

**DOM
IN
SVET
NOVA
KNJIGA
V
1937**

DOM IN SVET, NOVA KNJIGA V. LETNIK
(50. LETNIK OD USTANOVITVE)

VSEBINA ŠTEVILKE 1-2

- France Koblar: Petdeset let. 1.
F. S. Finžgar: Ob petdesetletnici Doma in sveta. 6.
Jož. Debevec: Vez med nekdanj in sedaj pri Domu in svetu? 12.
Edvard Kocbek: Jutro. 16.
Jože Dular: Pod noč. 16.
Jože Udovič: Deklica smrt. 17. — Blodnje. 18.
France Bevk: Bajtar Mihale. 19.
Stanko Canjkar: Potopljeni svet. 34.
Tine Debeljak: Problem Aleksandra Sergejeviča Puškina. 42.
Tine Debeljak: Iz Puškinove lirike. 67.
Dr. Alfred Bem: Puškin — dramatik. 70.
Tine Debeljak: Odlomek iz Puškinove drame »Boris Godunov«. 75.
Dr. Anton Trstenjak: Človek in njegova govorica. 80.
Jakob Šolar: Dr. Jože Debevec. 87.
Edvard Kocbek: Premišljevanje o Španiji. 90.

Razglednik: Književnost: France Bevk: Huda ura. - Samote. - Pastirci. - Srebrniki. - V mestu gorijo luči (F. K.). 106. — Anthologie de la Poésie Yougoslave des XIXe et XXe siècles (A. Bajec). 109. — Miroslav Krleža: Balade Petrice Kerempuha (Edvard Kocbek). 113. — Anton Melik: Slovenija (Maks Miklavčič). 115. — Metod Dolenc: Pravna zgodovina za slovensko ozemlje (J. Mal). 117. — Angjeo Uvodić: Andrija Medulić (Frst.). 122. — Zapiski: Smrt Miguela de Unamuna (M. Javornik). 123.

Slike: Sl. 1. Tone Kralj: Angel Rafael in Tobija. — Sl. 2. T. Kralj: Sv. Karol Bor. — Sl. 3. Miha Maleš: Slovenska Madona. — Sl. 4. M. Maleš, Benetke. — Sl. 5. Fr. Golob: Crngrob. — Sl. 6. Fr. Golob: Okamenela solza. — Sl. 7. F. Klein: Sv. Jožef in sv. Matija.

Platnice: Joža Lovrenčič: Sodobna balada. — Prejeli smo v oceno.

»DOM IN SVET« izhaja 15. vsakega meseca desetkrat v letu z izjemo mesecev julija in avgusta. Naročnina znaša letno 100 Din. Dovoljeno je polletno plačevanje po 50 Din. Naročniki knjižnih zbirk Jugoslovanske knjigarne lahko naročijo Dom in svet v zvezi z zbirkami po znižani ceni 96 Din letno, ki jih plačajo v 12 obrokih po 8 Din. — Upravništvo: Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna. — Založnik: Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, Pred škofijo. — Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Uredniki: Profesor France Koblar, Ljubljana, Tyrševa cesta 38/II, dr. France Stelè, Ljubljana, Narodni muzej, France Vodnik, Ljubljana, Resljeva cesta 18/I. — Odgovorni urednik: prof. France Koblar. Odgovorni izdajatelj: Ivan Mesar. Za tiskarno odgovarja: Karel Čeč.

FRANCÈ KOBLAR

PETDESET LET

Petdeseta knjiga »Doma in sveta« terja najprej naše hvaležnosti do njih, ki so jo započeli, bogatili in ohranili. Zato se s posebno hvaležnostjo spominjamo ustanovitelja Franciška Lampeta, ki je pred petdesetimi leti vsadil skromno mladiko in jo odgojil s svojo srčno krvjo. Njegovo življenje, do konca izrabljeno v delu, širokost njegovega duha, objemajoča vse narodno življenje, naj bi bila vedno tudi nam v zgled in vzpodbudo, zakaj vse njegovo delo je bilo vendarle klic življenja med samo trdo razumsko sodbo in svobodno človečnostjo: v skladnosti naravne in nadnaravne lepote, resnice in dobrote je hotel narodne sile krepiti, širiti in pridobivati, nikdar jih ne slabiti, ožiti in odbijati. Tako je bila Lampetova knjiga od ustanovitve do njegove smrti preprosto bogastvo vzgojitelja in učenjaka, a tudi skrbno pripravljena njiva za setve novih pokolenj. Pristrčne povesti njegovega Doma in sveta, tehtajoča poezija, poučne podobe iz kulture in zgodovine, slovenstva in slovanstva so zrahljale ledino v sredini slovenskega občestva in mu odpirale obzorje v svet.

S Franciškom Lampetom je ugasnila moč vodilne osebnosti, živela pa je zavest skupnosti njegovih učencev, ki so si iz svoje prebujene mladosti začeli graditi svetišče umetnosti. Sredi med njimi stoji najvidneje srdita bojevitost Evgena Lampeta; njegovo edinstveno neizprosno je prepajal tako blesteč duh, da se ob njem na enaki višini tehtata izvestnost resnice in njeno trdo nasprotje. Načelna ostrina v brambi in napadu je rasla, ob nji je dozorel tudi prvi katoliški umetniški rod in stal skoraj sam, izločen iz slovenske skupnosti. To je bil poseben pojav. Slovenska slovstvena umetnost je bila sicer od nekdanj samo ena, ljudje pa so jo delili po nazorih in politiki, misleč, da samo ločeni narod more po njihovem živeti in da se vrednote morajo meriti po pripadnosti. Zato so se skupne narodne ustanove le s težavo ohranile, njih delo se je urejalo po strankarskem ključu in za velika dejanja ni bilo moža. V tej razdvojenosti naše kulture se je katoliško načelo prvič uveljavljalo kot samostojen, enakovreden tvorni vzgon in se oproščalo svojih nekdanjih vezi in ozirov. Nič več ni mogla obveljati vrednost dobrega namena, vse, kar

se ni ujemalo z visokimi zakoni lepote in kar ni hitelo z veselo tekmo za najvišjo umetnostno vrednoto, je obležalo ob strani. To je bil Dom in svet Izidorja Cankarja, zmagovit vzpon na vrh slovenske umetnosti, njegova zrela mladost in moč, ki ne pozna pomislekov in brezskrbno tvega. Svet je bil takrat še cel, tik pred velikim nemirom.

Kipenje in zorenje, odpad, smrt in nova rojstva so šla skozi leta Doma in sveta. To je njegova zgodovina. Največja širina se je stisnila v globine in morala iskati novih tal. Najhujše je bilo, kadar je odpadala mladina in se je v tiste, ki so ostali, zagrizla skušnjava, čemu še naprej po samotni poti, zakaj ne na široko cesto, v popolno svobodo, saj je slovenska omika samo ena in je njen najhujši sovražnik od nekdanj isti: naš lastni dvom, duh zanikavanja svoje moči, plašljivi služabnik vsakemu gospodu, naš maloverni javni zastopnik, ki si je za narodno delo izmislil mnogotere podobe politične igre in si od nekdanj z zločinsko samozavestjo lasti tudi usodo našega narodnega duha. Ali bi ne bila prva dolžnost, da bi se strnjena slovenska omika vselej enotno dvignila proti njim, ki ji strežejo po življenju in so živo nasprotje tistih svojih prednikov, ki so jo sami zgradili. Ta misel potrtega spoznanja je vendarle preveč preprosta in je samo nagonski odpor proti naši javni laži in samovolji; našo narodno bolezen bi morali zdraviti naši vzgojitelji, če bi bili dovolj pogumni za to. Toda prave duhovne borbe so usodna skrivnost človeškega bitja, zato so neizbežno in edino potrdilo življenja za resnico. Zgled Frančiška Lampeta, ki v svoji srčni milini ni iskal nasprotnikov, pa je kljub temu ohranil nedotakljivo zvestobo do nadnaravnih resnic in se ni mogel nikjer podrediti v škodo svoje duše in tudi nikdar ni mogel popustiti, nam določa svoje mesto v naši narodni omiki. Zato je tudi Lampe sam moral gledati odhod mladine, ki je hitela v svobodo; najboljša in najsvetlejša imena so bila med njimi in ni jih mogel zadržati. Vsaka ločitev mladine je prebujenje, pride iz sebe ali nasilno, šele mož obračuna s seboj in se po svoji poti vrača v očetov dom. Morda pride pozno, morda ne dospe nikoli niti do praga, a hodi pod istim nebom, v tistem viharju, ki ga pred samim seboj pravično gleda iz svojega varnega zavetja. Vsaka ločitev pretrese do konca, pa pride nova mladina in z njo vera v prihodnost, edina pot, ki ostane vsem, je — naravnost v sladkost in bolečino duhá.

Ob petdesetletnici se oglašá vprašanje: kako smo gospodarili z dediščino in kaj hočemo z njo? Ali smo grešili proti svojemu ustanovitelju, da smo mu njegovo knjigo tako zelo spremenili; ali bi jo še pobožal, kakor je svojo, ko so mu jo prinesli ob koncu leta; ali bi jo še pripoznal za svojo?

Marsikomu se še danes zdi, da so se v razvoju Doma in sveta res zgodile pomote in da bi se bilo treba držati prvotne knjige, njene priljubljene širine in preprostosti. Kdor tako govori, slabo misli in ne pozna bistva Lampetove knjige same. Slovensko duhovno življenje

se je v petdesetih letih čudovito spremenilo, zlasti se je spremenila kulturna zavest katoličanov. Prav te spremembe so dale popolnoma nov obraz naši narodni zgradbi, v kateri je celo pojem konservativnosti dobil spet svojo pravo vsebino. Nič več ni v njem očitnih znamenj nazadnjaštva, kar še v celoti velja za čas pred petdesetimi leti. Pojem starega narodnega izročila se je poglobil, v njem so se odkrile doslej nevidne lepote in vrednote. Nekdanji realizem, ki je malikoval izobrazbi meščanskega človeka, da mu je bila skoraj sama sebi namen in je veljala kot edina sila svobode in napredka, je že davno opešal. Le za kratek čas je s svojimi bleščečimi gesli mogel vplivati in razen narodne zavesti ni mogel dati skoraj nobene druge višje vrednote. In prav proti naturalističnemu realizmu je bila obrnjena Lampetova knjiga. S poukom in srčno omiko je reševala zaostalost in osvobajala pred ožino, v katero je prehajala tedanja naša umska izobrazba. Iz te ločnice se nam pokaže naša kultura zadnjih petdesetih let v precej drugačni luči. Kljub mnogim zabrisanim črtam se nam vedno jasneje odkriva rast ljudske zavesti s svojimi vrednotami: zemljo in delom, in klicem duha po pravici in lastni usodi. Nov val boja in napredka je zajel slovensko življenje. Ta razvoj je segel tudi v globine in ga ni bilo mogoče ustaviti kljub vsem obranjujočim silam, ki so doslej vodile ljudstvo v miru in potrpljenju. Tako se je spremenila celo podoba nekdanje naše župnije in je postala novo družabno telo, ki s svojimi duhovnimi sredstvi mora posegati v vsakdanje življenje. Vaška idila je neresnična in priziv na dobroto in vdanost slovenske matere skoraj ne more več veljati tako, kakor je veljal še nedavno. Novi občutek življenja nam pravi, da sta bila njihova dobrota in potrpljenje res velika, ker sta prihajala iz močne vere, bila pa sta vse preveč ranjena in zadržana, da bi njihovi sinovi mogli neskaljeno sprejeti vso njihovo dediščino.

Silne spremembe v naši domovini so pognale katolištvo, da je moralo sprejeti boj na odprtem polju in v svoji notranjosti. Ni več dovolj, da zaupamo v nadnaravno veljavnost svojega nauka, treba je v tekmo z neposrednim življenjem, ki si postavlja novo vero iz sebe. Ali naj si ne očitamo, da smo v strahu pred spremembami v svetu bolj uporabljali samo moč načel kakor do konca služili v njihovem duhu? Ali nismo bili mnogi preveč vzvišeni nad družbo, čeprav si z mirno dušo lahko priznamo, da smo v duhovnem in družabnem oziru storili več kot drugi? Danes je treba sprejeti tragiko osamljenosti, ki prihaja iz širokega sveta, in brez vse svečanosti stopiti v vihar, v katerem se odloča usoda novega človeka.

To so vprašanja, ki trkajo na današnji mlajši rod. Zavest, da se svet lomi v tečajih in da se njegov tek prehiteva v presenečenjih, napravlja njegovo knjigo tako nemirno, neurejeno in težko. In ker čuti v sebi klic, da je treba iti do zadnje bridkosti in preizkušnje, zato je tako občutljiv za svojo osebnost in ranjen ob vsakem nezaupanju. Bodimo si do konca odkriti. Sami ne moremo misliti in

nimamo pravice, da bi hoteli biti izraz celokupnega slovenskega kato-
lištva, niti v tistem pomenu, v katerem nobena revija ne more biti
izraz kakršnekoli splošnosti. Hočemo pa izražati katoliško kulturno
voljo, njen boj z gmoto in ožino, boj z lastno in nasprotno odpor-
nostjo, ki misli, da v katoličanu ni potrebe ne zmožnosti, da bi gradil
novi svet, da mu je vse do konca dano in nespremenljivo. V resnici
preradi dogmatiziramo tam, kjer ni dogem in se premalo zavedamo,
da je svet odprt vsakemu, ki ga hoče oblikovati.

Zato ni težko vprašanje, kako smo ravnali z Lampetovo dediščino,
kako smo bili zvesti njegovemu duhu. Njegov duh je bil krotak in
voljan, vnet za vse dobro, zvest in pokoren — toda bil je tudi odkrit
in odločen. Tudi on ni bil ob svojem času vsem pogodu, celo vedno
manj, hotel pa je kljub temu ubraniti dobro pred slabim, ohraniti
svoj list v napredovanju in z njim pripraviti ognjišče žive krščanske
omike. Temu njegovemu duhu smo hoteli ohraniti zvestobo, le da
sta se čas in svet okoli nas bolj spremenila, kakor si je mogel misliti
sam. V tem času hočemo reševati veljavo duhu in mu dati čast tam,
kjer se zdi, da je že pregan. In če smo kdaj ostrejši do sebe kakor
do nasprotnika, ni proti duhu našega ustanovitelja.

Pod težo duhovne odgovornosti spoznavamo, kako majhnega po-
mena je bilo, da smo pozabili na klasično estetiko, ki jo je tako
skrbno negoval in razlagal Frančišek Lampe. Iz nje smo rešili le
idealizem, ki se v vsakem času ogiblje gole dnevne cene in ki vendar
odpira neštete možnosti do razvoja in napredka. Kajkrat so se med
tem spreminjala gesla: naturalizma, ki je bil nasilen v obljubah in
tako nepovoljen v uspehih, ter skrajnega čutnega idealizma, ki je sam
v sebi izgorel; spreminjal se je pojem poetičnosti, ki je s svojo
izbranostjo hotela zdaj samo poživiti in zamamiti, zdaj z neposredno
resnico ganiti in pretresti, in končno je potrkala na vrata tako silna
vsakdanjost, da sedanji človek resno premišljuje, čemu in zakaj
lepota, kakšna naj bo, da bo prava in vredna življenja. V teh težavah
se je res stisnila pesem in se pripovedniku ustavljajo zgodbe —
preveč mora premišljati, kako naj jim dá vrednosti, resničnosti in
smisla.

Za to stisko odgovor Frančišku Lampetu ne bo težak. Zaradi nje
bi morda vendarle z očetovsko roko pobožal tudi to svojo knjigo.
Vsaj zaradi bolečine, ki je v nji.

Ne v razpuščenost, v sproščenost nam ukazuje naša zvestoba do
preteklosti in vanjo nas sili tudi zavest naših prihodnjih nalog. Zato
se vnovič obrnimo k svojemu središču, k osnovam našega dela! Pred
vsemi drugimi vrednotami stoje vera, ljubezen in svoboda, ki se ne
dado ločiti v nobeni ustvarjajoči skupnosti, zato tudi v teh spominskih
mislih ne moremo mimo njih.

Vera do neke celotne vrednote je, ki zajame vsega človeka, ga
osamosvaja nasproti drobečemu se življenju in njegovim nebitve-

nostim ter daje smisel in namen njegovemu delu. Iz nje prihaja spoznanje in zavest, da se je vrednotam treba podrediti in jim služiti. Te vrednote so nad drugimi vrednotami, in čeprav so morda daleč in visoko, celo preko popolne razumske jasnosti, preko vsakdanje sreče in dobrote, so zanj resnične, dosegljive in nujne, ker so v njem skrivnostno utelešene, del njegovega bistva in se oglašajo iz njega samega. Naša vera v popolno lepoto, v čisto нравno zakonitost, v neprikrajšane človeške pravice, v narodno svobodo in še druge vrednote, ki pritegnejo nase vsega človeka, izhaja na poseben način iz vere v Boga kot najvišje vrednote in zopet prehaja vanjo, v njegovo vzvišeno pričujočnost in modrost. Le v tej zadnji veri se moremo bistveno ločiti od tistih, ki tej vrednoti nočejo ali ne morejo služiti.

Iz te vere izhaja ljubezen do osvajanja vsega lepega in dobrega, moč soustvarjanja, ki prihaja kot klic po sproščenosti vsega, kar nam teži življenje, kar prinaša temo in nered. Ni to visoka zavest izbranosti, niti ne vedno dojetje usodnega poslanstva, ampak preprosta sladkost duševne voljnosti, ki čuti, da nič na svetu ni slabo samo na sebi, ampak ima svoj daljni smisel in namen in da je v vsakem gibanju skrita kal dobrega. Vse se giblje in preureja, ker vsakdo hoče k sreči in popolnosti. Mislimo si celo, da bi vsa naša vernost in vse naše življenje lahko potekalo brez umetnosti — čeprav ne brez lepote — in vendar vemo, da bi to ne moglo biti in da bi bili brez soustvarjanja neskončno ubogi in nepodobni Bogu, ki je v nas položil ljubezen do soustvarjanja. Brez sproščenosti bi zapravili svojega duha in človečnost. Zato ljubezen do ustvarjanja ni igra, ampak najvišji smisel duha, ki teži iz teme k svetlobi, iz kaosa v urejen svet in preko boja k miru. Podobi Prometeja in Fausta dobivata v krščanskem oblikovalcu svojega spremljevalca. Tudi v njem živi nepremagljiva ljubezen, ki razkriva ljudem nebeško skrivnost, in tudi on mora biti iz žeje po zadnjem in popolnem večkrat igrača hudičeva; zato je tudi njegova usoda trpljenje in spozna, da je vse minljivo le prispodoba, le kar je neznatno, je dosegljivo. In vendar ve, da bi njegova vera ne bila nič, ko bi ne bilo v nji te ljubezni do trpljenja in spoznanja.

Toda prav zaradi tega usodnega erosa in njegove muke mu nihče ne more vzeti svobode. Kolikor si je priboril prostosti svoje duše, da ga ne plaše prazni strahovi in ga ne zadrži niti pomilovanje vseh na videz ali resnično urejenih ljudi, toliko časa je zvest tudi svoji veri in ljubezni. Dušna svoboda ga obvaruje tudi pred prazno vero, ki ne rodi ljubezni, ampak zbeganost, in pred trdo vero, ki je mrzla in lahko postane sovražna. Z vero in ljubeznijo služiti se pravi spoznavati in obnavljati vedno isto podobo in se vtapljati vanjo — iz svobode pa izhaja še modrost, ki vidi z več strani in spoznava popolneje. V svobodi je pogum do zadnje resnice, do tiste, ki je navadno skrita pod površino. Zato je vrednost dušne prostosti v tem, da se moraš stvarjem prikopati do dna in da nisi odrešen že s samo absolutnostjo doktrine. To svobodo seveda oklepa veličina naše vere, ki ji

služimo kot najvišji duhovni vrednosti in sreči. V tej vezanosti je tudi vsa možnost, da služimo vsem drugim vrednotam, ki vzporejene druga ob drugi terjajo od popolnega človeka, da jih goji in jih brani; tako se stapljamo v celoto narodne in človeške omike.

Na teh osnovah hočemo polagati plasti svojega dela v skupno slovensko hotenje in biti tisto, kar se imenuje človek neke dobe, ne samo dedič preteklosti, ampak tudi sejalec prihodnosti. Gotovo so bili časi pred nami vsaj na zunaj lepši in morda tudi koristnejši, toda po resničnosti življenja, po neizbežnosti njegovih usodnosti ni bil noben čas močnejši. In noben čas ni tako do dna jasno pokazal, da je naše središče tu, da si s tega mesta moramo priboriti tiste prostosti in zaupanja, ki ga je vredna zvestoba. Ni težko samovolji in dopadljivosti postavljati nova spominska znamenja, teže je ukleniti svoje delo v hotenje pokolenj in smrti odbiti ost. Zatorej mislimo v tej osamelosti na nov, prekaljen rod!

Frančiška Lampeta poznamo samo po podobi. Ko sem leto po njegovi smrti stopil v sprejemnico ljubljanskega Marijanišča, da si pri Andreju Kalanu izprosim kosila od »Jeranove mize« v ljudski kuhinji, se mi je boječemu čudno vtisnila v srce Lampetova slika. Miloba in stroga lepota je bil njen izraz. Ta podoba živi naprej in se ni nič spremenila, ko sem zgodaj vzel v roke drobno knjižico »Cvetje s polja modroslovskega« in se trudil v nji, še preden sem mogel obseči pojme. In ni se spremenila do danes, ko je pred nami razgrnjena vsa širina njegovega dela in nam leži na dlani njegova osebnost. Kadar je posebno težko in kadar se zazdi, da bi njegov list morda le ne bi bil več njegov, se spomnim nanj. Takrat se teža olajša in oživi ljubezen.

F. S. FINŽGAR

OB PETDESETLETNICI DOMA IN SVETA

Spomini

Ko doseže petdeseto leto človek, ve dobro, da je prispel na vrh. Više ne pojde. Gre za to, kako dolgo bo vztrajal na vrhu, preden začne drveti navzdol. — Ko doseže petdeseto leto revija, ni nujno, da bi začela propadati. Novi uredniki, novi, mladi sodelavci dovajajo listu nove sokove in jo lahko usmerjajo v nove tokove, da se vedno pomlaja in vedno raste s časovnim razvojem v nova vprašanja in nove načine oblikovanja. Ta pot rasti je pri Domu in svetu ob njegovem zlatem jubileju tako vidna, kakor ne zlepa pri kaki drugi leposlovni reviji. Morda sodobni mladi oblikovalci književnih lepot tega ne čutijo tako živo kot tisti, ki smo spremljali

Doma in sveta — časih zelo trnjevo pot — od zibeli do njegovega zlatega jubileja.

Oče — urednik in lastnik Doma in sveta je bil dr. Frančišek Lampe. Bil je mož nenavadnega idealizma, učen, globoko veren, a zaeno širokosrčen, Slovenec z vsakim živcem in delavec brez pokoja. Ko smo hodili k njemu zaradi literarnih pomenkov, nas je prosil, da pridemo vselej kar k obedu. Zasedoval je s tem dvojno: literatom s praznim žepom je hotel gostoljubno postreči, sebi pa oteti čas, ki bi ga bil sicer izgubil z razgovorom. Spal je komaj pet ur, vseh drugih 19 ur je bilo nepretrgano delo, delo. Primarij dr. Šlajmer je izjavil ob smrti, da bi bili zdravniki vsakega lahko oteli, če bi bil obolel kot dr. Lampe. Toda telo tega moža je bilo tako strašno izčrpano od dela, da je bilo za vsak odpor v bolezni nesposobno.

Ta idealist, ta silni delavec, je ustanovil Dom in svet in mu žrtvoval zadnji vinar svojih skromnih dohodkov kot profesor bogoslovja.

Ko je izšla prva številka lista »zabavi in pouku«, Doma in sveta »samosrajčnika«, kot ga je nazval oče Lampe sam, je bil učinek kaj klavrn. Ena sama pola je bila, s preprosto, kaj malo literarno vsebino in brez imen slovitih in priznanih književnikov, ki so se vsi zbirali krog Zvona. Študentje smo ga nekam pomilovalno ocenjevali, ni nam manjkalo porednih dovtipov za spise v listu. V njem ni bilo ne Gregorčiča ne Aškerca ne Tavčarja ne Kersnika in drugih veličin tistega časa. Dijaštvu pa so bili književniki vse — naši nadljudje, oboževani, ker je bilo dijaštvo tedaj odlično in neizprosno slovensko. Ko se je izvedelo, da je Gregorčič v Ljubljani, smo tekali po ulicah in prečakali ure, da smo ga za trenutek videli. Lampe je predobro občutil šibkost lista. Toda odnehal ni. List ni ustanovil za ozki krog izobražencev. Z njim je hotel v široke plasti naroda: »Da bi se narod vsestransko vzbujal in razvijal, zlasti v vednosti in umetnosti na trdni krščanski podlagi.« Z listom je hotel zaeno izpodriniti nemške družinske liste, ki so škodovali narodnosti in tudi krščanski miselnosti. Ker je vedel, da zvonovcev ne bo zlepa pridobil za sotrudnike, je zidal ves uspeh na mladino, ki bi jo šele privedel k sebi — v krog dominsvetovcev.

Tedanji čas je bil v slavi liberalizma. Pri nekaterih je bila liberalna ideologija resnično prepričanje, pri veliki večini je bila naprednost in liberalnost gola moda. Čas je bil zelo podoben današnjemu: »Nič novega ni pod soncem.« Kakor danes kar mrgoli komunistov in marksistov, pa večina izmed njih ni prebrala niti enega stavka iz Marksovih teorij. Vse vzdušje je nasičeno z gesli dobe. Zato je razumljivo, da smo bili resnično verni krščanski dijaki vendarle liberalni, in mnogo dobrih in skozi in skozi korektnih duhovnikov tudi po svoje liberalnih. Modri, svetniški prof. Maren je priporočal: »Sv. Liberalis je bil svetnik, dajmo ga bolj častiti in ljubimo več svobode in bodimo manj ozkosrčni.«

Toda v širokem svetu se je pričel tedaj že boj zoper gospodarski in verski liberalizem. (V Slovencih Krek in Mahnič.) Tudi to je Lampe dobro občutil. Videl je čisto jasno, da utegne ta idejna borba v slovstvu seči v politiko. Politična arena pa bi bila slovstvu lahko zelo škodljiva. Zato je hotel krščansko miselnost tiho in z žrtvami vzdržati in gojiti v družinah s svojim listom.

Kljub preskromnemu začetku in mnogemu posmehu je Dom in svet vendarle rasel. Prvi letnik je Lampe izpolnjeval sam: delal je pesmi, pisal povesti, ocene, razprave. (Njegov psevdonim je zanimiv: Domen Svetko!) Četrty letnik je narasel pri številki iz ene pole v tri. Bil je že dosti bogato ilustriran; sotrudniki so se množili. Dom in svet je zmagal porodne bolečine in začel buditi pozornost. Ko je Lampe mislil, da bo s tihim delom obvaroval svoj list pred političnimi boji, se je motil. Ogorčen je zavračal napade: »Odločno se moramo upreti počenjanju nekaterih naših politikov, ki segajo oblastno na polje znanstveno in leposlovno, kakor bi bilo slovstvo kaka ‚turška drajna‘.« Vprav ti napadi na Lampetov list so bili velik povod, da so se starejši konservativni ljudje in katoliško usmerjena mladina zbrali okrog Doma in sveta. Število sotrudnikov in naročnikov je raslo. Ker so pa bili idejni in politični boji tedaj silno ostri, je bilo zelo težko vse naročnike zadovoljiti. Za vsako majhno širokosrčnost je Lampe dobival pisma, ki so ga poučevala in mu očitala, da premalo pazi na strogo ‚moralo‘ v pesmih in povestih. Za zelo poučen zgled samo en primer: Ko sem v noveli »Kvišku« zapisal, da je Ante razprostrl roke in prestregel Margito, ki je po strmini priletela do njega, in da je ves vztrepetal, ko so ga pobožali razpuščeni Margitini kodri po licu, je Lampe ‚zadevo‘ omilil in popravil: Prestregel je Margito, jo prijel za roke in zaplesala sta ringaraja. Ko sem mu prinesel nadaljevanje, me je nekam ves zaskrbljen vprašal: »Ali ste hudi?« Gledal me je s tistimi majhnimi in živimi očmi in čakal. Skomizgnil sem z rameni in menil: »Kaj hočem. Kar je, je.« Tedaj se je zasmeljal z globokim basom, v katerem ni bilo čutiti veselja, rajši potrtost. »Ne veste, kako je težko. Zaradi sebe in zaradi vas bi ne bil popravil. Toda so tako strogi, strogi...« Vzdihtnil je, me prijel za rokav in me odpeljal obedovat. Pri obedu je naglo, da sem mu komaj sledil, razodeval načrte za Dom in svet, vzpodbujal k delu, se otroško veselil vsakega mladega talenta, pomiloval ljudi, ki so nadarjeni, pa ne delajo in čas zapravljajo, namesto da bi narodu koristili in večali — kakorkoli — narodno kulturo. Ko si je na koncu skromnega obeda (jedla sva v isti sobi in ob istem času z gojenci Marijanišča) nalil nekaj kapljic vina in trčil z mano, je omenil vnovič svojo korekturo: »Prav je, da niste hudi. Lejte, moj list je družinski list. Na mizi leži. Vsak ga prebira: starši in otroci. Zato taka skrb, da ne pohujšamo katerega teh malih...« Segel je v žep in mi dal — menda pet goldinarjev — za nagrado. To je bila odlika in velikanski denar tedaj za sotrudnike, ki smo večinoma pisarili zastonj, iz idealizma in notranjega imperativa. Lepo

je bilo. Že tedaj sem dokaj razumel namen in nalogo družinskega lista. Danes umem to veliko bolje. Res so bili sodniki ozkosrčni. Toda imeli so po svoje čisto prav, gotovo bolj prav, kot tisti, ki so jih krivično napadali. Doma in sveta leposlovje je bilo — vzgojno, ker je bil namen lista pač tak. A še nekaj ni pozabiti. Večina sotrudnikov je bila duhovskega stanu. Nemogoče je, da bi duhovnik kar mimogrede zmagal vpliv, ki mu nujno prevzema vsega duha — vpliv veroučitelja, pridigarja, spovednika, pedagoga — tudi pri leposlovnem delu in bi postal nekako brez poklica, brezoseben tedaj, ko ne sme biti pedagog in pridigar. In še tretje je važno; če ne opravičuje, naj razlaga. Tedanji sotrudniki Doma in sveta nismo imeli mentorja. Pokojni pesnik Cimperman je vzgajal mnogo dijakov, kasnejših dominsvetovcev. Toda vzgajal je bolj formo kot duha. Nujno pa je, da ima mlad književnik mentorja. (Celo Prešeren in Gregorčič sta ga imela!) Tak mentor ne bo naredil ne pisatelja ne pesnika. Toda povedal mu bo, da to in to ni prav, ni dobro. Uredniška skušnja mi je potrdila: če je v človeku talent, zadostuje nekaj migljajev, opozoril, da se nadarjeni pri priči znajde. Če ni talenta, legijon mentorjev ne pomaga nič. Tudi v tem tiči vzrok, da bi bile marsikake novele, pesmi in povesti vse drugače oblikovane, kot so sedaj natisnjene. Kolikokrat je pokojni Medved blagroval Župančiča in Cankarja, ker sta šla v „široki svet“ in oplodila svojo slovensko tvorno moč. Zato je tako hrepenel po Rimu, za kar se je trudil tudi Lampe. Uspela nista. Je pač resnica, da v tisti razburkani dobi ni bilo ne pravega umevanja in ne zanimanja za leposlovje, vsaj na splošno ne. Zato je že kot aksiom Medved ponavljal: Če ni v tebi samem veselja do dela, drugi ti ga ne bodo dali. Naj omenjam še kritiko. Pristrčne, dobrohotne in zares tudi stvarne ocene smo splošno pogrešali in jo pogrešamo še danes. Grešilo se je na obeh plateh. Samo dva primera. Aškerc je po svoji premieri Izmajlovega povabil igralce in kritike v Narodni dom. Napitnice — sami slavospevi. H koncu se dvigne Medved in napije avtorju: »Tone, epik si imeniten in prvak vseh, dramatik si pa za en d..k.« S tem je dokaj skrajšal veselje tistega večera, dasi so se tolažili, češ da je Medved vinski. Po večerji so kritiki šli še k »Fajmoštru« na cviček. Tam zastavi nekdo vprašanje: »Torej, fantje, kako bomo kritizirali?« — Odgovor: »Tako vprašanje! Če si se lepo navečerjal in napil šampanjca, veš, kako ti je pisati!« Drugi primer: Ko je izšla Župančičeva knjiga »Samogovori«, je prinesel Dom in svet nesmiselno in krivično kritiko. Sotrudniki smo bili hudi. Iztaknil sem ocenjevalca in ga vprašal, zakaj je tako pisal. »Knjigo so mi izročili, zvečer sem v postelji preletel nekaj pesmi, nato zaspal in drugo jutro napisal oceno. Kaj hočeš več?«

Ob takem ocenjevanju se je moral razvneti boj v političnih listih, ki so bili vse prej kot stvarni ocenjevalci. Zato je imel Krek čisto prav, ko sem ga po uprizoritvi Divjega lovca vprašal za mnenje glede na kritike. Poučil me je, kakor je znal on: »Fant, ne meni se za kritike. Z leposlovnim delom je tako kakor z otrokom. Če je dosti življenja

v njem, mu nobene ošpice ne bodo prišle do živega. Rasel bo in živel. Če je zanič, ga pa vsi dohtarji ne bodo obdržali pri življenju.« Seveda je za vztrajanje kljub taki borbi treba nenavadne moči, notranjega nemira, ki ti preko vsega in zoper vse zapoveduje delo. Sodim, da je bil Anton Hribar premehak. Da je bil velik epični talent, ni dvoma. Manjkalo mu je — mentorja. Ko pa je bral res trpko oceno svojih Popevčic, ki je trdila, da so njegove pesmi take, kot bi na kol obesil cunjo in z njo plahotal na levo in desno — je Tone umolknil. V Kolo-dvorski ulici sva naletela nanj z Medvedom. Medved ga vpraša: »Tone, zakaj več ne poješ?« — Hribar je hudomušno pojasnil: »Po novem (tedaj so bili dekadentje modni) ne znam, po starem me ne poslušajo.« Medved: »Zato stopimo k Bildmanovemu Pepetu na cviček. V Ljubljani je sama lumparija, na kmetih je vsaj poezija.« Ko sem bralce zapeljal k cvičku, naj ugotovim tole: Kljub kritiki, kljub svetovnonazorski diferenciaciji pa smo se tista generacija silno radi imeli. Vsakega dela, naj je bila pesem, povest, slika ali kompozicija — vse nam je bilo veselje. Nobene zavisti nismo občutili in lepših ur ni bilo za uro, kakor da smo se sešli kjerkoli in vsi zaživeli ob slovenskem kulturnem prizadevanju.

Kljub temu, da je bil namen in z namenom smer Doma in sveta po ustanovniku točno dognan, da naj bo družinski list, ki naj »poučuje in zabava«, razvoja pri listu ni bilo mogoče zavreti. Mnogi prvotni sotrudniki, ki jih je Lampe za prvo silo nekako upregel v pisateljstvo, so ali umolknili ali odmrli. Prihajal je mladi rod in z njim nujno razvoj pri listu samem. To je bila življenjska nujnost lista, sicer bi bil izhiral. Ob podvigu lista je pa tudi rasel pogum. Če je kdo vendarle še kaj pogodrnjal, ni ne uredništvo ne sotrudništvo zaradi tega oklevalo. Zakaj Dom in svet si je utrl gaz, imel visoko število naročnikov in zato je bil lepo opremljen in se za drobce nezadovoljnih naročnikov ni menil. Spominjam se prav dobro moža, ki je Dom in svet odpovedal zaradi moje povesti »Pod svobodnim soncem«. Zdelo se mu je spotakljiva. Pa ta odpoved ni ganila ne založništva ne avtorja. Mož je gledal po svoje in imel zase čisto prav. Zato je ob takih prilikah prerokanje in obramba brezplodna. Mimogrede naj le omenim, da mi je bilo žal, ker je ta povest morala izhajati v Domu in svetu. Znano je, da mi je za tako zgodovinsko snov dal pobudo Krek. Zasnoval sem si pet povesti, ki bi najširšim slojem našega naroda razodevale vso zgodovino Slovencev. Zato mi je bil namen, da naj te knjige izdaja Mohorjeva. Toda Mohorjeva je moj rokopis vrnila in sprejela rajši Gangelnove »Tri rodove«. Zato je prišla povest v Dom in svet. Da nisem nadaljeval, me je ustavila zaposlenost v poklicu, ker bi študij zgodovine zahteval preveč časa in tega nisem imel. Habent sua fata libelli!

Po odstopu urednika Opeke je moral »vskočiti« v uredništvo poleg Evgena Lampeta Andrej Kalan (1913). Pomagal mu je že Izidor Cankar, ki je 1914 prevzel sam urejevanje besedila in slik. Cankar je prišel

z Dunaja in iz Francije ter prinesel s seboj popolnoma novo življenje. Mladi, sveži vetrovi so zaveli. Po krvi že obdarovan z bistrostjo uma, z nenavadno pravim posluhom za slovenski stil, je dobil še po izobrazbi tanek čut za lepoto. Že z letnikom 1914 je dvignil Dom in svet v književnosti, ilustraciji in kritiki. Sotrudnike je bolj izbiral kot nabiral. Z vsakim pisateljem je spis prebiral, mu svetoval, obzirno učil, pa tudi neizprosno črtal, kar je spoznal, da je slabo. Rad priznam, da me je on prvi opozoril na moje ohlapnosti, na nepotrebni bombast, na odvišne osebnostne pritikljaje in sentence v povestih. To je bilo edino mentorstvo, ki sem ga doživel, ko smo (v Sori) brali Izidor, Ivan Cankar in jaz — moje spise. Kako se mi je prileglo, ko je Ivan z užitkom poslušal, hipoma pa obraz skremžil in zakričal: »Ven vraga! Ta stavek črtaj. Je zanič in odveč!«

Po tej »šoli« je izšla prva »Dekla Ančka« in seveda razburila premnoge. Ugovori se niso dominsvetovcev kar nič prijeli! Velja isto: ti sodniki so imeli svoj prav, geslo Doma in sveta je pa bilo: Le še naprej in kvišku.

Toda rodilo pa se je med sotrudniki spoznanje: Dom in svet ni več družinski list — za zabavo in pouk, postal je literarna revija. Nič več ni tak, da bi ležal v družini na mizi in bi bil za oča in fantka, za mater in deklico. Zaradi tega spoznanja se nas je sešlo leta 1917 dokaj sotrudnikov in smo sklenili: Dom in svet naj se preuredi spet za družinski list, katoliška kultura pa naj dobi novo revijo, z novim imenom. Sklep je bil storjen, toda materialne moči, da bi ga izvedli, nismo imeli. Če je bila ta zamisel tedaj odložena, so jo hitri časi neizprosno zahtevali. Bilo je leta 1921, ko mi je škof dr. Jeglič rekel: »Vrzel med mladinskim slovstvom, recimo Vrtcem in Domom in svetom je preširoka. Skrbite, da dobimo v sredi spet družinski list, kot je bil nekdanj Dom in svet. Potrebujemo ga.« Nihče ni škofu poročal o našem posvetovanju. Popolnoma iz sebe je občutil to nujnost. Na to njegovo pobudo je prelat Kalan pristal, da naj se Dom in svet spremeni spet v družinski list, namesto sedanjega Doma in sveta pa naj se ustanovi res zgolj literarna revija z novim imenom. Celo to je želel, naj bi družinski list prevzela Mohorjeva, KTD pa obdržalo revijo. Pred odborom Kalan ni zmagal. Mohorjeva je zato prevzela »Mladiko« iz Gorice, kjer je težko živela in bila v neprestani nevarnosti, da jo zatro. Zato je naslov Dom in svet ostal, list pa je postal revija. Tak je bil razvoja in časov neizprosen ukaz.

Da pa bi vsaka živa in življenjska revija, ki je izraz tvornih sil, ki delajo, ustvarjajo, se boré in trpé, trčila vedno — brez zle misli vendarle na ugovore, je samo dokaz, da je v njej dovolj sokov za nadaljnjo rast.

Vse to pa ni ne škoda ne tragika.

Ob zlatem jubileju tej reviji res od srca lahko čestitamo z vročo željo: Vivas, crescas!

VEZ MED NEKDAJ IN SEDAJ PRI DOMU IN SVETU?

Vi ste gotovo mnogo občevali s prvim urednikom dr. Frančiškom Lampetom, ko ste pisali svoje ‚Vzore in boje‘, in pozneje, ko so skoro vsi prejšnji sotrudniki ali umrli ali živi utihnili, ste bili s prevajanjem Dantejeve Divine Comedie dolgo vrsto let v živem stiku z vsemi nasledniki Lampetovimi v uredništvu skoro prav do zadnjega časa; ste torej neka živa vez med starim in mladim Domom in svetom, med starim in mladim rodom dominsvetovcev, ste kakor tista Gregorčičeva Oljka, rastoča v vinskem bregu, ki pôje o njej pesnik, da se mu zdi kot ponosen vojak, stoječ po bitvi na planjavi:

le njega bojni grom ni strl,
tovariše je vse podrl.
Čemu je tebi smrtna sila
življenja moč in kras pustila?

Ali nam ne bi hoteli iz hvaležnosti, da Vam je smrtna sila življenja moč pustila, za petdesetletnico Doma in sveta kaj povedati, kako ste doživljali Dom in svet in njegove urednike?«

Kakšna vez naj bi bil jaz med staro in mlado generacijo dominsvetovcev? Mar ni najboljša vez nevidni genij prvega urednika, dr. Fr. Lampeta?

Kaj sem mogel odgovoriti temu prijaznemu vabilu sedanjega uredništva Doma in sveta, zlasti ob tako važnem koraku, ko stopa v petdeseto leto življenja? Res je, kdor dolgo živi, marsikaj doživi, gotovo tudi dovolj bridkosti. Z bridkostjo se spominjam ob tej častni, veseli petdesetletnici vseh premnogih sotrudnikov, ki smo skupaj gradili ta naš Dom, a so prezgodaj odšli od nas, mnogi v cvetu let. Kdo jih vse prešteje! In med prvimi prvi urednik, ki je umrl v starosti 41 let...

Kakšna vez naj bi torej bila moja malenkost med nekdanj in sedaj pri Domu in svetu? Če gre za to, kdo je bil prav od začetka pri Domu in svetu, tak žive še štirje, ki jih vidimo že v prvem, še drobnem letniku (l. 1888): pesnik Anton Hribar, ki je Fr. Lampe sam o njem dejal (pri novi maši l. 1891), da »brez Hribarja ne bi bilo Doma in sveta«, Janko Barle, kanonik v Zagrebu, msgr. Viktor Steska in pa župnik v Komendi Jan. Zabukovec (črtica »Prijetelja« pod kratko »—u—«). Če gre pa za to, kdo so bili glavni stebri Doma in sveta v Lampetovi dobi, žive spet samo štirje: prej imenovani A. Hribar, ki je prispeval menda za prav vsako številko kakšno svojo epično pesnitev, učitelj v p. Fran Jaklič-Podgoričan, ki se je bil prvič oglasil že v drugem letniku (1889) in ga je urednik imenoval »rojenega pripovednika«, učitelj v p. Ivo Trošt, ki je kot Slavoljub Dobravec že l. 1893 vstopil v ta krog, ter zares »pars maxima« vse dosedanje

skladalnice 49 letnikov Doma in sveta — Franc Finžgar! Jaz torej, ki sem le v letih 1896 in 1897 krepkeje sodeloval, nisem vez, ampak sem bil le navezan na Dom in svet: brez Doma in sveta ne bi bili nikdar izšli Vzori in boji, pa tudi ne prevod Divine Commedie.

Kako mi živi prvi urednik dr. Fr. Lampe v spominu? Videl sem v njem brezprimerne organizatorja. Vedno se mi je zdel kakor tisti svetopisemski gospodar, ki ob vsaki uri, navsezgodaj, pa ob treh, ob šestih, devetih in še ob enajstih vabi brezposelne na delo v svoj vinograd: tako je dr. Fr. Lampe vabil k sotrudništvu pri Domu in svetu. Povabil je bil tudi Gregorčiča in Aškerca. (Glede poslednjega imamo zdaj dokaz v »Aškerčevi bibliografiji« 26. maja l. 1890.) Aškerc mu je odgovoril seveda odklonilno, Gregorčič pa sploh nič, kar je urednika dr. Lampeta zelo bolelo. Še bolj pa ga je bolelo nasprotovanje v lastnem taboru. Ljubljanski Zvon so bili sedem let prej ustanovili trije priznani pisatelji (Jurčič, Kersnik, Tavčar), dr. Lampe pa je svoj Dom in svet naslonil na — bogoslovce. V Cirilskem društvu bogoslovcev, katero je bil nekaj let prej sam oživotvoril, je spoznaval bodoče pisatelje. (O tem je obširneje pisal V. Steska l. 1917 za 30 letnico Doma in sveta.) Navduševal jih je, naj pišejo v njegov list. Ni se varal. Kar se je v društvu prečitalo in prekritiziralo, je prišlo nato v list. Ali vodstvu semenišča na žalost to ni bilo všeč. Vodja semenišča je bil takrat dr. Jan. Kulavic, sicer globokoučen mož, ali leposlovnemu delu bogoslovcev ne naklonjen. Njegovo stališče je bilo: Bogoslovec naj ves čas porabi za študij apologetike, dogmatike, moralke in drugih bogoslovnih disciplin. Kdaj naj si pridobi tega znanja če ne v bogoslovju? Pravilno in hvalevredno je bilo to stališče vodstva, ali prav je imel tudi dr. Lampe, trdeč: Tudi leposlovje lahko služi Bogu, in nekaj prostega časa še vedno ostane nadarjenemu teologu tudi za lepo slovstvo. — Toda še ob 10 letnici (1897) je moral tožiti, da nekateri vplivni duhovniki še vedno niso prepričani o važnosti in potrebi v krščanskem duhu pisanega leposlovja. Bolelo ga je tudi to, da so znani in priznani pisatelji njegov list prezirali, ignorirali. Mladina je šla za Aškercem, ki je bil tedaj urednik Lj. Zvona. Moral je že prvi urednik Doma in sveta slišati pozneje tolikokrat ponavljani predsodek, očitek: ‚Pri vas leposlovni pisatelj ni svoboden...‘ Na ta očitek je dr. Lampe večkrat odgovoril v svojem listu, časih kar na platnicah (n. pr. l. 1897). Vendar je tudi v tem oziru urednik doživel nemajhno veselje, ko se je najprej oglasil A. Funtek, malo pozneje (1894) pa dr. Fran Detela.

Pa dr. Fr. Lampe ni le vabil v svoj vinograd, ampak je znal tudi delo v vinogradu nakazovati: bil je brezprimeren delodajalec. Delodajalec seveda za tiste, ki si niso sami znali poiskati dela. Bogoslovcem nam je razdeljeval slovenske knjige, da smo pisali kritike o njih za Dom in svet. V tem oziru je pač precenjeval naše moči. Večkrat smo se zaleteli. — Mislím, da sem že nekje povedal, kako so nastali Vzori in boji. Bilo je v začetku decembra l. 1895, ko me dr. Lampe pokliče k sebi ter reče: »Pišite, kako se ubija in razvija ubog študent

na poti skozi gimnazijo.« Ko sem ga začudeno gledal, je odsekal: »Kar začnite! V obliki pisem naj bo! Študent naj se imenuje Ivan, piše naj očetu in oče njemu. Mislite si, da je njegov oče učitelj. Do 15. decembra mi prinesite rokopis.« (Iz te fikcije je v Biogr. leksikonu nastala zmota, da je bil Debevčev oče učitelj, dočim je bil v resnici kmet.) Moral sem ubogati in začeti. Dne 15. decembra sem mu res prinesel prvi rokopis. Naslov sem bil dal: Pot skozi gimnazijo. Dr. Lampe ga je spremenil v »Vzori in boji«. Tako je bilo vse njegovo: ideja in celo naslov. Vsakih štirinajst dni sem pri vratarju Marijanišča oddal nadaljevanje. (Takrat je Dom in svet izhajal točno polmesečno.) Ne spominjam se, da bi bil urednik kdaj izrekel kakšno kritiko o tem mojem pisanju, samo proti koncu drugega leta je začel priganjati: »Končajte! Predolgo se vleče.« In tako sem prav za prav nasilno zaključil. Še danes sem uverjen, da uredniku način mojega pripovedovanja ni bil povsem po godu. (Že dolgo mi po glavi roji ter na papir sili spis: Zakaj nisem postal pisatelj? Bilo bi poučno.)

Zakaj smo bili vsi na dr. Lampeta navezani tudi s srcem? Videli smo, da Lampe ni Domu in svetu samo urednik, ampak tudi prvi delavec. Menda ni izšla številka, ki ne bi v njej bilo kaj njegovega. Vedeli smo, da skoraj dobesedno dela noč in dan. Sosedje, ki so pozno hodili spat, so vedno še videli luč v njegovi sobi, in tisti, ki so zgodaj vstajali, so jo že spet videli. Če kdo, je dr. Lampe poslušal glas Modrice, ki je tudi Vrchlickemu govorila: »Nesmiš, nesmiš, nesmiš spát!« (V pesmi: Nikdy spát!)

Bil je dr. Lampe pač idealen urednik. Njegov zgled je tudi še danes najboljša vez med nekdanj in sedaj.

Pa tudi njegovi nasledniki — to moram priznati — so hodili po njegovih stopinjah. Dr. M. Opeka (sourednik je bil dr. Evgen Lampe), ki je bil prvi za njim (1900—1912), je takoj povabil pismeno ali ustno vse bivše sodelavnike k sodelovanju. Pod njegovim uredništvom je Finžgar dosegel svoj prvi vrh (Pod svobodnim soncem), je pisal dr. Detela svoje satire in socialne povesti, se je Lea Faturjeva javila kot elementaren talent, je dr. Izidor Cankar objavil svoje epohalne »Obiske«. V nekem oziru pa je dr. Opeka kot urednik storil celo več kakor Lampe: sédel je k moji mizi, da sva (v družbi z dr. A. U.) prevod vsakega speva Pekla (razen prvega) predelala, pilila in zboljšavala. L. 1913 je bil urednik Andrej Kalan (sourednik še tudi dr. E. Lampe). Pod njim je pričel sodelovati Ivan Cankar. Izidor Cankar je obelodanil svoje sloveče eseje: S poti. Urednik sam je šel med pesnike in objavil več sonetov. — Z novim letom 1914 je prevzel uredništvo Izidor Cankar. Novo je bilo to, da je sklical skoraj vso družino dominsvetovcev na razgovor in posvet. Tudi naj bi Dom in svet vsako leto enkrat sam o sebi izpregovoril. To nalogo je dobil podpisani; izpregovoril pa je samo enkrat (1914, 57—60). Ko je l. 1912 izšel ves Pekel, dve leti ni bilo od nikoder povabila za nadaljevanje. Mislil sem, da pri tem ostane (kakor je tudi Koseski prevedel samo

Paklo, in pri Hrvatih istotako Buzólič (Zadar, 1897). Tedaj pa me povabi dr. Izidor Cankar, naj v letu 1915 nadaljujem s prevodom Vic. Bil je pa tudi čas temu primeren — svetovna vojna! — Letnik 1918 je nominalno uredil Iz. C., v resnici pa podpisani, ker je bil Cankar v vojni službi. Bilo je leto razsula, pa tudi zmede v uredništvu: konca rokopisa Pregljeve povesti: »Zadnji upornik« ni bilo mogoče najti; prišel je na svetlo šele v prvi številki letnika 1919! Tudi ta letnik je uredil podpisani. Nekdo ga je pač moral. Velika novost je bila, da je list prinesel v izvorniku spis srbskega majorja Dj. Čirića »Pregled novije srpske poezije« (str. 89—100). Urednik pa v Ljubljani ni mogel dobiti Popovićeve Antologije, da bi primerjal citate; zato je ostalo precej neumljivih mest. L. 1920 je uredništvo prevzel, vrnivši se iz ruskega ujetništva, dr. Fr. Stele, ki je v uredništvu do danes. Vez med »starim« in »novim« Domom in svetom je bil podpisani torej prav za prav samo v letih 1918 in 1919. Letnik 1925 je prinesel konec prevoda Dantejevega Raja.

Nekega dne l. 1920 je dobil podpisani kot tolmač Divine C. razglednico in pozdrav iz Vipave z več ko dvajsetimi podpisi duhovnikov Vipavske doline. Razlagal si je pozdrav tako-le: vso našo zemljo do Logatca so imeli zasedeno Italijani; v Trstu so tedaj pisali, da je slovenski jezik neomikan, nesposoben za višjo kulturo; najbrž so dotični gospodje okupantom pokazali, da imamo Slovenci skoraj že dovršen prevod — v Dantejevih tercinah — njih največjega pesnika.

Glede prevoda D. Commedie morda še tole: Ko sem jeseni l. 1909 vprašal urednika dr. M. Opeko, ali bi prevod sprejel v list, mi je radevolje pritrnil. Pričel sem torej prevajati kar sproti, za vsako številko Doma in sveta po tri speve. Zdaj vem, da to ni bilo prav in bi bil moral z objavo pričeti šele, ko bi bil imel vsaj Pekel ves preveden. Pa tudi to vem zdaj, da naj bi bil Dom in svet najprej prinesel prevod Dantejevega prvega spisa Vite nuove, te najbolj zagonetne knjige vsega italijanskega slovstva, ki vsa govori samo o Beatrici in je torej umevanju D. Commedie nujna, neogibno potrebna podlaga. (Prevod je izgotovljen.) — Ob prvem spevu Pekla sem premišljeval, ali naj ohranim Dantejeve same ženske rime, ali bi rabil tudi moške, katerih ima naš jezik (kakor tudi ruski) večino. Odločil sem se za popolno skladnost z izvornikom in si seveda s tem delo močno otežil. — Dvanajst let je prevod izhajal (Pekel 1910, 1911, Vice in Raj 1915—1925), dvanajst let sem od jutra do večera, povsod, na poti v šolo skozi hrup mesta ali v tihi sobi iskal dvema prijateljicama tretjo (tercina!), ki jo je bilo časih tako težko najti. Zdaj pa že dvanajst let iščem založnika, da bi prevod izšel v knjigi.

Za zlati jubilej pa voščim Domu in svetu, naj z Bogom srečno nadaljuje svojo pot, naj bo mladim sotrudnikom dober delodajalec, naj nam prinaša spet kakor nekdanj čim več leposlovja, zakaj, ko listam teh devet in štirideset letnikov, se mi zdi, da se oko najrajši ustavi ob tem, kar so misli lepega storile.

EDVARD KOCBEK

JUTRO

Kaj sije to sonce? Kaj pojejo ptičke?
Čuj, v jutru me čakajo nemi predmeti,
prišli so pokorno, da sprejmejo službo.
Omara je toga in miza je skladna,
stare podobe postavljene družno,
svetilka razpeta v primerni višini.
In knjige stoje kakor sli s poročili,
in lončki cvetlic kakor pametne straže.

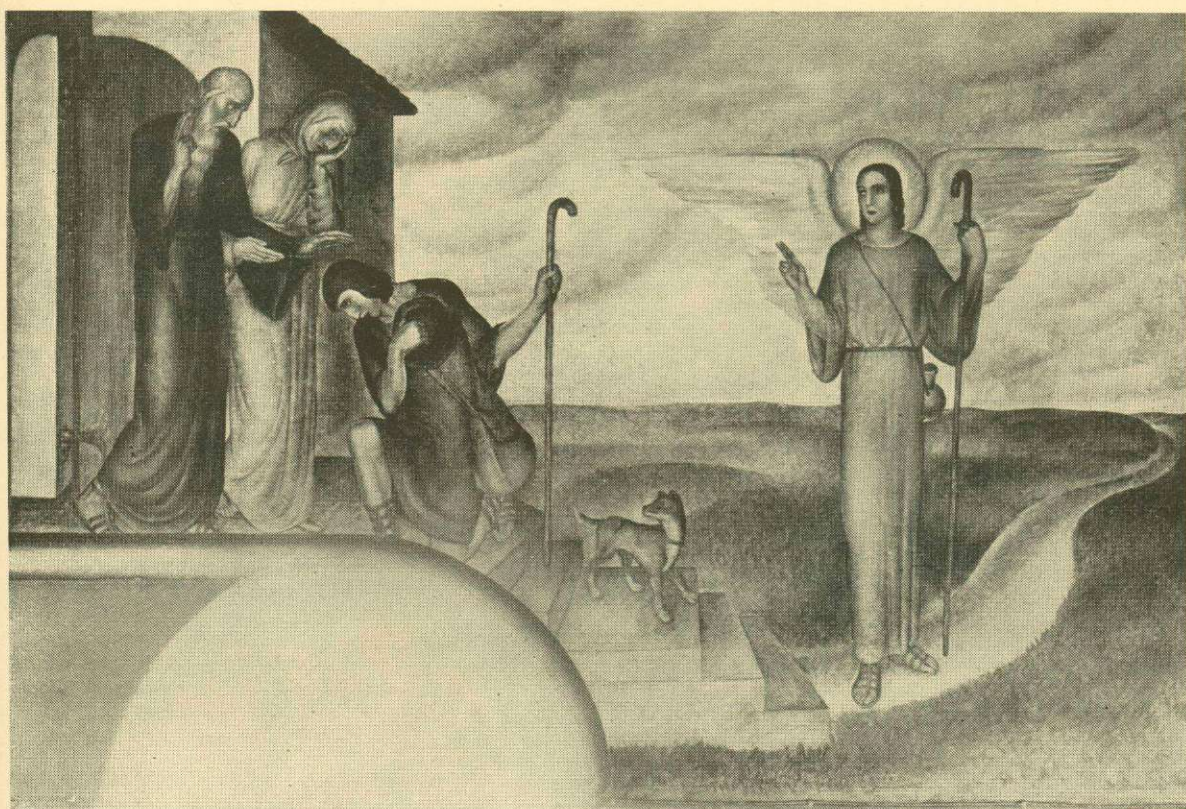
Ah, bili ste daleč, bili ste predaleč,
da mogel za vami bi v stare jasnine,
utonil sem v zmedenih pravljicnih sanjah.
Zdaj mokre oči so oprane in čiste,
v srcu se dviga napeta mladica,
o klica bohotne agave iz raja.
Le sijaj mi, sonce, le pojte mi, ptičke,
vse stvarstvo se mora na novo urediti.

JOŽE DULAR

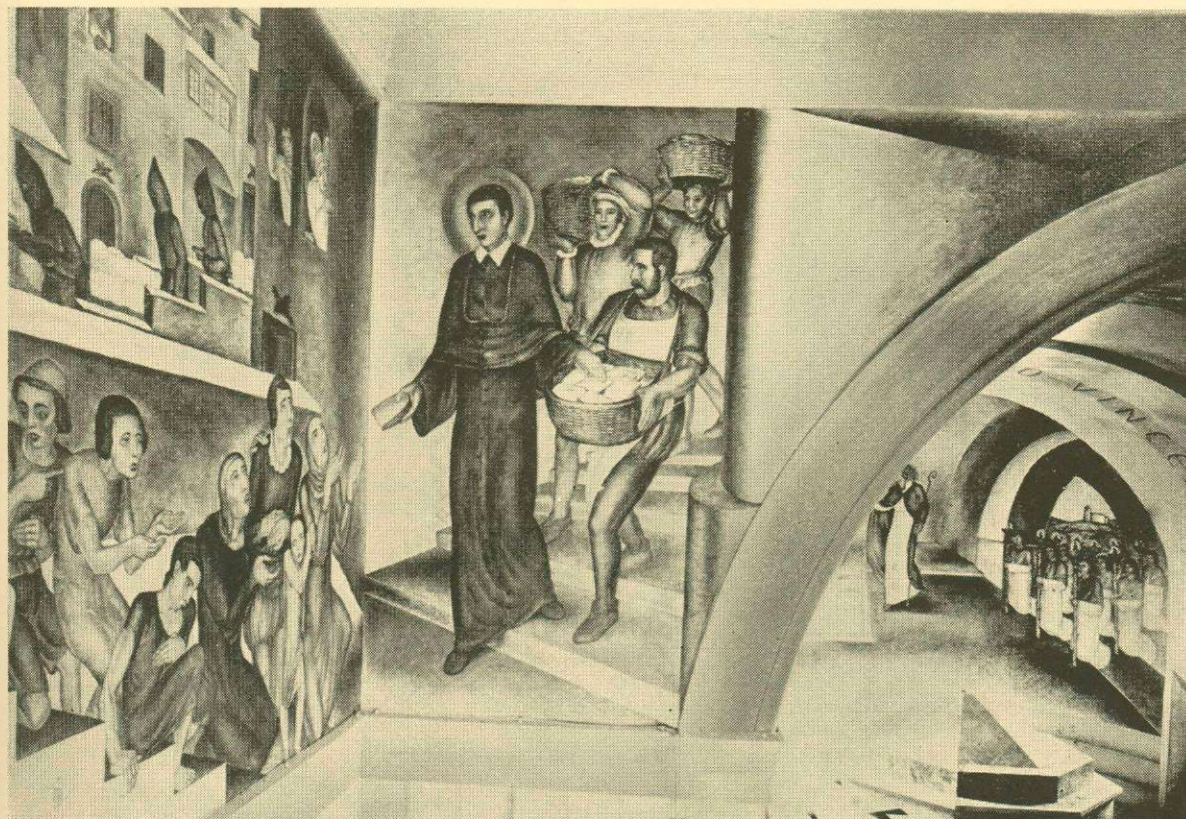
POD NOČ

Od nas se je dan poslovil
in v goste je noč prišla.
Ob oknih so zadnje sence
polegle na vegasta tla.

Nekdo je v kotu nad mizo
staro svetilko prižgal,
da naše obraze iz teme
bi v luči na novo spoznal.

SI. 1. TONE KRALJ, ANGELO RAFELO IN TOBIJA (v Pevmi)

SI. 2. TONE KRALJ, SV. KAROL BOR. (v Pevmi)

SI. 3. MIHA MALEŠ, SLOVENSKA MADONA

SI. 4. MIHA MALEŠ, BENETKE

V peči polena gorijo,
krog nas se je zgostil mir,
pogledali smo si v obraze
in voščili si »dober večer«.

V krogu za mizo sedimo,
svetilka nad nami gori,
vsi smo se sanjam predali —
čemu bi motili tišino noči.

JOŽE UDOVIČ

DEKLICA SMRT

To telo kot v obljubljeni čistosti,
Bog, hočeš, da hranim za eno samo,
ene same vnete deklice ramo
mi kažeš, blede od poželjivosti.

Blesket ostrine je šel čez srce,
večna senca v oči tvoje deklice,
vsa tvoja pomoč je v njenih vezeh,
ko me mami za prve ljubezni sladki greh.

Maziljena, prežeta z dišavo cipres
se mi kaže v mlačni kopeli sveč,
nato vabljivo postilja črni les
in se kiti za uro, ko pojdem k njej leč.

Tisoč ljubezni, ji rečem, ne ene same,
nesmrtna gorečnost me jemlje vsega,
skrivni ogenj v stvareh, nočem tvoje omame
gluhe, pusti, pozabi me, deklica!

Ona pa v svojem stolpu koščenem
bedi in ve, da od čiste željivosti vroč
le k njej po ljubavno hladilo krenem
in že se razgalja za dolgo noč.

JOŽE UDOVIČ

BLODNJE

Željan strmeti v čudovitosti sveta,
oči vse polne lakote in gnan
kot lastovka, ki čuti daleč topel dan,
sem šel, da mi srce pred njimi strepeta.

Sem šel odpirat z želja, z upora ključi
si pot k viharti, razbesneli luči,
čez vse vzporednike, tokove in ločnice
sem žeji šel iskat očarujoče zelenice.

Polagal je roko na čelo vneto
mi čuden zapeljivec, tvezel je o mani
utehe, prekanjeni so čuti, vsi pijani
že bledli hvalo za usmiljenje prejeto.

Toda nad mano je obesil sončni mrk,
v vseh znamenjih nebeških luči zamračene,
kot da se kuga, lakota in vojska žene
v grmečem nebu grozo skrivnih črk.

Verjel sem v strahu vanj in rekel: »Zašepeči
prestrašenemu sluhu svoje rešnje reke,
pogasi plamene v ognjeni peči
dni in olja kani na ožgane veke.

Zahtevaj vso, najzadnjo odkupnino
in voljneje jo bom trpel kot vsi pred mano,
le daj mi videti, spoznati obsijano
zemljo obljub, nad njo neba sijajno srebrnino.«

On pa ni Bog, je samo oče novih zmed —
poslal mi s takim strupom je strelico,
ki širi z vedno novimi strastmi zenico,
a ji pusti v nočeh le mrzle zvezde štet.

BAJTAR MIHALE

Spomladi, v maju, ko so bila že vsa pobočja zelena, je bajtar Mihale pokopal svojo ženo Malijo. Prav tako nepričakovano, kot je bila legla, je tudi umrla. Z njeno smrtjo, prav za prav že s prvo uro njene bolezni, so se začele nesreče...

Pred dobrim letom — bilo je dan po svetem Juriju, ko je bil v trgu semenj — je Mihale vstal zelo zgodaj, sonce še ni bilo pogledalo izza hriba.

»Ti,« mu je rekla žena, ko je stopil v vežo, »napravi se, ženi kravo na semenj!«

In ga je gledala z velikimi, rjavimi očmi. Kazalo je, da je hotela še nekaj dostaviti, nekaj grenkega, a je v zadnjem hipu požrla.

Majhen, ves neznamenit, v ohlapni obleki ga je bilo komaj za odraslega fanta, je stal mož pred njo. Šegave, godčevske oči so se mu za trenutek zresnile. Ni skrival začudenja.

»Pa zakaj jaz, ne ti?«

»Ne počutim se dobro.«

Res, bila je nekam bleda, še nikoli ni imela tako zmedenega pogleda. Obrnila se je k ognjišču, Mihale je šel za bajto.

Razmišljanje mu je bilo zmeraj nadležno, a tedaj se mu je le namrščilo čelo. Na pomlad prodaja kravo, ki je začela pripuščati? Da, zadnja leta jima je šlo slabo, čim dalje slabše — ali sta res že tako na koncu? Malija si je že dvakrat izposodila večjo vsoto, nikoli je ni vprašal, kje je dobila denar. Skrb za bajto je prepuščal nji. Ubogal jo je na slepo; bilo je prav, kakor je ukrenila. Le zakaj mu že sinoči ni tega povedala? Morda ji še ni bilo tako slabo. Morebiti je vso noč razmišljala, a ni našla drugega izhoda.

Ko je žena kuhala, se je preoblekel. Po zajtrku je stopil v hlev, vrgel kravi vrv na roge in jo privlekel na klanec. Malija je prinesla blagoslovljene vode, pokropila kravo in njega in se pokrižala.

Ko je bil že dobršno daleč, je zavpila za njim:

»Trd bodi! Ne daj je za vsak denar!«

Na semenj je prišel pozno, ljudje so se že odpravljali v krčme. Kupci so obstopili kravo, jo gledali, otipavali, iskali napak, da bi zmanjšali njeno ceno. Koliko zahteva za ta parkelj? Mihale je več molčal kot govoril, nasmihal se je v ozka lica. Brž so spoznali, da imajo pred seboj slabiča, ki ne zna prodajati ne kupovati in so mu zoprne velike kretnje in krik. Mešetarji so ga napadali, ga vlekli za roke, vpili, kakor da gre za izveličanje duše. Bajtarju se je mrzlo sprehajalo po hrbtu; od srca si je oddahnil, ko je slednjič udaril v roko.

»Premalo si zahteval,« mu je rekel sosed, ki je prišel mimo.
»Saj žival ni tako slaba.«

Mihale je skomizgnil z rameni.

Odšli so v krčmo in pili. Nato je ostal sam za polito mizo in srebal ostanek vina iz velike steklenice. Kupec in mešetar sta bila odgnala kravo, njemu je ostal denar, občutek ugodja in vinjenosti. Naročil je novo mero. Izpil jo je skoraj v dušku, kakor da ga tisti dan muči neugasljiva žeja. Pijača mu je stopila v glavo, a mu še ni popolnoma zameglila zavesti. Tih glas v srcu mu je prigovarjal, naj se dvigne in odide domov, a ga je kmalu prekričalo nekaj močnejšega. Nekaj, kar se mu ni po malem oglašalo šele od jutra, ampak že nekaj dni... Obsedel je in pil...

Mihale ni bil pijanec, ki bi vsako nedeljo ali celo med tednom posedal v krčmi. Po težkem delu je ves poten zvrnil kak kozarček žganja, to je bilo vse. Pred vojno ga zlepa ni videl kdo pijanega. Odkar je bil ranjen in je skrival v laseh grdo brazgotino, se je z njim zgodila neka sprememba. Po cele mesece ni pokusil pijače, kar gnusila se mu je, trikrat ali štirikrat na leto pa ga je obšla strašna obsedenost na vino. Nemiren je postopal okrog, kakor da pod soncem ne najde miru, drobne kaplje so mu stopale na čelo, kri mu je vrela. Upiral se je izkušnjava, a ga je nazadnje premagalo. Odšel je k sosedom, poterjal denar, ki so mu ga dolgovali za dnine. Popival je tri ali štiri dni, zdaj več, drugič manj, dokler ni zafrčkal zadnje stotinke.

Prav tisti teden ga je bila znova zgrabila kvatrna slà in mu kvarila še spanje. Kje naj dobi za pijačo? Pozimi je bilo malo za-sluzka, če bi vse postrgal, bi si komaj zmočil grlo. Od žene nikoli ni zahteval denarja. Od tistega, kar je prejela v mlekarni, za kako jajce ali kokoš, mu je odrinila za tobak. Ko mu je tisto jutro zaupala kravo, se je razveselil, a obenem prestrašil, kakor da sluti bližnjo nesrečo. Denar, ki ga je tiščal v listnici, ni bil njegov. Tega se je dobro zavedal. To zavest mu je omotilo vino, požirek za požirkom. Nič ne bo kosil, tisto vsoto bo rajši zapil, Malija mu nič ne bo rekla. Saj je razumna ženska... Poklical je četrto mero.

»Odpiraj, dekle, kamrico,
saj veš mojo navadico...«

Dvigal je kozarec, po krčmi se je razlegala hripava pesem. Zavest mu je ugasnila kot leščerba, pijane oči so mu iskale tujih obrazov, ki jih je klical k sebi in jih napajal. Opotekal se je iz krčme v krčmo, za njim se je vlekel cel molek prisklednikov. Po svojem stvarjenju ni bil zgovoren, a tedaj so vrele iz njega šegave, neumne besede kot voda iz studenca in vzbujale gore smeha. Pozabljal je nase, na čas, na preteklost, na vse, kar je bilo okrog njega.

Po tednu, dan več ali manj, se je neke noči nenadoma prebudil. Ležal je na nekem vozu sredi obširnega gostilniškega dvorišča. V glavi

mu je šumelo, tiščalo ga je v želodcu in mu je bilo strašno zoprno, a v trenutku vse jasno. In kakor zmeraj po takih prebujenjih, je občutil strašen gnus do sebe, pekoče sramovanje, ki ga je grizlo do norosti. Občutki, ki so ga navdajali z mislijo na samomor.

Tem občutkom se je zdajci pridružila še zavest krivde. Sredi ceste je v mesečini pretipal vse žepe, našel je le še nekaj drobiža. Ali so ga mar okradli? Saj ni mogoče, da je vse zaluskal. Zacepetal je z ного in se na ves glas razhudil nad Malijo. Čemu za hudiča mu je zaupala kravo, saj bi bila lahko vedela! In zakaj ga ni poiskala v krčmah, ko ga le ni bilo domov? Prav se ji godi! Toda to ga ni potolažilo.

Kadarkoli se je po takih streznjenjih vrnil domov, ni stopil v bajto. Sramoval se je pred ženo, izogibal se je tudi vaščanom. Vzel je kako orodje, ki se je valjalo pred bajto, in brez priganjanja in ukaza odšel na delo. Kopal ali sekal je tako strastno, da mu je pot v curkih oblival telo. Ubijal se je po teden in še dlje, z nikomer ni spregovoril, dokler mu ni uplahnil občutek gnusa in sramu.

Tisto jutro se je tiho priplazil k bajti. Bil je že velik dan, sonce je bilo že vzšlo izza hriba in se skozi veje gozda razlivalo na slamnato streho. Malija je bila pogosto zadirčna, a na take norosti — nič, le napeto se je držala. Tistega dne se je je bal. Molčal bo, stisnil glavo med ramena in ne bo žugnil, četudi ga oplazi s polenom. To bi ga še olajšalo... Začudil se je: bajta je bila za špranjo odprta, iznad vrat se ni kadilo, vse tiho v nji, a Malije nikjer. Poškilil je v vežo, na mrtvo ognjišče, a si ni upal vstopiti. Pobral je rovnico, ki je ležala ob steni in odšel v laz pod bajto.

Slekel si je jopič, ga vrgel na grm in začel kopati. Sonce se je dvignilo na nebo, se mu upiralo v obraz, rovnica je zvenela ob kamenje, debele kaplje potu so mu stopale na čelo. Ni se ustavljal, ni se oziral okrog, ubijal je gnus, sramovanje, pekoč občutek krivde. Začutil je lakoto, stresalo se mu je prazno drobovje; poldne je davnaj odzvonilo, a žena ga še ni poklicala h kosilu. Upehan se je slednjič oprl na rovnico in se ozrl proti bajti. Iznad brega je gledala temna streha, nad slemenom ni bilo sledu po dimu. Huda je, ne mara ga niti videti. In že ga je ugriznila neka slutnja, da mu je kri v žilah obstala...

Malijo je našel v izbi na postelji. Vsa prebleščena je ležala pod odejo, oči so ji obrobljali temni kolobarji. Sinjkaste, razpokane, vročične ustnice je premikala, kakor da jo muči žeja... V trenutku mu je bilo jasno, zakaj ga ni poiskala v krčmi. Postalo mu je tako čudno in nenavadno, kakor še nikoli v življenju, zašibile so se mu noge.

»Kaj ti je?« mu je zamolklo, jecajoče prišlo iz grla.

»Saj vidiš,« je z muko iztisnila skozi zobe. »Bolna sem,« je zastokala. »Ne morem vstati...«

Gledala ga je mrzlo, očitajoče. Mihale je bral v njenih očeh vse hladno, globoko zaničevanje. In vendar mu nobene ni rekla. Ali se

je čutila že tako šibko, tako izgubljeno in blizu smrti, da se ji ni zdelo več vredno?

»Presneto!« je zacepetal in vrgel klobuk na klop. »Kako je to prišlo? Kako je le... Zakaj me prej nisi poklicala?«

Ni mu odgovorila... Kot izgubljen je stal pred njo in jo je gledal, kakor da jo prvič vidi. Šele tedaj se je čisto razločno zavedel, da se je bila tisto pomlad nekam spremenila, upadla in pobledela. Kako močna je bila prej, zdravih lic in polna življenja! Zdelo se je, da se vsa leta po poroki niti za las ni bila postarala. Ista lica, iste oči, isti lasje, kot jih je nosila kot dekle, ko je vsako noč vriskal mimo njenega okna. Tako neznamenit kot zdaj, a z gamsovo brado na zelenem klobuku in s puško čez ramo. Kmečka hči, mlada in lepa, bi bila lahko izbirala, a se je zagledala v lovca, ni mislila na bajtarja. Imela ga je rada. Tudi potem, ko ni več nosil zelenega klobuka in puške in ji je ostal le bajtar, slabič, ki ji je lahkoživo prepuščal vsakdanje skrbi. Toda na dnu je grizlo razočaranje, z leti je postala zagrenjena, zadirčna. Mihale pa, ki je bil godčevske nravi, je njeno zadirčnost obračal na smeh in jo je razorožil. Ne, on vsa leta nikoli ni zavpil nad njo. A le spočetka jo je obdajal s toplo pozornostjo, s časom jo je gledal kot stvar, ki mu je potrebna za življenje. Zdelo se mu je samo po sebi umevno, da jo v nočeh čuti ob sebi in da mu ob uri obedov postavi skledo na mizo. Težko, zoprno bi mu bilo misliti, da bi kdaj moglo biti drugače.

Tedaj, ko je stal pred njo, ki je negibna ležala na postelji, je bilo prvič, da so se mu tla zamajala pod nogami. Zavest krivde, občutek gnusa in sramu — vse se mu je za hip umaknilo nekam v ozadje. Do žene je začutil rahlo sočutje, zasmilil se je samemu sebi. Iz dna duše mu je vstal strah pred jutri, stal je brez moči, ne da bi si vedel svetovati.

»Skuhaj mi kaj!« je zaprosila. »Že dva dni nisem nič gorkega imela v ustih. Čakaj! Moj Bog, saj ne boš znal! Pokličiči staro Minico! Po Angelico bo treba pisati v mesto...«

Angelica, njun edini otrok, je bila že nekaj let zdoma. Na pismo je odgovorila, da ne more priti. Saj menda ne bo tako hudo. Ali so poklicali zdravnika? Če potrebujeta denarja, nekaj malega bi jima lahko poslala. Zdaj ima dobre gospodarje, ne kaže ji, da bi jih kar tako pustila...

Maliya je bila zdaj boljša, zdaj slabša, vse dni ni mogla vstati. Poklicali so zdravnika, ki se je dvakrat na teden pripeljal skozi dolino. Verjeli so, da ji je to le škodovalo. Poleg tega toliko stane. Cele kupe denarja. Pila je čaje, tu pa tam so poizkusili s kako vražo. Telo ji je hiralo, da bi je človek ne bil več spoznal, toda duh ji je buden strmел iz zenic. Vse noči, ko je Mihale smrčal na peči, je preudarjala in skrbela. Vsako jutro mu je s tihim glasom naročevala delo. Bil je kot ulenjen otrok, razvajen od življenja, ki ga morajo pehati h kosi in rovnici.

Res; Mihale še nikoli ni kazal take gorečnosti za delo kot tiste čase. Zdelo se je, da hoče s tem odkupiti krivdo, ki ga je še zmeraj grizla. Travo v senožeti je prodal. Kam bi z njo, ko ni bilo več krave? Njivo je obdelal, kakor je mogel in znal. Pomagala mu je Minica. V hramu je bilo repe, zelja, krompirja, a od nikoder se ni prikazala niti senca kakega dohodka.

Nekega dne ob koncu poletja se je Mihale sesedel v izbi na klop in si z dlanjo potegnil preko čela.

»Nekaj denarja bi potreboval,« je rekel obupno.

Bolnica ga je dolgo gledala. Da, saj to je sama vedela. Suhotni, blede obraz se ji je nabiral v ostre gube...

»Vem, kje bi dobil,« je rekla slabotno. »Pologar se ne bi izvijal. Že dvakrat mi je dal... Pa se mi ti smiliš...«

Mihale je umaknil pogled, bilo mu je nerodno. Gledala ga je s tisto nežno, zaverovano ljubeznijo kot prve dni po poroki. V njenem glasu je trepetalo nekaj kakor skrb za nebogljenčka. Objel ga je rahel spomin in mu prebudil očitaneje. No, bilo mu je tudi očito, kje je dvakrat dobila denar. Morda se je hotela rešiti dolga, da je prodajala kravo. Znova si je segel z roko na čelo, kakor da hoče izbrišati nekaj nevšečnega. Čemu, za vruga — se je razhudil v sebi — ga Malija pomiluje? Čemu se ji smili? Le prav narahlo mu je vstajal odgovor iz dna zavesti...

Pologar ni rekel črne ne bele, segel je v mošnjo. Širok kot trš, trd in samozavesten je stal pred njim in mu gledal nekam preko glave. Naj le še pride, ako potrebuje, v sili rad pomaga. Mihale se je čudil. Ta, ki bi še Materi božji ne iztegnil skorjice kruha? Grenko mu je stopilo v dušo in mu vso pot delalo omotico v glavi. Prišel je do bajte, stresel denar na mizo in že je pozabil.

Poslej je hodil k Pologarju, kakor da tam leži neizčrpen zaklad, za katerega ve le on, nihče drugi. Sredi zime ga je zopet obsedlo poželenje po vinu, stopil je v krčmo in tri dni popival. Malija mu nobene ni rekla, niti črhnila ni, komaj da mu je očitala s pogledom. Kljub temu, da je bila žena bolna, mu je teklo življenje precej gladko, zima ga je zazibala v brezskrbnost. Šele v maju, ko ni bilo prahú moke več v bajti, se je nekoč ves potrt prizibal domov. Omahnil je na klop, roké so mu kot mrtve obvisle med kolena. Pologar mu ni hotel nič več dati, niti črnega. Da mu je izdal že več, kot je vse skupaj vredno.

Malija je bila tisti dan zelo slaba. Le s težavo je obrnila glavo. Dolgo ga je gledala z bolnimi, izmučenimi očmi, ki je sedel na klopi ko cunjia in povešal obraz.

»Jaz ne bom več mnogo potrebovala,« je rekla skoraj tiho. »Le ti... ti boš moral zdaj zase skrbeti... kakor boš vedel in znal...«

Mihale se je stresnil. Kar je vse dni le podmolklo vrtalo v njem, mu je zdaj čisto jasno, grozeče stopilo v zavest.

»Vsega tega bi ne bilo, če bi ti ne bila zbolela,« je zacepetal.

Bolnica je široko razprla oči. Od silnega zavzetja ji je zastala sapa, da so ji prsi ko mrtve mirovale pod odejo. Kaj je rekel? Moj Bog, kaj le govori? Kaj pa še hoče od nje? Tiho zaničevanje, ki se ji je nabiralo vsa leta, a ga je krotila z ljubeznijo, ji je zdaj hkratu kot grda naplavina udarilo na površje. Prej mu nikoli ni očitala napak, ker so njo samo bolele, a tedaj ji je zamrla vsa milina, vse sočutje do njega. Napela je vse moči, v prsih ji je zagrgalo, znova je pognala sapo.

»Mihale!« se ji je hripavo, bolešno trgal glas. »Bolezen mi očitaš, kakor da sem jo sama kriva... ko bi jaz tebi lahko očitala... Jaz tebi... Ti nisi mož, ti si cunja! Nikoli nisi bil mož kot drugi...«

Mož se je dvignil. Sprva je zavzet, prepadel gledal ženo, ki je bila nenadoma utihnila, kakor da ji je zmanjkalo besed in moči. Zaprla je veke, kakor da noče ničesar več slišati, in težko sopla. Takih besed ni pričakoval. Vsega, le tega ne, najmanj od Malije. Včasih si je sam podmolklo očital svojo nemoškost, hlapčevsko nrav, ki se je zmeraj dala voditi, najprej od očeta in matere, potem od žene. Toda nihče mu ni tega kdaj pokazal v zrcalu, kot Malija oni dan s sočutjem in zdaj s temi besedami. Ni bil brez ponosa, ki mu je daleč presegal zavest ničevosti. Zakričal bi bil, toda užaljenost, ki ga je vsega prevzela, je bila tako velika, da mu je vzela besedo in ga ohromila.

Nekaj minut — nato se je molče obrnil in odšel iz bajte. Vzel je sekuro in stopil v gozd za hišo. Drobil je hosto. Iz užaljenosti se mu je dvigala strašna mržnja do žene in mu rasla od trenutka do trenutka. Udrihal je s tako strastjo, kakor da hoče vse pokončati. Iveri so mu frčale v obraz in se mu obešale v lasé.

Proti večeru je pritekla Minica in ga je poklicala:

»Mihale! Brž domov! Žena ti umira.«

»Naj!«

In se ni niti zdrznil nad najhujšo besedo, ki jo je izrekel kdaj v življenju. Šele čez dolgo se je začel tajati. Predstava ženine smrti mu je hudó obtežila vest...

Malijo je našel v smrtnem boju. Ležala je vznak, oči je upirala v strop, smrtne srage so ji stale na čelu. Minica ji je tiščala svečo v roko, jokala in glasno molila. Moža je prizor ganil, požrl je žalitev, v prsih se mu je nabirala grenkost in sočutje.

»Malija!«

Kazno je bilo, da ga bolnica ni več slišala. Ali ga ni hotela več slišati? Nepremično je upirala oči v strop... In tako je umrla.

Dan je bil lep, sončen, pravi majski dan, zato je le malo ljudi prišlo k pogrebu. Mihale je kot izgubljen stal med skupino sorodnikov in starih ženic ob grobu. Ozka lica so se mu bila še huje vdrla, rjavi brki so se mu povešali na brado. Iz oči mu je gledalo manj žalosti kot plahosti, spremešane s senco užaljenosti, ki je še

ni mogel pregnati... »Čakaj, Malija, videla boš, kakšen mož sem,« so ga obletavale misli. »To se boš še čudila z onstran groba...« Res je samemu sebi verjel, da bo ves drugačen, da je le pogreb pri kraju.

Pa se je vrnil z Angelico, ki se je bila pripeljala iz mesta, od borne pogrebščine v bajto in je bil ves tak ko prejšnje čase. Sedel je na klop, se držal stuljeno, glava mu je silila med ramena. V tistem trenutku, ko se je zavedel večne odsotnosti žene, mu je trepetalo v očeh nekaj resnične, tople žalosti.

Strmo izpod obrvi, napol odsoten je opazoval svojo gosposko hčer, ki je v svetlih čeveljčkih stopicala po vegastem podu... Prej je komaj tu pa tam pomislil nanjo in na leta, ko je drobena, živahna kot miška letala okoli bajte. Dekletce se ga je skoraj balo, zmeraj ga je plaho gledalo z velikimi očmi. Ko se je po vojni vrnil domov, se je začudil. Angelica se je bila v štirih letih potegnila v deklè. Odšla je v mesto, si dopisovala z materjo, le mimogrede je včasih izvedel, kako se ji godi... Razvila se je, v mestnih cunjah se mu je zdela nekam tuja, bil je v zadregi pred njo. Njen obraz ga je živo spominjal na Malijo. Ista lica, isti lasje, iste oči. Bilo mu je, kakor da je nekaj blaženega seglo iz daljave in se mu toplo dotaknilo duše.

»Zdaj boš morala ostati doma,« je rekel z vzdihom. »Ne gre drugače.«

Angelica se je obrnila na peti in po strani premerila očeta.

»Saj ne mislite resno?« se je zavzela. »Da bi se kdaj vrnila v to bajto?« In se je znova osuknila. »Ne bom več nosila košev.«

Odzibala se je v kot in si ogledovala podobe na steni. Mihale ji je sledil z očmi. Tiha misel, da bi mu hči nadomestovala Malijo, se mu je za zmeraj razdrla. Saj tega je lahko pričakoval. Angelica je bila le po vnanjosti podobna svoji materi. Drugače pa vsa njegova. Tega se je šele v tistem hipu dodobra zavedel. Ni ji do zemlje, stremi po čem lažjem, boljšem. Dobro se mu je zdelo, hkratu ga je zbodla skrb, da se je zgrabil za čelo.

»Jaz tudi ne bom zmogel vsega,« je zastokal.

»Pa prodajte! Prodajte to beračijo!«

»Kaj potem? Od česa naj živim?«

Angelica je pobrisala prah s klopi in sedla. Strmela je v očeta. Kako nebogljen se ji je zdel, brez moči in brez sveta, kot otrok, ki se je izgubil v gozdu!

»Omožila se bom,« je rekla. »Mislim, da ne bo dolgo. Potem vas vzamem k sebi. Kakor hitro se nekoliko uredim, vam bom pisala... Kako poleno mi boste scepili, ne bo se vam godilo slabo...«

Mihale je bolščal v hčer. Ali je resnica ali laže iz sočutja? Verjel je rajši dobro kot slabo. Pred očmi mu je migotala podoba gospé, ki premore toliko, da lahko tudi njemu na starost odrine kos kruha. Tih, veder nasmeh mu je legel na lica...

Hči je odšla, Mihale je sam ostal pred bajto in se je z obupnim pogledom oziral po zemlji okoli in okoli... Tisti svet je bil nekdanj Gričarjev. Bajto je bil postavil stari Gričar, ki se je ujedal s sinom. Veža in izba, hram in prizidek za hlev. V užitek si je bil odmeril tudi kos gozda, kos senožeti in del njive. Vse je ogradil v celoto, kmetijo v malem. Tista zemlja je lahko za silo redila dva človeka, ako je bilo kaj stranskega zaslužka. Stari Gričar je še dvajset let preživel v tistem kotu, preden je umrl. Mladi Gričar je bajto z vsem prodal Mihaletovemu očetu; bil je v denarni zadregi. To je storil tem laže, ker se je bil v dolgih letih že odvadil misli, da je bila tista zemlja kdaj del njegovega posestva.

Ako je Mihale dobro preudaril, si je moral priznati, da bajta ni več njegova. Pologar jo je bil s posojili trdo priklenil nase. Tiste dni, ko ni mogel nikjer drugod dobiti za pogreb, je soseda zavoljo Boga prosil, naj se ga usmili. Da, še enkrat mu pomaga, poslednjič, ako mu za dolg prepiše zemljo. Mihale bi bil obljubil tudi dušo, da je le dobil denar.

V resnici bi mu prodaja ne povzročala velikih očitkov in bolečin. Ni čutil z zemljo kot njegov oče in Malija. Le zaradi podmolkega strahu pred bodočnostjo mu je nekaj ugovarjalo v dnu duše. In čemu prav Pologarju? Nista si bila najboljša soseda, še iz fantovskih let sta imela neke tihe račune. Morda Pologarju ni bilo toliko do tiste zemlje, ponižanega bi rad videl pred seboj. Naj bi rajši kupil Gričar, saj je bilo nekoč njihovo. Ponudil mu je, a Gričar se je izvijal, da nima denarja. In se je bal zameriti Pologarju. Že se je bilo razneslo po vasi.

Tiste dni je šel Pologarju s poti. Sam naj pride in sili vanj, da ga bo laže privil. Pologarja ni bilo. Ni se mu mudilo. Mihale, ki se je preživljal le od starega krompirja in kislega zelja, je ko nemiren blodil okrog. Če je le potegnila sapa, mu je zadišalo vino. Upiral se je izkušnjava, a je bil pri koncu s svojimi močmi.

Pologarja je našel v sadovnjaku, kosil je vrnico. Mihale je postopal za njim, besede so ga dušile v grlu.

»Zdaj sem tu,« je s težavo iztisnil iz sebe. »Če hočeš, se lahko pomeniva... Veš, zaradi zemlje...«

Pologar je brusil koso in gledal nekam proti hiši.

»Prav. Ti že povem, kdaj pridi v trg, da prepiševa.«

»Pa ne tako,« se je Mihale zgroznil. »Bajte ti ne dam.«

»O bajti nisem govoril. In ne o tisti pustoti okoli nje. Le obdrži si jo! Laz pa je moj.«

Mihale ga je mračno gledal, kako zamahuje s koso. Barantanje mu je bilo zmeraj tuje in zoprno, a še posebno v tistem trenutku. Okrenil bi se bil pri priči in odšel, če bi ga ne bilo tako neumljivo vleklo v krčmo.

»Tudi laza ne dam. Kaj pa potem meni ostane?«

»Ob bajti je prostora še za tri take laze. Le iztrebiti jih moraš.«

Mihale se je oslonil na deblo stare hruške, mrzel pot mu je stopil na čelo. Saj mu ni bilo zaradi laza. Tudi pustoto bi bil rad žrtvoval... O, hudič vendar!

»Pa nekaj boš še primaknil.«

»Nič, gladko nič. Še preplačal sem ti. Pokličiva cenilce, če ne verjameš! Videl boš...«

Bajtar se je molče okrenil in stopil po mehki travi. Bil je odločen, da odide in se Pologarju ne prikaže več pred oči.

»Mihale!« je zaslišal za seboj. »Za tisti denar se bom vknjižil. In pa obresti boš plačeval. Da tega ne pozabiš!«

Mihale se je ozrl in se zamajal stoje na eni nogi ko posekano drevo. Nekaj hipov ni našel besede, od razburjenosti se mu je skremžil obraz.

»Za hudiča, Blaž, bodi pameten!« mu je ostro, bridko zapel glas. »Seveda si dal, kdo to taji? A kaj sem jaz imel od tega? Nič. Skoraj vse je šlo za bolezen in pogreb.«

Pologar mu je priobečal še stotak; segla sta si v roko...

Naslednjega dne je Mihale že pijan sedel v krčmi. Hripavi glas se mu je divje trgal iz grla in odmeval pod nizkim stropom.

»Ljub'ca na sred' morjâ,
rada bi moja b'la...«

»Ni lepo, da tako razsajaš in poješ,« se je oglasila krčmarica. »Saj se ti Malija še ni dobro pohladila v grobu.«

Mihale je utihnil, vrtal s pijanimi očmi, kakor da z muko razgreba po omamljeni zavesti.

»Kaj hočeš moji ženi?« se je razhudil. »Ti... pusti Malijo v miru. Dobra žena je bila,« mu je v pijano žalost potišal glas. »Dobra... četudi mi je rekla...« Umolknil je za trenutek in zamahnil z roko. »Pokazal bi se moža, pokazal, če bi imel kmetijo... Godec bi moral biti... Pa mi je bil oče na tnalu razsekal harmoniko... Lovec pa sem bil,« se je zasmeljal in se zopet zresnil. »Riba nikoli ne postane ptič... riba ne more frleti... A? Kaj si rekla o moji ženi?... Ljub'ca na sred'...«

In je znova ves utonil v pijani razbrzdanosti, iz katere je iztezal le suhljate, žilnate roke in polival vino...

Prebudil se je v svoji bajti, v postelji. Tedaj se ni imel več pred kom sramovati, ne se bati. Bil je sam, med umazanimi stenami čisto sam, med starinskimi podobami in štirimi majhnimi okni. Mučil ga je gnus, ta se ni dal odgnati. Kaj je zopet počenjal? Kakšne neumnosti je spet razdiral? Vse je bilo zagrnjeno v mrak pijanosti. Le posamezni odlomki so mu grenko prihajali v zavest. Čutil se je oblatenega v svojem ponosu.

Eh! Dvignil je pest, kakor da grozi samemu sebi in jo je zopet trdó spustil na posteljo. Najbolje — nič misliti. Vse zatreti. Vstal

je. Ne da bi kaj zaužil, je vzel kramp, stopil pred bajto in se ozrl po pustoti. Svet, ki ga je poraščala nizka trava, tu pa tam zanikrno grmovje, iz tal je gledalo belo kamenje. Včasih je bil tja zagnal kravo, da se je nekoliko popasla. »Tri laze,« je rekel Pologar. Odmeril je z očmi, postavil v duhu mejnike in stopil nizdol.

Kopal in ril je z isto blazno gorečnostjo kot drugekrati. Ob slednjem udarcu je jeklo zadelo v kamen. Lomil je skale in jih metal za hrbet. Ostajala je plitka, z gruščem pomešana rumena prst, ki se je svetila od vlage. Po udih se mu je sprehajala pomladna utrujenost, oblival ga je pot, žila mu je razbijala v sencih. Zazvonilo je poldne, a on se niti za trenutek ni ustavil in se ozrl proti hiši. Vedel je, da ga nihče ne bo klical h kosilu. Da bi sam odšel domov in zakuril — ne! Rajši pogine.

Slednjič se je utrujen, izčrpan opotekel, noge so se mu tresle. Oprl se je na kramp, si obrisal čelo in se ozrl okoli sebe. V enem samem trenutku, z enim samim pogledom mu je bila očita vsa nesmiselnost njegovega početja. Na tem groblju nikoli ne bo zrasel laz. In če bi tudi nastal, ali naj čaka, da mu kaj rodi tista pusta zemlja? Ne bi preživel niti koze, nikar njega.

Iz obupa, iz bridke zavesti nemoči se ga je polastila strahovita besnost. Sedel je na kamen, klet z divjo strastjo, iz globočine svoje onemoglosti in ni opazil, da nekdo prihaja po stezi. Pologarica je stala že skoraj pred njim, ko je nenadoma umolknil in dvignil glavo.

Soseda je bila zajetna, ohlapnih lic, sive oči so ji sijale pol zvijačno, a pol dobrotno. Začudena ga je gledala v srdite, osramočene oči; kazno je bilo, da ga vidi v dno duše. Bilo ji je nerodno, vzdihnila je in se ozrla po pustoti.

»Nov laz?«

»Vraga, nov laz!« je Mihale zarenčal in izpljunil. Da ga je baba našla v takem ponižanju! »Zadnjikrat sem udaril. Naj gre vse skupaj k zlodeju!«

»Saj ta zemlja res ni laz. Sama ilovica. Tu bi še krompir ne rodil.«

»Zaradi mene!« je Mihale zamahnil z roko.

Dvignil se je in pobral kramp, a ga je znova zalučal od sebe.

»No, da, kaj hočemo,« je mencala Pologarica. »Prav lahko ti ne bo, res da ne. Od nečesa boš moral živeti... Morda danes še nič nisi zaužil. Ali si si kaj skuhal?«

Mihale ji ni odgovoril. Kaj ga to vprašuje! Gledal je preko vrhov dreves, v nasproten hrib, na nebo; oči so mu mežikale, čeljust mu je drobno drgetala... Soseda je premikala ustnice, kakor da žveči besede, ki si jih ne upa izreči.

»Kuhinja pa mož, to res ne gre vkup. Moj bi prej za lakoto guznil, a bi se ne dotaknil lonca,« se je kratko zasmejala. »Pri nas zmeraj kaj ostane. Če se ti ne upira jesti iz naše sklede, lahko prideš, kadar ti drago...«

Mihale se ni ozrl. Toda biló mu je, kakor da je v njegovo zapuščenost in onemoglost iznenada segla tuja, dobrotna roka in mu nudi pomoč. Treba bi bilo le seči po nji. Ali — očitno usmiljenje mu je bilo zmeraj zoprno. Ali se ne skriva za tem novo ponižanje? Ponos se mu je divje uprl.

»Ne maram vbogajme,« je rezko odsekal.

»Saj ni treba, da je zastonj. Boš pa kaj podelal.«

Nič! Mihale ji ni odgovoril. Strmel je preko gozda, dokler se niso stopinje oddaljile na klancu...

Drugi dan je prišel Mihale k Pologarju. Imel je težke veke, pogled mu je venomer uhajal nekam pod noge. Gospodinja mu je postavila jed na mizo. Zajemal je počasi, žvečil lagodno, da ne bi tako odkrito razkazoval lakote. Pojedel je, tedaj mu je Pologarica naročila, naj ji na vrtu nakosi za živino.

Prvič je zamahnil s koso, tedaj ni slutil, da se je s tistim udarcem do smrti priklenil na hišo.

»Gospodinja mi je dala to delo,« je opravičevaje se mežikal pred Pologarjem, ki je prišel mimo.

»Prav, prav.« Pologar je gledal nekam proti sosedu in pobral kamen. »Glej, ali vidiš Gričarjeve kokoši? Zmeraj mi zahajajo v škodo. Vššš! Ná!« Vrgel je kamen, perutnina se je s krikom razbežala.

Ne, Pologar se čisto nič ni začudil, ko ga je zagledal s koso na vrtu. Čisto verjetno, dà, gotovo: žena ga je po njegovem naročilu povabila k skledi. Ta misel mu je ko grenka kaplja kanila v srcé. Ni imel poguma, da bi bil vrgel koso od sebe in sosedu za vedno pokazal hrbet.

»Le pridi še jutri,« so mu rekli po večerji. »Pri nas se ne manjka dela.«

Prišel je. Dela res ni primanjkovalo. Čas se je nagibal na poletje, starejši sin je služil vojake, mlajši je hodil nekam čudna pota. In vsak večer: »Le pridi še jutri.« Čez teden dni ga niso nič več posebej vabili, prihajal je vsak dan. Sedal je k skledi, kakor da je član družine, zgrabil za vsako delo.

Mihale ni bil vajen trdega kmečkega dela, utrujalo ga je, iz dneva v dan se mu je privadil. Požrl je grenkost, ki ga je trapila spočetka. Ponos se je umaknil brezskrbnosti, ki je tako zelo godila njegovi naturi. Pride, sede k polni skledi, ne da bi mu bilo treba kaj skrbeti. Ni hlapec. Hlapec ne hodi spat v lastno bajto. In ni dninar — dninarja ne najemajo vsak dan... Tiho, samozadovoljno se je smehljajal v brke.

Tako je mislil in čutil vsaj prve dni. Potlej so se mu v tiho samozadovoljnost začele natekati kaplje grenkobe in ponižanja. S Pologarjem ni bilo lahko izhajati. Mož je bil močan, pri delu ni poznal mere ne počitka. Mihale je pogosto sopihal kot volič, ki so ga vpregli s konjem. Kdaj pa kdaj je Pologar zakričal nad njim

in se zihlinil kot nad pastirjem. Vsaka beseda je bila, kakor da bi mu kdo s topim kolom predrl srcé. Pisano je pogledal, kletev mu je bila na jeziku in huda beseda, a jo je pogoltnil kot grenko kroglico. Sam sebi se je čudil: ponos se mu je potuhnil, iz dneva v dan bolj se mu je upogibala hrbtenica. V nočeh je preklinjal, stiskal pesti, jeza se mu je bolj in bolj, huje in huje obračala na Pologarja.

Ne, saj mu ni očital zaradi zemlje, četudi se mu je vselej milo storilo, kadar je stopil na svojo nekdanjo njivo. Tak, kakršen je bil, bi je ne bil mogel obdržati, prej ali slej bi se mu bila izmuznila iz rok. Tudi pri ceni ga ni osleparil, tako so splošno menili sosede. Toda iz motne zavesti, iz potuhnjenega ponosa mu je vedno jasneje vstajal občutek neizmerne ponižanosti. Še nič jasnega, nič dokazanega, a vendar mu je kradlo mir in sén.

Pologar mu ni dal niti stotinke. Vsakokrat, ko je plačeval dni-narje, je molčé šel mimo njega kot mimo pritepenca, ki ga le po milosti ne požene od sklede. Ni imel, da bi si kupil tobaka, natlačil si je pipo zdaj pri tem zdaj pri onem, tolažil se je s suhim bukovim listjem in čemeriko. Zgrabila ga je slà po vinu, ves se je pomračil in obmolknil; ko je bil sam s seboj, je presihal in pljuval od jeze. Grenilo ga je, mu blodilo misli in občutke, ga trlo kot pod stopami.

Kaj neki Pologar misli? Da mu bo plačal ob koncu leta? Pa bi mu to vsaj omenil... Dopovedoval mu je z očmi, napeljeval pogovor na to, a Pologar, vrag, kakor da je slep in gluha, kadar mu ne kaže, da bi videl in slišal. Ogodrnjal ga je pred sosedi: tako in tako — beseda bo zrasla v konja in stiskača treščila po glavi. Nič, stokrat nič! Da bi sam zinil, se je sramoval in se je bal. Kakor da se je hotel po ovinku izogniti razočaranju, ki ga je čakalo v zasedi.

Nekega dne ga je srečal Klančar.

»Za kosca bi te naprosil,« mu je rekel. »Pa ne vem, ako te Pologar lahko pogreši.«

Mihale je grenko izpljunil.

»Saj mu nisem za hlapca. Nanj se bom oziral! Do danes mi še ni pokazal božjega.«

Ponoči ga je opominjalo kot malopridnega dečka, ki se je bil namenil na potepanje. Zarana se je napotil k Pologarju, a se je obrnil in zavil h Klančarju.

Ostal je teden dni, potlej je tri dni popival in četrti dan spal. Zavedel se je in tedaj ga je obšla taka plahost, da mu je zagrnila vse druge občutke.

Čisto ponižan, s sklonjeno glavo in poniglavim pogledom je prišel k Pologarju. Gospodinja mu je komaj odzdravila; obrnila se je k ognjišču in mu kazala hrbet. Srcé mu je razbijalo, ko je stopil v izbo. Zlodej, čemu se tako boji? Vzravnal se je in pogledal Pologarja, ki je s širokimi stopinjami, kakor da seje, koračil od stene do stene.

»Dolgo te ni bilo.«

Pologar ga je samo ošinil z nejevoljnim pogledom.

»Klančar me je bil naprosil,« se je Mihale zopet stulil vase.

»Pa sem mu obljubil. Potem sem pogledal v krčmo...«

Zagovarjal se je kot hlapčič. Hudič vendar, kako je bilo to zoprno! Potegnil je z dlanjo preko čela in se ves zmeden prestopil do mize.

Pologar je razkoračen obstal pred njim, oči so mu sršele.

»Pri Klančarju?« mu je trdó, porogljivo zapel glas. »Sredi največjega dela, pa greš drugam? Pa boš tudi zdaj šel h Klančarju, a? Le pojdi!«

Mihale je prepadel. Zrasel bi bil pod strop, udaril z viška, a se je pred Pologarjem, ki se ga je bil že navadil gledati kot gospodarja, počutil tako majhnega, da je še huje lezel vase.

»Hudič, če mi ti ne pokažeš niti črnega!« je zacepetal z ного.

»Veš kaj, za plačilo se tudi nič nisva zgovorila. Res je, da delaš. Pa sedeš k mizi tudi, kadar zunaj cmari dež. In boš sedel pozimi, ko si še pes ne bo upal pokazati gobca izpod strehe. Hlapca pa ne potrebujem...«

Mihale je strmel, kakor da se mu je odgrnilo samo čudo božje. Slutnja, ki mu je ves čas vrtala v motni zavesti, a jo je odganjal kot nadležnega psa, je dobila čisto določno, grozečo podobo. Kakor da mu je nekdo pomolil pod nos, pisano črno na belem: Ná, beri! Ni bil za hlapca — glede tega si je bil zdaj čisto na jasnem — še dninar ni bil. Bil je — pritepenec. V glavi se mu je zavrtilo od ponižanja. Če bi bil možak, kar pa ni bil, bi bil zaklel, udaril po mizi, se pridušil in izbruhal vse hude besede, ki so se mu gatile v grlu. Pa ni bil človek trdih besed in jalovega prerekanja. Ranjen v ponosu, ki se mu je prebudil, se je okrenil in molče odšel iz hiše.

Ko je bil čisto sam, na stezi, ki je peljala skozi sadovnjak, je stiskal pesti, čez tresočé se ustnice so se mu usipale polglasne grožnje in kletve.

»Mihale! Oj, Mihale!«

Bil je že ob plotu, ko je zaslišal klice. Pologarica! Ni se ustavil ne se ozrl.

»Mihale! Počakaj vendar! Ne bodi kot ogenj!«

Mihale je počakal. Bil je trd, hotel je ostati trd, nič se mu ni zganilo na obrazu.

»Glej ga, kako ti hiti!« je sopihala Pologarica. »Kakor da so volkovi za teboj. Zakaj pa poslušáš našega? Saj ga poznaš. Kaj se boš neki! Ostani! Kaj se držiš, kot bi imel metlo v hrbtu?«

Bajtar ni umaknil pogleda od nje. Kaj mu hoče? Ali res misli, da je taka šleva? Res, ta ženska je kdaj pa kdaj pokazala srcé, ni tiščala le pesti, včasih je odprla tudi dlan. Pologar jo je poslal, mu je šinilo v zavest. Kesa se, zdaj mu lahko pokaže. Nič! Kaj neki mu Pologarica toliko mevžlja o zimi in o lakoti! In vendar je vstalo iz

njegovih misli toliko strahot, da ga je mrzlo spreletelo po hrbtu... O, presneto! Zatiral je ponos, jeza in užaljenost sta mu naglo kopnela, ponižanje je z vso silo tlačil vase. Nazadnje — saj oni prosjačijo in ga kličejo nazaj...

»Če bi mi le kaj navrgel za tobak,« se je kujal. »Saj več ne zahtevam.«

»Saj ti bo. Mu bom že rekla. Le bodi brez skrbi!«

Mihale se je obrnil, a ni stopil v izbo. Vzel je sekuro in odšel cepit drva.

Od tistega dne je kot z zlomljeno hrbtenico hodil okrog. Pologar mu je tu pa tam vrgel kako liro, da se mu ni bilo treba dušiti s čemeriko in bukovim listjem. Zadovoljnost, ki jo je kazal, je bila le zaradi videza, da bi se mu ne rogali sosedje. Žalitve je le prenašal, a jih nikoli ni pozabil. Drugo za drugo je mirno zaklepal v dušo, kakor da mu je na tem, da jo čimprej napolni do roba. Čim dlje, tem več je bilo noči, ko ni mogel spati. Bedé, strmé v temen strop, je z raskavimi rokami grabil za stranice, kakor da bi se hotel dvigniti. Oče, mati, žena — čisto razločne podobe so se mu porajale pred očmi. Bilo je prvič, da ga je obhajala žalost po tisti zemlji. Ali bo res do smrti priklenjen k Pologarju? To mu je bilo grenko verjeti, a naj se je še tako mučil v mislih, ni našel izhoda.

Ni tako bednega, neboljenega človeka, ki bi ne iskal opore svoji duši. Če ni druge pomoči, se zateče k samoprevari in laži.

»Potem vas vzamem k sebi,« mu je bila rekla hči. Te besede je pozneje skoraj pozabil, ni jim do konca verjel. Bile so le trenutna, prijetna godba za njegovo srcé. V stiski so mu vedno pogosteje, vedno živeje zopet prihajale v zavest. Angelica se je bila po materini smrti le še enkrat oglasila. S pismom mu je poslala fotografijo in bankovec. Vpraševala ga je, kako se mu godi. A niti besedice o sebi in o možitvi. Denar je zapil, a sliko, ki se mu je v žepu vsa ogulila, je kazal okrog. Angelica — lepa gospodična z vzvalovanimi lasmi, stokrat lepša, kot je bila v resnici. Skoraj bi ne mogel verjeti, da je to njegova hči. Prej nikoli ni govoril o nji, a zdaj jo je rad omenjal vsakomur, ki ga je hotel poslušati.

»Omožila se bo,« je pripovedoval že desetič, že stotič. »Nekega železničarja bo vzela,« si je kar na lepem izmislil in verjel. »Kadar se uredi, me vzame k sebi. Kako poleno ji bom scepil. To bo vse.«

»Potem se ti pa ni treba bati starosti.«

»Mislim, da ne!«

In se je tiho muzal pod brki. Bil je kot otrok, ki sanja o Miklavžu in mu je toplo pri srcu. Ob bridki misli, da bo moral do smrti ostati pri Pologarju in jesti kruh pritepenca, mu je duša našla oporo.

Mihale je bil le na videz top, na dnu duše je hranil samosvoj svet, ki ga je ljubosumno zaklepal pred ljudmi. Že z mlada se je rad zatekal k sanjarjenju. Ko je bil še lovec, je kdaj pa kdaj s puško na kolenu

po cele ure prečepel na kakem parobku. Pozneje je večkrat pozabil na delo in se je zamaknil. Zdelo se je, da mu gre pogled med drevesa, a mu je blodil bog ve kod. Pogrezal se je v misli, kot v mehko blazino. Sami prividi, v katerih je zmeraj gledal sebe v kakem visokem položaju. Zdaj je poveljeval četi vojakov: »Habt acht! Marsch! Eins, zwei! Links front!« General ga je pohvalil pred vsemi in mu pripel svetinjo na prsi... Ali pa je zadel v loteriji. Sezidal si je novo hišo, dobil dovoljenje za trgovino. Malija prodaja, a on igra na harmoniko, gleda skozi okno in se vsemu svetu smeje v obraz... Same na pol mogoče ali nemogoče stvari. Ni se varal, vedel je, da se tisto ne bo nikoli zgodilo. Toda v trenutku samote je tiste sladke nemogočnosti do dna okusil v svoji domišljiji. Stremel je navzgor, kakor Angelica, a kar mu ni dalo življenja, si je za trenutek sam vzela.

Zdaj se je večkrat zalotil, da so mu zastale roke in se je zazrl v daljavo. Misli mu niso bile več prazne, z omamno možnostjo so se približevale resničnosti. Ni ga motilo, da se Angelica nič več ne oglasi. Pa saj ji tudi on še ni odgovoril, gotovo čaka njegovega pisma. Morda se je medtem že omožila, spremenila stanovanje in nosi drugo ime. Če bi ji tudi pisal, bi ji pisanje ne prišlo v roke. Čaka, da se uredi, nato mu bo pisala: »Pridite!« Presenetila ga bo.

»Ali ti Angelica še kaj piše?« so ga vpraševali.

»Menda mi. Vsak teden. Zdaj se je omožila.«

»A?«

»Da. Nekega strojevodjo je vzela. Veste, takega, ki vozi vlake...«

»Tak mora imeti lepo plačo.«

»Mislim, presneto! Zdaj se bo preselila. Ko se uredi, me bo povabila k sebi. Vsak dan lahko pričakujem pisma...«.

Ko je lagal, presajal cvetke iz svoje domišljije, se tega niti ni prav zavedal. Šele ko je dogovoril, se je zdrznil in plaho premeril obraze. Kazno je bilo, da mu verjamejo, ne brez rahle zavisti. Tedaj ni mogel več nazaj in tudi ni hotel. Le naj verjamejo, da je tako!

Odkar se je bil oklenil tistega vabljivega obeta, je bil kot v mreži. Vlivalo mu je samozavest, mu vžigalo lučko svetlega upanja. Tiste možnosti se je oklepал kot veje nad prepodom. Toda možnost se mu je v domišljiji čimdalje bolj sprevračala v resničnost. Ponavljal je laž, a je od dne do dne bolj samemu sebi verjel. Če je kdaj podvomil, si je takoj z neizprosno logiko dokazal prav nasprotno. Njegovo pripovedovanje je dobilo tako prepričevalen naglas, da nihče več ni podvomil. Vražja reč, bo le nekaj na tem!

Ni prezrl, da ga zdaj gledajo s povsem drugačnimi pogledi. Pologar ni nikoli črnil besede, a nekam dvomeče se je smehljal v lica. Bilo je očitno, da ga zavida; boji se trenutka, ko bo za zmeraj izgubil zastonjsko delovno moč. Bajtarju se je porajal pijan občutek zmago-slavja. Bolj kot se mu je zdelo verjetno, kar mu je zasnovala domišljija, huje ga je črtil. Strupena usedlina ponižanja, ki se mu je nabirala v duši, mu je segala že do roba. Včasih se je le s težavo krotil,

Sl. 5. FRANJO GOLOB, CRNGROB (lesorez)

SI. 6. FRANJO GOLOB, OKAMENELA SOLZA
(Gospa sveta)

Sl. 7. F. KLEIN, SV. JOŽEF IN SV. MATIJA
(slikano okno pri Sv. Lovrencu v Slov. goricah)

da ni izbruhnil. Tisti dan, ko bo za zmeraj odhajal, bo stopil predenj in mu vse vrgel v obraz. Umazal ga bo z naplavino, ki jo je sam nagromadil. Nič mu ne bo mogel, tam bo stal, zelenel v obraz in stiskal čeljusti... Za slovo mu bo pljunil pod noge in se ne bo več ozrl po hiši...

V teh mislih mu je drobno drhtelo srcé. In mu ni bilo več toliko za to, da se reši tiste hiše in da bo preskrbljen na starost, bilo mu je zaradi maščevanja. Ne bo ga ubil iz zasede, ne bo ga udaril, z besedo ga bo ranil in osramotil. Zaradi omamne sladkosti tiste edine minute ni smel več podvomiti, da je pismo morda že na poti. Če bi bilo drugače, bi se za vedno zrušil vase. (Konec prih.)

STANKO CANJKAR

POTOPLJENI SVET

Drama v štirih dejanjih

Osebe:

Dr. Pavel Velnar, duhovnik, profesor na univerzi,
 pozneje knjižničar v velikem mestu
Lilijana Garnier, filmska igralka
Vivina Garnier, njena sestra
Monsignor Ciril, škof
Klara Vigny, knjižničarjeva tajnica
Tuji mož, delavec brez dela
Škofov sluga

I. dejanje

Lepo opremljena soba v velikem hotelu nekje pod vrhovi švicarskih gora. V ozadju sta dve veliki okni. Je že pozen večer. V sobi gori svetla luč. Od nekod je slišati glasove moderne godbe.

Dr. Pavel Velnar sedi pri pisalni mizi in nekaj študira. Je mlad, zdrav mož, prijetnega obraza. Oblečen je v lahno civilno obleko. Le obraz kaže prav rahlo njegov duhovniški poklic.

Slišati je kratko, nekoliko nervozno trkanje. Pavel Velnar niti ne utegne odgovoriti na to naglo prošnjo za vstop.

Lilijana Garnier (mlada, silno lepa dama, oblečena v zelo elegantno pa zelo dostojno obleko, vstopi in za trenutek obstoji pri vratih; vsa v vabljeni prijaznosti): Saj sem vedela, da se še kje srečamo! Silno sem vesela, da sem vas našla, gospod profesor!

Pavel Velnar (ji gre naglo naproti; ves vesel sprejme ponujeno roko): Ali ste res vi, gospodična Lilijana? Skoraj ne morem verjeti. Težko da bi mogel dobiti v tem našem obljudenem hotelu prijetnejši obisk.

Lilijana (navdušeno): Ali res?

- Pavel:** Res, vesel sem, resnično vesel. (*Ponudi svojemu gostu stol.*) Prosim. Saj boste nekoliko posedeli pri meni. Tako sem sam. Vsi so mi tuji in jaz sem tujec vsem. Toda odkod prihajate, če smem vprašati?
- Lilijana:** Iz Pariza. Do sedaj smo filmali. Tako sem bila že vsa zmučena od svoje bedaste vloge.
- Pavel:** Verjamem. In kaj je bilo, kar vas je tako mučilo?
- Lilijana:** Oh, kaj, vloga neke zaljubljene orientalske kraljične.
- Pavel:** In sedaj?
- Lilijana:** Sedaj sem tukaj in imam počitnice. Po gorah bom hodila, po jezeru se bom vozila, govorila bom, kar bom hotela, pela, vriskala in ...
- Pavel** (*z nasmehom*): ...in?
- Lilijana:** In z vami blebetala o vsem, kar mi bo prišlo na misel... Ali ste še profesor na univerzi?
- Pavel** (*začudeno*): Zakaj vprašate?
- Lilijana:** Ker bi lahko bili tudi kaj drugega.
- Pavel:** Na primer ...
- Lilijana:** Na primer minister. Vaša domovina je majhna. In vi imate toliko znanja.
- Pavel** (*se smeji*): ...in potem?
- Lilijana:** Bili bi lahko škof.
- Pavel:** To je še manj vabljivo.
- Lilijana:** Saj ste duhovnik. Potem ste učen univerzitetni profesor.
- Pavel:** Ne, gospodična orientalska kraljična. Vi še vedno igrate orientalsko pravljico.
- Lilijana:** Oh, če bi jaz pravljico vašega življenja igrala, potem bi bilo vse povsem drugače. Potem bi ne bili ne minister in ne škof... Še prav navaden duhovnik bi ne bili.
- Pavel:** Kaj pa bi bil, moja kraljična?
- Lilijana:** Oh, bili bi... Ne, saj ne vem. Mogoče bi bili moj kraljevič...
- Pavel:** Začaran seveda in ves neumen, kajne?
- Lilijana:** Začaran, da. Če je ljubezen čarovnija... Ali se še spominjate na lansko poletje?
- Pavel:** Vi, gospodična, ste mi vse tiste lepe dni na novo v življenje priklicali. To ni več spomin. To je le jutro današnjega dneva.
- Lilijana:** Ali še veste, kje sva se prvič videla?
- Pavel:** Vem. Na jezeru nas je dobila vihra. (*S smehom.*) Življenje sem vam rešil. Drugače bi bili v tej lepi žlici vode utonili.
- Lilijana:** No, tako hudo ni bilo. Mogoče pa sem tudi nevarnost igrala? Mi teaterski ljudje radi igramo.
- Pavel:** Saj res. Na to še mislil nisem. Vseeno. Tam se je najino znanje začelo.
- Lilijana:** In potem sva bila skupaj v hribih...
- Pavel:** Slučajno sva ostala sama. Vi ste povabili celo vrsto ljudi na tisto turo.

- Lilijana** (*se smeji*): Saj res. In nikdo, prav nikdo ni prišel. Oh, kako so taki učeni ljudje naivni.
- Pavel:** Torej zopet samo igra?
- Lilijana:** Igra človeškega srca. Zelo vsakdanja in potrebna kakor kruh siromaku ...
- Pavel:** Ob slapu sva strmela v vodo. Vi ste rekli, da se prelivajo svetli biseri. Za slapom je bila voda tako temno modra. Nič nisva videla do dna.
- Lilijana:** Tam ste vi filozofirali o skrivnostnih globinah človeških duš. Prav dobro se spominjam. Dolgo ste strmeli v tisto sinjo skrivnost. Še danes vem, kaj me je v vašem modrovanju najbolj osupnilo. Tega vam nisem upala povedati.
- Pavel:** Sedaj pač lahko poveste.
- Lilijana:** Lahko. Rekli ste: »Čudno je to: drugod je voda čista in jasna; vsak kamenček vidiš, vsako globino lahko zmeriš. Tako je z lepimi dušami: do dna jim vidiš. Jasne so in svetle. Le tega ne vem, zakaj je voda tam najlepša, kjer je najbolj temnomodra in skrivnostno neprodorna...« Drugače ste bili vedno tako učeno-urejeni, da sem se vas skoraj bala. Ko pa ste o slapu govorili, sem spoznala, da ste mi vendarle blizu ...
- Pavel:** Kako to mislite?
- Lilijana:** Ne vem, če bom znala prav povedati. Vi ste duhovnik. Zato ste zagovornik čistih, svetlih src, katerim se vidi do dna. Gorski potok z jasno, čisto vodo vam je simbol ljudi, ki jih imate radi kot njihov vodnik ... Ob sinji, neprodorni vodi pod slapom ste se zavedeli vsega temnega, kar se skriva v naših srcih.
- Pavel:** Koga mislite?
- Lilijana:** Sebe. Ljudi iz mojega sveta. Nam ne morete videti do dna. Naše duše so vse preveč motne. Človek se boji prepada, kateremu ni mogoče izmeriti globine.
- Pavel:** In vi menite, da so takrat moje misli zaslutile skrivnostno lepoto tistih src, ki jim ni mogoče izvabiti zadnjih skrivnosti, ker so nejasne, motne?
- Lilijana:** Zaslutile lepoto? To ste pač takole prijazno olepšali. Drugače imenujete to umazanost srca, strast, greh, neurejeno hrepenenje ali še kako drugače ...
- Pavel:** Ne vedno. Včasih se prikaže iz teh temnih globin lep in čist obraz resnično dobrega človeka.
- Lilijana:** Na to takrat gotovo niste mislili.
- Pavel:** Res nisem.
- Lilijana:** Vi ste takrat mislili nase. Tako tesno sva stala drug ob drugem. Slišala sem, kako vam je bilo srce v čudnem nemiru. Vaša roka je v moji rahlo vztrepetala. Mislim, da ste

takrat doživeli neko spoznanje, ki se ga nikoli več ne boste mogli iznebiti...

Pavel: Spoznanje? Ne morem prav slediti...

Lilijana: Pozabite za trenutek na svoje svečeništvo. Prisluhnite vase in boste vedeli... Takrat ste doumeli, da je pod vsem tem zunanjim človekovim redom večni nemir srca, valovanje krvi, ples teženj in nagonov. In da je vse to dovolj za življenje novega, povsem drugačnega človeka... In glejte, tisti drugi človek, ki se je za trenutek poslužil vašega jezika, je tako čudno podoben meni in vsem, ki so iz mojega sveta. Ali sedaj razumete?

Pavel: Poskušam razumeti...

Lilijana: Zakaj ste tako čudno onemeli? Ali vas je užalilo, kar sem povedala?

Pavel: Ne, le povejte, kar mislite.

Lilijana: Ne bom nadaljevala. Vi morate biti veseli. Nisem prišla, da bi vas žalostila. Hotela sem, da bi vam bilo ob meni lepo... Ali hočete, da še obujava spomine?

Pavel: Vesel bom, ako je to vam v radost...

Lilijana: Potem ko sva pustila slap za seboj, sva dolgo molčala. Hodila sva po strmih, neizhojenih poteh, sama, domača, kakor da se že dolga leta poznavata. Ves čas sem se borila z zelo otročjo željo...

Pavel: Ki mi je tudi niste razodeli.

Lilijana: Nisem. Takrat bi se mi bili smejali. Danes se ne boste več. Ako sem vas tako daleč prišla iskat, je to premalenkostno, da bi ostalo skrivnost. Želela sem, da bi se izgubila na tistih poteh. Da bi blodila dolgo, brez cilja, vsa utrujena. Da bi ne našla kočice, v katero sva bila namenjena. Da bi nastala trda noč. Tedaj bi me morali vzeti v svoje roke. Kakor otroka bi me bili morali položiti počivat. In ko bi se zbudila, bi sijale nad nama vse zvezde neba. Dokler bi ne vzšlo sonce in bi najine sanje s svetlobo prepodilo...

Pavel: Pa sem predobro poznal pot.

Lilijana: Mogoče vam tudi pota ženskega srca niso povsem tuj svet. Vedeli ste, da se izgubiti ne smete. Medtem ste onega tujega človeka iz podzemlja lastne narave zopet pregnali v pozabljenje. Tako vrže človek v prepad svojega spremljevalca, ki ga sovraži.

Pavel: Odkod to veste?

Lilijana: Čutila sem. Hodila sva ob prepadih, ki so bili čudno tihi. Vsepovsod je bilo polno lepote. Vi ste videli v vsem tem lepoto božjega plašča, kakor ste rekli. O Bogu ste mi začeli govoriti. Spomine iz pozabljene mladosti ste vzbudili v meni. Mogoče še nikoli ni bilo tako jasno v moji duši, kakor je bilo tisti dan...

- Pavel:** Saj vam ni žal zaradi tega?
- Lilijana:** Prav gotovo ne. Pa ne mislite, da mi je tista pot tudi mladostno vero vrnila. Vse je zopet zdrknilo v pozabljenje. Tudi sem vse preveč mislila na vas. Iz vsake besede sem brala zagotovilo, da vas ima Bog trdno privezanega nase. Tega sem se bala bolj kakor vsega drugega.
- Pavel:** Bali ste se? Saj vam Bog ni sovražen tujec.
- Lilijana:** Drugod bi mi ne bil. Celo vesela bi bila takega spremstva, ako bi ne šlo za vas... Ni prostora za oba.
- Pavel:** Vi ste s svojimi željami povsem prehiteli mojo misel.
- Lilijana:** Želje vedno prehitavajo. Najurnejša pamet za njimi zaostaja. Ali hočete, da narediva še konec tej povesti spominov?
- Pavel:** Dajte.
- Lilijana:** Na vrhu gore je bilo sonca in svetlobe za vse lepote žejne oči. In mirno, čudovito mirno je bilo tisti dan. Daleč nekje v dolini je samevalo mesto. Jezero pod goro je bilo svetlo kakor otrokovo oko.
- Pavel:** Se spominjam. Vreme za najlepše poročno potovanje.
- Lilijana:** S poročnim potovanjem ni bilo nič. Ljudje včasih z vso to lepoto ne vedo nikamor. In potem je treba dolgo čakati.
- Pavel:** Zopet ste nekje na izgubljenih poteh, Lilijana.
- Lilijana:** Zopet? Ne, ne, jaz sem vedno na istem mestu. Odkar sem se odpeljala iz Pariza z upanjem, da vas najdem.
- Pavel** (*nekam zmedeno; gre k oknu in gleda v noč*): Kaj naj vse to pomeni?
- Lilijana** (*smeje*): Saj ni, da bi moralo imeti kakšen pomen. Poslušajte dalje. Na vrhu gore je kamen, ki je kakor zibelka. Tam sva počivala. Zopet sem čutila vaše srce. Gledala sva v dolino, proti mestu. Tedaj ste začeli govoriti o delavcih v tovarni, o deci, ki nima jesti, o boleznih, ki moré, kakor da je vojna. Meni je bilo to precej tuje. Misel na revščino mi je zoprna. To je pa tudi vse. Vi ste govorili o prenovitvi sveta, o dobrem človeku, ki bo imel srce za druge. Poslušala sem, pa nisem ničesar razumela. Moje misli so bile v tisti trdi zibelki, ki so jo viharji izdoblili za dva uboga, velika otroka, ki si nista upala povedati, da je svet lep prav za njuno ljubezen...
- Pavel:** Te besede bi ne smeli izgovoriti.
- Lilijana:** To je vseeno, moj dragi kraljevič iz pravljice. Mogoče bi jo bila izgovorila oba že tisti dan in v tisti gluhi samoti, ako bi vas vaš gospodar ne bil rešil...
- Pavel:** Ne vem, kaj mislite...
- Lilijana:** Saj se spominjate, da se je v molk tega pričakovanja prikradel glas zvona samotne gorske cerkvice, ki vas je spomnil, da ste v drugi službi.
- Pavel:** Čudovito živo se vam je vse vtisnilo v spomin.

- Lilijana:** In vam? Vam se pač dozdeva, da je bilo vse mnogo dalje. Zopet vas je objela misel tistega strašnega reda, ki pušča srcu tako malo besede.
- Pavel:** Ali ni prav, če človek pametno misli? Srce je slab vodnik, ko gre za izpolnjevanje težkih dolžnosti. In vendar brez dolžnosti ni mogoče živeti.
- Lilijana:** Oh, ta strašna dolžnost! Prva dolžnost je vendarle življenje. In nekoliko sreče. Tega nam razum ne more nadomestiti.
- Pavel:** Življenje? Kaj mislite s tem?
- Lilijana:** Vi bi tudi za to radi definicijo. Razumno in pametno definicijo.
- Pavel:** Ni mi za definicijo. Iščem samo smisla.
- Lilijana:** Smisel življenja je, da živiš. Da čutiš radost bivanja, ugodje, srečo, kakor pravijo ljudje.
- Pavel:** In nič ne vprašuješ?
- Lilijana:** Nič, dokler ti je dobro. Glejte rožo, ki raste in cveti pred nama. Nič ne vprašuje. Samo živi, raste in se koplje v soncu, dokler ga ima. Tudi jaz ne vprašujem. Samo živim, uživam radost in hočem biti srečna. Obračam se za soncem kakor roža. Tisoči in milijoni so tako živeli. In red sveta se ni podrl. Samo tisto se je zrušilo, kar ni bilo močno, kar ni nikoli prav živelo...
- Pavel:** To je neusmiljeno preprosta filozofija. In vi hočete z njo prepričati univerzitetnega profesorja?
- Lilijana:** Prepričati? Tega si pač ne domišljujem. Če začnem debatirati z vami, vem, da propadam. Vaši razlogi so smrt za mojo modrost.
- Pavel:** Zakaj mi potem vse to pripovedujete?
- Lilijana:** Zato, ker kličem v življenje tistega drugega človeka, ki je v vas. Že stokrat ste ga hoteli pahniti v prepad, pa ni šlo. Ko ste mislili, da je mrtev, se vam je z nasmehom v očeh zopet pridružil. Tega preganjanega človeka kličem. Ne vem, zakaj bi ne imel pravice do življenja? In tudi vi ga kličete. V gluhih nočnih urah ga sprejemate, kakor da vam je gospodar.
- Pavel:** Tako ne smete govoriti. Drugače bom hud na vas.
- Lilijana:** Hudi? Hudi nase?
- Pavel:** Saj ste to povedali.
- Lilijana:** Res. Besede so moje. A brala sem jih iz vaših oči. Veste, kaj sem jaz ta trenutek?
- Pavel:** Ne vem.
- Lilijana:** Mogoče ta odgovor ni prav trden. Jaz sem v tej lepi noči vaša misel. Vaša najbolj tajna pa obenem najbolj živa misel.
- Pavel:** Menda ste le vaba; past, ki je nastavljena; odmev nekega daljnega tujega sveta.

- Lilijana:** Saj to je isto. Kar je zunaj nas, gre mimo nas. Nevarnejše je to, kar je nastalo v lastnem srcu.
- Pavel:** Gosposdična Lilijana, vi uporabljate čudno taktiko. Najprej poveste, da ste nevarni, in potem hočete, da na vaše svarilo pozabim.
- Lilijana:** Saj ne predem mreže okrog naivnega študenta. Ako bi vas tako malo cenila, bi bila drugače prišla. Vse bi bilo drugačno: obleka, besede, vabljenje. Okrog vratu bi vam padla, poljubila bi vas in bi rekla, da vas imam neizmerno rada. Tako sceno lahko najdete v prvem slabem romanu.
- Pavel:** To pomenja, da nočete človeka, ki bi vam v prvi zmedenosti padel v naročje in bi sploh ne vedel, kaj dela.
- Lilijana:** Tako nekako. Hočem vam suflirati tekst vašega srca. Nocoj je vse odmev življenja, ki je bilo vklenjeno v verige nekega neusmiljenega reda.
- Pavel:** Vi ta red sovražite?
- Lilijana:** Ne, to ni sovrašтво. V vsem tem vidim čudovito modrost, modrost družbe, ki se hoče uveljaviti in utrditi. Vem, kako zagovarjate svojo samoto, svoje delo, svoje poslanstvo. Vse je čudno logično. Veliko žrtve je v tej razlagi in dobrohotnosti nasproti bližnjemu. Ti predpisi morajo imeti neko svetost. In najsvetejši postanejo, ako ni izjem.
- Pavel:** To ste dobro povedali.
- Lilijana:** In vendar so to samo mrtvi predpisi. Lepi, potrebni, a zadnja modrost človeštva niso. Za vsem tem je še življenje vsakega posameznega človeka. Teh pravic predpisi ne morejo razveljaviti. In res ljudje te tiranije zakonov ne trpé. Povsod so izjeme. Povsod so skrivna vrata, skozi katera človek pride do svoje sreče.
- Pavel:** Predpisi brez polne veljavnosti so varanje. Človek je dolžan zvestobo sebi, svojemu prepričanju.
- Lilijana:** Ali hočete odpreti svojo orožarno? Potem bom takoj utihnila. Vse to je staro. Tako se ljudje uradno branijo že dolgo dolgo. Srcé pa ob vseh teh razlogih vedno znova protestira ...
- Pavel** (*molči*).
- Lilijana:** Gospod Pavel, ali imate radi rože?
- Pavel:** Rad.
- Lilijana:** In kdo skrbi zanje?
- Pavel:** Ne vem. Menda sobarica.
- Lilijana:** Ali nikoli ne mislite na tih in svetel dom? Ali nič ne pogrešate ljubeče roke, ki bi prilivala rožam? Ali si ne želite vdanega in dragega srca, ki bi v vsej svetlobi gorelo samo za vas?
- Pavel:** Tudi to so stare besede, gosposdična Lilijana.
- Lilijana:** Vem. Le ljubezen je večno nova. In vi tako malo veste o vsem tem.

- Pavel** (*je povsem umolknil; njegove oči strmijo nekam v daljavo*).
- Lilijana** (*urejuje rože, ki so na mizi in po stojalih. — Medtem začne godba igrati »mazurko o ženskem srcu«*).
- Lilijana** (*posluša in se nekam hudomušno smehlja*): Ali veste, kaj je to, kar sedaj igrajo?
- Pavel** (*kakor da je nekje drugje*): Ne vem...
- Lilijana**: To je pesem o ženskem srcu.
- Pavel**: Čudna pesem je to...
- Lilijana**: Še bolj čudno je srce, o katerem poje. — Ali slišite, kako joka? In sedaj vriska, kakor da je za enega samega človeka sreče preveč... In vi bi radi povsod predpise, logiko, razum... (*Gre k njemu in ga prime za roko.*) Vam je žal, da sem prišla?
- Pavel**: Ne, ni mi žal.
- Lilijana**: In vendar je ves ta najin razgovor proti predpisom, ki vam jih nalaga svetost vašega poslanstva...
- Pavel**: Mogoče. Človek se rad igra z nevarnostjo. In jaz sem vedno stikal ob prepadih človeškega srca.
- Lilijana**: Saj to je najlepše. Stati ob slapu, ob prepadu, na bregu divjajočega morja. Iti s svojimi mislimi tako daleč, kakor same hočejo. Dati svobodo svojim čustvom, svojemu hrepenjenju, svojemu življenju.
- Pavel** (*gre k oknu, hodi nekam izgubljeno po sobi in sede k pisalni mizi; z roko si podpira glavo in vprašujoče gleda Lilijano*).
- Lilijana** (*pride k njemu, roko mu dene okrog vratu in se rahlo sklanja k njegovemu obrazu*): Vi bi radi nekómu ubežali...
- Pavel** (*odkima*).
- Lilijana**: Pač. Sebi, svojemu poklicu, diktatu tistega reda, ki ste mu žrtvovali vso lepoto življenja.
- Pavel**: Moje življenje je bilo lepo. Toda vi tega ne morete razumeti.
- Lilijana**: Mogoče se vam je včasih dozdevalo, da je lepo. Potem pa je prišlo spoznanje, ki ste se ga ustrašili. Vesel ženski smeh je zadel ladjo vaše navidezne sreče in jo je potopil. Ni škoda zanjo, saj je bila prazna... in stara kakor brez-zoba usta beračice. (*Vse to je govorila z ognjem mladosti, ki hoče zvabiti k sebi.*) Brez tega dekliškega smeha ne boste mogli živeti.
- Pavel** (*molči*).
- Lilijana** (*gleda na pisalno mizo*): Glejte, pismo ste hoteli pisati, ko sem prišla. Komu?
- Pavel** (*ne odgovori*).
- Lilijana**: Skrivnost? Nič ne de. Saj nisem prehudo radovedna. (*Naglo, kakor da se je nečesa posebnega domislila*): Veste kaj? Napišiva to pismo!
- Pavel**: Komu?

Lilijana: Meni. Kraljični iz orientalske pravljice. Sama bom diktirala. Pa bo vse tako, kakor da ste vi napisali. (*Mu položi roko na pisalno mizo in da pero v roko.*)

Pavel (*je ostal miren. Ob nenavadnem diktatu samo začudeno gleda.*)

Lilijana (*se je še bolj približala*): Tako bova zapisala: Lilijana, draga neznanka, iskren in ljub in drag pozdrav! V svoji sobi sem in ti si ob meni. Čutim tvoj dih in slišim utripanje tvojega srca. In te kličem. Tisočkrat mučeno hrepenenje po beli ženski roki se je vzbudilo in nikoli več umreti ne bo moglo. Brez tebe mi bo ves svet eno samo neizmerno pokopališče. Vsaka beseda bo bolela, ker ne bo razodela resnice, ki jo nosim v svojem srcu. Hočem živeti. Hočem biti vesel in srečen. Pridi! Prinesi v moj dom toploto ljubeče žene. Potem bo vse drugače. Še rože na oknu bodo veselejše. Pero, s katerim pišem, bo lepše pisalo, ako se ga bo dotaknila tvoja ljubeča skrb.

Pavel (*komaj slišno prekine Lilijanino pismo*): Pojdite sedaj...

Lilijana: Niste prav povedali. Srce je reklo: Ostani... (*Se skloni prav blizu k njemu. Potem gre naglo k oknu in začne spuščati zaveso.*)

Pavel (*nekam izgubljeno*): Kaj delate, Lilijana?

Lilijana: Zastiram okna. Najin svet je še vedno prevelik. Zagrnila bom okna, da misel ne bo mogla ubežati. Da vas spomini ne bodo več mučili. Da boste videli samo moje goreče oči.

(*Zastor naglo pada.*)

TINE DEBELJAK

PROBLEM ALEKSANDRA SERGEJEVIČA PUŠKINA

Za stoletnico njegove smrti 10. februarja 1937

Le redkokdaj je bil kak pesnik tako slavljen, ko Puškin ob stoletnici svoje tragične smrti. Nam Slovanom mora biti le v velik ponos, da se letos ves svet ozira na tega največjega slovanskega pesnika in si ga skuša prilastiti, primerjajoč ga z Goethejem in Dantejem, z največjimi umetniki vseh časov. Saj bere danes 87 narodov njegove pesmi v svojem jeziku, kar je vsekakor najtrdnejša legitimacija svetovnega pomena ter obenem izpričevalo neumrjočega genija. Sicer smo prepričani, da nekaj odstotkov letošnjih slavnosti — ne slave — gre na račun posebnih razmer, v katerih proslavlja ta žalostni jubilej njegova domovina, ki s čudovito vnemo slavi tega plemiča, ponašajočega se s šeststoletno tradicijo, stoječega ves čas v taboru aristokracije ali vsaj začetnega meščanstva, zmernega upornika in

uniformiranega služabnika carjev, njega, ki je dozdej vrgel najbolj trpke zaničljivke v obraz vsej tisti »tolpi«, nezreli za umetnost, to sveto božico:

Umolknj, narod otopel,
podložnik, suženj stisk in del,
neznosen zemlje si mrčes
in ne ponosen sin nebes!

— — — — —
Pojdite proč — kaj me budite?
Kaj mar poetu je do vas?
Lahko v razvratu skamenite,
ne oživi vas lire glas.
Ste mrtve duše kakor grobi!
O, v vaši gluposti in zlobi
deležni ste bilí odslej
le biča, ječ, vrvi in vej.
Dovolj za vas, neumna čreda!
Na ulicah smetjã, nereda
je polno — kdo ga skida stran?
Naj svoj poklic pozabi mar
in žrtvovanje in oltar
in metlo vzame žrec naj v dlan?
Ne za koristi, ne za bitve,
za blagor ne ponižanih —
mi smo rojeni za molitve,
za sladke zvoke in navdih!

Vemo in razumljivo se nam zdi, da je zato prvi rod prevratne komunistične pisateljske generacije odločno odklanjal Puškina prav zaradi tega aristokratskega duha po geslu: »Sbrosim Puškina s korablji sovremennosti!« — »Vrzimo Puškina z ladje sodobnosti!«, kar je poudaril na letošnjem jubilejnem sestanku pisateljev SSSR (22. febr.) pisatelj Surkov, podčrtavajoč, da »je sovjetska poezija prešla tudi to dóbo takega nihilističnega razmerja k Puškinovi dedščini« (Literaturnaja gazeta 1937, nr. 11). Dejstvo pa, da ga petnajst let po tej prvi antipuškinski generaciji slavi v tako gigantski obliki prav ta Rusija, domovina pesnikova, ki jo je on ponosno zaničeval in trpko ljubil, da izdaja danes v ogromnih količinah ljudske izdaje pesnikovih del, da ga že tedne in tedne predstavljajo gledališča, dajejo radio in koncerti ter da ga je oficialna proslava na dan obletnice tudi ideološko proglasila »Puškin je naš in ne damo ga nikomur na svetu«, (E. Solokin, Pismo iz Moskve, »Venkov«, 25. II. 1937), to dejstvo pomeni na eni strani gotovo enostransko prisvajanje pesnikovega svobodnega duha, ki po svojem bistvu ni bil nikoli aktivni revolucionar, vedno pa nasprotnik vsakega nasilja od zgoraj in spodaj, na drugi strani pa je pozitiven znak, pričajoč, da se je kot še nikdar v ruski zgodovini prebudila in prosvetila tudi nekdanj brezoblična »tolpa«, ki je po sto letih prav njemu postavila v teh dneh temeljni kamen za nov spomenik, ki bo višji nad carskimi in narejen z rokami. Poleg tega je tudi še znak, da se je v vodstvu teh ogromnih množic zbudila velika težnja po avtohtoni narodni zavesti, po vrnitvi k živim virom stare

ruske kulture ter po potrditvi tudi take »čiste« umetnosti kot poudarka potrebne človeške vrednote ustvarjajočega duha. Ta vrnitev k pravi umetnosti, nazaj k narodni tradiciji, ki jo sluteno oznanja veliki kritik Šalda, pišoč v zadnji številki svojih »Zapiskov« (1937, št. 4-5): »Rusija se zdaj historizira. Rusija se vdaja zelo strastnemu nacionalizmu. Iz Rusije se polagoma ustvarja narodna država, ki se že naslanja in se bo še bolj naslonila na preteklost,« ta vrnitev daje brez dvoma največji pomen letošnjim Puškinovim proslavam tako v Rusiji, kakor tudi izven nje. V tej slavnosti sta se z emigrantsko Rusijo našla oba razdvojena dela v dnu samosvoje kulture večnega, nedeljenega Naroda. Pri tem moramo pomniti tudi še to, da Puškin ni kak mistični Dostojevskij, temveč duh, potrjujoč z vso umetniško močjo tozemskost, kar vsekakor pomaga do kvantitativne popularnosti, poleg kvalitativne, v kateri bo Puškin živel vedno v novi slavi, »dokler poslednji bo še Pesnik živ«, ki bo — po njegovi veliki veri — o n s a m.

I

»Rossija vošla v Evropu kak spuščenyj korablj.«

A. S. Puškin

Tako se je l. 1834 izrazil Puškin, pišoč v članku »o nepomembnosti ruske književnosti«, o pomenu Petra Velikega. »Rusija je splavala v Evropo ko izpuščena ladja« — prav te besede moremo tudi v celoti postaviti na čelo poglavja o Puškinu-pesniku. Če je Peter Veliki reformiral rusko družbo in jo v vrtoglavem sunku zaobrnil ostro v smer k Evropi in njenemu prosvetljenemu duhu, je pesnik Aleksander Sergejevič Puškin prvi duhovni plod te nove evropske orientacije, prvi resnično evropski duh, ki mu manjkajo — po mnenju izvenruske Evrope — najbolj tipične črte ruskega narodnega značaja, namreč nihanje med dvema velikima skrajnostima — med anarhističnim nihilizmom na eni strani in apokaliptičnim misticismom na drugi, ki je nam danes po Tolstem in Dostojevskem tako značilna črta ruskega narodnega genija. Ruska duša se je v poznejših naslednikih pokazala kot dualistična, padajoča iz ekstrema v ekstrem, iščoča Boga ali pa se boreča proti njemu, ni pa bila ravnodušna, umirjena, harmonična. Krist in Antikrist — sta tečaja ruske duše, kakor jo je razumel Dostojevskij, veliki genij ruskega vsečloveškega duhovnega trpljenja, in ga po njem oznanjata Merežkovskij in Berdjaev (Mirosozrcanie Dostoevskago, Praga 1923). Lednicki (Puszkin) je mnenja, da je ta dualizem posledica dejstva, da Rusija ni doživela zapadne renesanse, ki je krščanski supranaturalizem prelila preko antičnega naturalizma v realistični svetovni nazor, temveč je ostala v bizantinskem skrajnem dualizmu. Renesančni humanizem, ki bi postavil harmonično osebnost, čutnost zvezano z idealizmom, je v ruski duhovni zgodovini redek pojav. Morda je Puškin edini od ruskih velikih ljudi, ki je ostal vseskozi tak renesančni duh, evropsko

antični človek, prosvetljeni humanist, verujoč v sončno življenje, v usodo in npravni zakon v vesti, ki ni doživljal strahu pred pojavom smrti, temveč čutil vedno le samo občudovanje in pesniško navdušenje pred pojavi življenja in njega neizbežno naravno usodnostjo, ki jo je pričakoval z razumsko stoičnostjo brez vsake mistike in metafizike. Zemlja, človek in vest — to so tri trdne in edine točke njegovega sveta, ki se mu je ves in vsekdar spreminjal in razodeval v pesmi, ki mu je bila življenje in življenje pesem.

Ni se čuditi, da je Puškin postal tak racionalističen humanist, saj je bila njegova vzgoja od vsega početka naslonjena na francoske enciklopediste ter je bil zlasti Voltaire malik ne samo mladega gimnazijca v pesniškem Carskem selu (ki se od letos dalje imenuje — »Puškinovo«), kjer je še bolj ko v domačem krogu prišel pod odločujoči vpliv francoskega liberalizma, temveč mu je ostal kot osnovna usedlina v duši do konca. Zanimivo je, da se je že takrat ravnatelj izrazil, da je »brez vere in brez vzgoje«, dasi vsi potrjujejo njegovo dobrodušnost, ter je tudi Puškin sam tedaj napisal svoj epitaf:

Tu Puškin pokopan je, z Muzo mlado
v lenobi se ljubezni je navžil,
ni delal dobro — toda v duši svoji
je, bogme, dober človek bil. (1815).

Poleg dobrosrčnosti opisujejo vsi tudi njegovo strastnost, nestalnost, občutljivost in slavloljubje, kar pripisujejo deloma njegovemu znanemu *abesinskemu* pokolenju, ki mu je že tako dalo izrazit mulatski izraz, na kar je bil samo ponosen. Tako je že njegova licejska pesem anakreontska, vesela, svobodomiselna in svobodoljubna, zavestno voltairjanska, kar je bila še prva leta po vstopu v službo v zunanje ministrstvo, in je bila še vsa odziv francoske revolucije. Zadnji ostanek tega prvotnega voltairjanstva je l. 1821 napisana anti-religiozna blasfemična pesnitev »Gabriela da« (Gavriliada), v kateri parodira dogmo o Marijinem Oznanjenju na najbolj blasfemičen način, tako da v Rusiji ni bila tiskana vse do l. 1920. Ob njej se je letos pomenljivo vprašal Brückner (Slawische Rundschau), kam bi prišel Puškin brez spremembe peterburškega miljeja? Sicer je tudi l. 1824 bil odpuščen iz službe in poslan v provinco, očetu pod nadzorstvo — zaradi politične sumljivosti in zaradi ateizma, ki se je tedaj, v času Aleksandrovega misticizma, kaznoval kakor zločin proti državi. V pismu, ki ga je policija zajela, je pisal iz Odese (marca 1824): »...berem biblijo, pa sveti duh mi ne prija ter dajem prednost Goetheju in Shakespearu... Zdaj se učim čistega ateizma. Tu je neki Anglež, neznan filozof, edini pameten ateist, ki sem ga srečal. Napisal je 1000 listov, da bi dokazal, da ne more biti razumnega bitja, ki bi ustvarilo in vladalo svet, mimogrede pa pobija tudi slabe dokaze o nesmrtnosti duše. Sistem ni sicer zelo razveseljiv, kakor se splošno misli, toda na nesrečo bolj od vseh

resničen.« To bi bil morda eden zadnjih dokumentov čiste antireligiozne pesnikove izpovedi.

Nasprotno vemo, da je napisal tudi pesmi, drame in prozo, v katerih ni čutiti samo nekega prosvetljenega razumskega deizma, ampak že pravo rahlo metafiziko, tako vzdih »Ob samostanu v Kazbeku«, »Molitev« ali »Spomin«, kjer opisuje nočni privid svojega izgubljenega življenja:

tedaj življenje svoje z gnusom berem v noč
in kolnem in se v strahu vijem,
zgrozim se, trepetam solze lijoč —
a vrst bolestnih ne izmijem.

...in slišim svojih drugov nove klice spet
na Bakha, Venere češčenje,
in srcu mojemu prinaša hladni svet
neodjenljivo le trpljenje.

In ni mi pomoči — kar tiho pred menó
začutim dveh postav stopinje,
dve senci dragi — o, dva čudežno
poslana angela iz dobe še detinje...

glej, s krili belimi, z ognjenim mečem sta
mi v bran stopila — o, in ta svetloba!
in v nemem mi jeziku pričata oba
o tajni sreče in skrivnosti groba... (1828).

Prav tedaj je pisal tudi Stanse metropolitu Filaretu, kjer se prav tako izpoveduje svojega praznega življenja ter priznava, da »je potoke lil solza« ter »da je njegovim ranam bil tvojih besedi blagglasni potok balzam« in

v tvojem ognju duša vneta
zavrgla je ta bedni svet
in harfo angelsko prebira
zdaj v sveti grozi tvoj poet.

Od dobe v Mihajlovskem je vedno bolj razumeval tudi ruski religiozni svet, kar priča ne v mali meri tudi znameniti prizor Pimena v »Borisu Godunovu«. Posebno v zadnjih letih, ko se je v svojem romantičnem historizmu, v ljubezni po obsegu čim več dob in krajev, zagledal nekako v srednji vek in njega dušo, je spesnil prekrasno gotsko pesem o vitezu, zaljubljenem edino v Marijo, ki je s hvalospevi na njeno ime »Lumen coeli! Sancta rosa!« v križarskih vojskah premagoval mohamedance. Prav to pesem iz »Slik iz viteških dob« je s čudovito metafizično intuicijo dal Dostojevskij deklamirati Aglaji v »Idiotu«. Prav tako je Puškin spraval v verze »Očenaš« ter molitev Efrema Sirskega (1836), ki se poje v cerkvi v času velikega posta, ter mu je »od vseh molitev od nekdanj najbolj ugajala«. Saj je bila tudi ena zadnjih pesmi (pri Tomaševskem je navedena kot zadnja) pesem na Kristusa in njegovo smrt s kontrastom: ob smrti sta stali

ob križu samo dve Mariji, zdaj pa stoje stražniki, ki ne puste preprostega ljudstva blizu... Ob tem dejstvu bi tudi njegova »sprava z Bogom« na smrtni postelji ne bila videti samo usluga carju, ki je to željo izrazil po »legendi« Žukovskega, ki jo zdaj zavračajo tudi najnovejši raziskovalci kot izmišljeno. Ne polagam na to dejstvo bogve kake važnosti, toda to dejanje kakor tudi te pesmi jasno izpričujejo — Čiževskij v zadnji Slawische Rundschau, št. 2, naravnost govori o religioznih pesmih — njegov rahli dotik tudi z nekim moralno-metafizičnim in religioznim svetom, do katerega je zrastel tekom svojega romantičnega razvoja in česar ni bilo v njegovih početkih, da, kar mu je bilo svoj čas docela tuje in zoprno (Gavriliada). Toda Puškin se ne spušča dalje v skrivnosti groba in zasmrtnega vprašanja. Njemu je grob le uteha srca, konec pesmi, nad katerim —

»stoji široko hrast... se trese in šumi...« (Ko za gradom... 1836.)

oziroma:

»Ravnodušna se narava
v lepoti večni lesketa« (1829).

Narava je tisto božanstvo, ki mu je treba iti z ljubeznijo nasproti in se mu predati z vso svojo silo, vse drugo je »demon«, zli duh, ki

ljubezni ne verjame, ne svobodi,
življenja neče gledati ljubó,
pripravljen ni ničesar v tej prirodi
z ljubečo blagosloviti rokó. (1823).

Puškin jo je objel z vso strastjo v vsej konkretnosti. Saj večina njegovih pesmi ni drugega ko bežni zapiski v album, prijatelju, vtisi ob srečanju, epigrami, poslanice — vse stik z neposredno resničnostjo, kakor da bi pisal v svoj dnevnik. Neposrednost je glavna značilnost njegovega pesnikovanja. In tako je tudi opisoval predmete, ki jih je videl ob sebi: drevesa, zimo, jesen, starko, njanjo, vas, kavkaško pokrajino, vodometa, reko, gore, samostan, Petrograd, povodenj, konja, vožnjo, kmetico z metlo in kmeta z mrtvim otrokom ob kugi... poleg velikih podob resničnih vaških portretov, Tanje, Marje. To so vse same resnične podobe, bivajoče na zemlji ter gibajoče se v realističnem svetu. In tudi njihova miselnost ni šla nikjer preko mej čutnega dožemanja. Vse je objel s svojim srcem, globokim človeškim srcem, ki je poznalo ceno ljubezni, ceno prijateljstva, žrtve, poezije, kar so najbolj pogosti motivi njegove strune. Ljubezen do ljubezni in do umetnostnega ustvarjanja sta mu vir lepote, ki ji žrtvuje svoje srce, povezano z vsemi vlakenci z živo žilo življenja v konkretnostih. Kot tak, ki so mu za osnovo dožemanja pojavov čuti, predvsem sluh (zvok in godba mu najbolj služita za oznako impresij), je družil nežno čutnost s še nežnejšo duševnostjo in dobrim človeštvom, ki veruje v dobroto in v smisel življenja kot takega. Zato ni

ob svoji naturalistični osnovi nikak pesimist, temveč optimist, da, nepoboljšljiv optimist, rečemo lahko idealist, potrjevalec življenjske volje in dobrega človeka, ki gleda ves svet v rožnatih barvah ljubimca ter ga pretvarja v svoji pesmi v samo Lepoto, tudi če je bila resničnost vsa drugačna (Bem: Osobnost a básnik, Listy 1937). Puškina ne moremo šteti niti med hedoniste niti med naturaliste, temveč je tipičen poet realist v smislu našega Kersnika, z najlepšimi zarjami ožarjujoč življenjsko čustvo, vseh predmetov dotikajoč se s čarobno pesniško paličico in spreminjajoč jih v pesem, v bleščečo pesem, in v — po notranjem božjem zakonu — urejen svet. Ta notranji zakon Puškin priznava, je celo najtrdnjša točka njegovega svetovnega nazora, tako da je Puškin eden najidealističnejših pesnikov, najčistejših in človeško najboljših, toda vseskozi humanist:

Naj carujejo Muze — naj caruje razum!

Tako je njegova poezija, kakor je mnogostranska in mnogoobrazna, vseskozi globoko etična in idealna. »Ravno vsemogočnost nravnega zakona nad strastjo je eden najvažnejših in najznačilnejših risov njegove tvorbe in osebnosti« (Ljackij). Če je bilo Puškinovo življenje tudi kdajkoli naturalistično površno, razbrzdano, če je vodil »zapisnik Don Juana«, seznam svojih ljubezni, če je sam pravil, da mu je »srce v 120 plamenih gorelo« ter se je zdel, da je ljubil žene samo z očmi, rišoč v svoje beležnice zgolj ročice in nožice (Brückner), je njegova erotična ljubezen tako čista in globoka ter iskrena, pomaknjena v idealnost in poetičnost, da se je porajala pri raziskovalcih celo romantična teorija o »eni sami tajni« Puškinovi ljubezni, ki da mu je bila vedno pesniški ideal in izvor vsem njegovim navdihom (Lednicki o Mariji Rajevski). Tako bi imeli tudi tu problem Lavre, kot pri renesančnih italijanskih umetnikih, ali v malem pri našem Prešernu, kar bi bila zanimiva analogija, ker sta oba v nekem oziru renesančna pesnika in sta živela v precej podobnem okolju in tudi podobno reagirala nanj. Toda pri Puškinu je življenjske romantike vse manj, tembolj romantično pa je pojmoval vlogo umetnika pesnika nad vse, ter je ljubil v vsaki zemski ljubezni v resnici samo poezijo, navdih, apolinični opoj življenja, ki mu je pustil tudi boleost, žalost, hrepenenje, spomin. Njegovo čustvo in misel nista bili globoki kot drugih svetovnih pesnikov visoke romantike, toda bilo je vse resnično, realno, predmetno, da je v resnici vse njegovo življenje zapeto v pesmi — seveda idealizirano in poetično predelano. Tako vidimo vse njegove ženske podobe skrajno idealizirane, ne samo v liričnih pesmih, tudi v »Onjeginu« (najlepši lik Tatjana), ki je prvi ženski junak ruske literature, ali Marja v »Kapitanovi hčerki« in druge (v Grofu Nulinu, Bjelkinih povestih itd.). Poleg ženske mu je bil največji navdih — pesem sama. V zavesti pesnika se je čutil neomejenega vladarja:

»Ti car si — živi sam.«

Ta zavest je neprenehoma spremljala njegovo življenje (Spomenik 1836) in vedno in vedno je poudarjal proces ustvarjanja. »Pesnik«, zlasti »Prerok« (1826) in »Improvizacija« v Egipčanskih nočeh (1835) so v vsej svetovni literaturi edinstveni dokazi pesniškega procesa. Opeval je pesnjenje, drhtenje svoje duše, napete kot struna, odgovarjajoče na vsak življenjski vtis pri sebi, v družbi, v Evropi itd.:

piščal je oživela v božanskem navdihu,
srce se napolnilo je v očarujočem vzdihu. (Muza).

Samostojen, suveren gospodovalec nad življenjem se ni hotel pokoriti
ne vladi ne množici —

od carja zaviseti ali od ljudi —
vse eno mi. Bog z njimi. — Jaz želim,
da sebi samemu račune položim:
služiti sebi in ne uklanjati
nikomur ne vratu, ne misli, ne vesti,
po svoji volji šetati se tu okrog,
čuditi se lepotam božjih rok,
pri delu umetnije in navdiha
do dna prevzet le trepetati stiha —
to sreča, to resnica. (Iz Pindemonti 1836.)

Tako je bil Puškin človek eno s svojo umetnostjo, ki ni hotela biti dekla nikomur izven njegove srčne potrebe, nikdar brez svoje notranje inspiracije, hoteč dati vedno svobodno vsega samega, nedeljenega, povezanega z vsem življenjem, poslušnega samo svojemu notranjemu imperativu, svoji suvereni umetniški svobodi, ki se je je v polni meri zavedal. To pa še z daleka ni rečeno, da je bil kakšen lartpoumlartist — nasprotno: njegova poezija je tako malo artistična, tako preprosta in asketska, kot le malokaterega evropskega pesnika, tako tesno povezana z življenjem, da se je spojila z njim v eno. Zato je danes Puškin vsem vse: je ateist in je priznavalec Boga, je romantik in klasik, je revolucionaren in reakcionaren, je naturalist in idealist, je vse in je samo eno: pesnik, poslušen s sveto pobožnostjo in vero svojemu notranjemu glasu, ki je res kot pravi asket do nagote izrazil svojo široko človečnost, kakršna je pač bila, navdušujoča in opajajoča se od zemskih pojavov in duševnih vtisov. Reagirala je na vse dogodke, ki so udarjali na strune njegove duše, ne boječ se nikogar — ‚niže od Boga‘ — sklanjajoč pa glavo vsemogoči Naravi in neki čudno sluteni usodnosti, brezpogojno pa nujnosti svojega pesniškega genija, tega Apolona ali »šestokrilega serafina«, ki ga je napolnjeval z navdihi, da je popolnoma admiral kot naturalističen človek v procesu pretvarjanja v pesnika:

in s prsti lahkimi ko sanja
dotakne mojih se oči —
odprem zbuje jih od spoznanja,
ko orel, ko se preplaši;

dotakne lahko se ušes:
 in polne zvočnih so glasov
 in čujem orgljanje nebes
 in letanje arhangelov
 in plazenje kač pod vodo
 in loze mlade, ko cveto;
 in usta tudi mi razklene,
 izdere jezik, ki zmedene
 besede govori lokavo
 in modro gadje želo mi
 v odprta usta pritrdi
 z desnico svojo, vso krvavo;
 in z mečem prsi mi razseče,
 iztrga mi srce drhteče
 in v grud žerjavico vloži,
 ki z živim ognjem plameni...

in ko se tako prerodi in ni več sam svoj, mu govori Bog:

O prorok, vstani, pojdi v svet
 čez morja vsa in vse zemlje
 in v moji volji ves razvnet
 z Besedo vnemaj vsem srce.

In tako se je porajal pesnik, vdani sluga svojega carskega navdiha, presvetega žrtvovanja, ki mu je Puškin služil zvesto in nesmrtno.

II

Puškin je razvil ogromno delavnost kot pesnik, dramatik, prozaik, kritik, žurnalist, zapisovatelj narodnega blaga, politik... in to kljub temu, da se je nahajal večinoma v pregnanstvu, to je od svojega dvajsetega leta do šestindvajsetega, in potem še vseh deset let dalje pod strogim policijskim nadzorstvom ter pod osebno cenzuro carjevo in še policijsko (Benkendorf). Če sem v prvem prerezu hotel samo naznačiti Puškinovo celotno psihološko označbo, bi hotel v tem drugem prerezu samo označiti značaj in pomen njegovega književnega dela.

Kakor smo povedali, se je Puškin razvil iz francoskega voltairjanskega duha, ki je bil tedaj v ruski višji družbi po katarinski dobi vsesplošen, ter z njim seveda tudi klasicistična poezija s svojimi gotovimi kánoni ter določenimi literarnimi vrstami, ki so oda, poema, poslanica, madrigal, aleksandrinec, epigram, napis, posvetilo itd. Puškinova pesem vsebuje vse te literarne vrste; obvladal jih je z lahkoto že v liceju, kjer je že slovel kot pesnik in ga je stari Deržavin, predstavnik ruske preteklosti v simbolnem pomenu, hotel poljubiti, pa mu je Puškin ušel, ne zavedajoč se, kako je njegova duševnost prav za prav blizu Deržavinu, morda bolj, kot tedanjim njegovim vzorom Žukovskemu, nemškemu romantiku, in Batjuškemu, antičnemu anakreontiku. Začel pa je svojo pot bolj pod vplivom dru-

gega kot prvega, česar so dokaz licejske pesmi (kakih 150). Vseh malih pesmi Puškinovih pa je čez 350. Toda ta mala lirika je bila pri Puškinu vedno le podrejeno prigodništvo in ni njegov najvažnejši literarni izraz. Prva leta v Petrogradu je napisal samo nekaj pesmi, toda s temi je postal na mah slaven, kajti pod vplivom rastočega revolucionarnega duha po napoleonskih vojskah in francoski revoluciji je Puškin, ki ni bil nikdar ud tajnih organizacij (samo literarnih) in ga namenoma niso hoteli posvetiti v politične boje, napisal nekaj borbenih, tipično prosvetljenih pesmi o »Svobodi« in »Vasi«, zahtevajoč kmečko osvobojenje in prosvetljenstvo na prestolu ter še nekaj epigramov na vojnega ministra in carja samega, češ da je v Varšavi obljubljal samo bajke. Te pesmi in še druge, ki »so mu jih podtaknili ter jih širili med tajnimi zarotniki, ki so jih porabili v politično propagando« (Tomaševskij XXXIII), so Puškinu prinesle slavo ter sloves političnega revolucionarja, pa tudi — premestitev na jug, kjer je bil v Ekaterinoslavu, na Kavkazu, Krimu, v Kišenjevu, Ukrajini in končno Odesi. Tam se je odločil, da živi kot poklicni literat od svojih del, podal ostavko, da bi prišel v prestolnico, pa je zaradi omenjenega ateizma bil prestavljen v Mihajlovskoje, v svojo vas, v varsto očeta, žandarmov in menihov (1824).

Prav tedaj, ko je zapuščal Petrograd, je tiskal svojo prvo večjo pesnitev-pravljico »Ruslan in Ljudmila« (1820) in pripravil svojo prvo zbirko pesmi, ki potem v novih razmerah ni izšla. Ta poezija je bila še v znaku prosvetljenstva, voltairjanskih epov, dasi so jo kritiki ob njenem izidu proglasili za ščit romantizma, ki se je tedaj po Žukovskem začel javljati preko Nemčije. Tedaj se je pisateljsko občinstvo v glavnem mestu delilo v dve skupini: v »šiškoviste« in »karamziste«, ki so odklanjali oz. sprejeli Puškinov spev, ter se imenovali med seboj klasiciste in romantike, dasi so tedaj pojmi bili precej mešani in je bil »karamzist«-romantik Puškin n. pr. veliko bliže »šiškovistu«-klasicistu Kateninu, kakor pa »karamzistu« Dimitrijevu. Zato jih današnja literarna zgodovina deli v starine in novotarje (Tynjanov: *Arhaisty i novotary*, 1929), ki pa se ločijo tudi prav za prav samo zaradi zagovora forme in jezika, vztrajajoč prvi pri klasicistični normi in književnem (staroslovenskem) jeziku, drugi pa pri novosti oblik in dvorjanskem živem jeziku. In z »Ruslanom in Ljudmilo« je Puškin uvedel robustnost in štiristopni jamb mesto aleksandrinca, obenem pa pokazal neposredno živost in nenavadno plastiko, kar je tedaj vnelo občinstvo. »Gavriliada«, ki jo je napisal leto pozneje (1821), je tudi še vsa izraz voltairjanstva, izrazito antireligioznega, dočim so njegove »južne pesnitve« »Kavkaški ujetnik«, »Bakčisarajski vodomet«, »Brata razbojnika« in deloma »Cigani« odmev novega evropskega stila, byronizma, s katerim se je tedaj Puškin seznanil. Byronova čustvenost strastne osebnosti, njegov tip povesti, živo pokrajinstvo in demonstvo je navdihnilo Puškina, ki je po byronskih podobah Sredozemskega morja

občudoval Črno morje in eksotične črte junakov našel med divjimi Čerkezi in Tatarji. Na drugi strani pa je tedaj Chenierov klasicizem in ljubezen do antike navdihnila Puškinovo malo liriko, poslanico Ovidiju in krimsko poezijo. Iz klasicističnega vpliva je torej prešel v rahel angleški vpliv prve individualistične romantike, pod katerim je Puškin napisal svoje najbolj znane poeme, ki so mu pridobile največ občinstva, tako da je pozneje (1831), ko je prosil za dovoljenje izdajati časopis, lahko pisal: »Lahko rečem, da sem v poslednjem petletju pokojnega carja (t. j. 1820—1825) imel neprimerno več vpliva na pisatelje, kakor pa ministrstvo, ne glede na neenaka sredstva.« Tedaj v Kišenjevu in v Odesi je pisal tudi prvi dve poglavji »Jevgenija Onjegina«, ki ga je zamislil v byronskem smislu kot rahlo ironijo junaka, ki pa je tekom desetih let, kakor ga je Puškin pisal, zelo spremenil svoje lice ter postal v resnici Puškinovo življenjsko delo, odražajoče vse njegove življenjske postojanke in ves njegov notranji duhovni razvoj.

Morda se komu zdi, da pri Puškinu preveč govorimo o vplivih, toda razumeti moramo njegovo pesniško osebnost, ki je vedno strastno iskala vsak podnet od koderkoli ter hotela držati korak s sodobno Evropo, kajti Puškinova ne mala naloga je bila nič manj ko — evropeizirati rusko književnost, torej v svojem področju kongenialna isti nalogi Petra Velikega. Puškin je imel ogromno knjižnico, ne samo domačih del, ki mu niso nudila navdihov, temveč francoskih (občudoval je Chateaubrianda, čigar metafizika ni imela odziva v njem, niti Rousseaujev sentimentalizem, zavračal Stendhala itd.), bral angleško in italijansko ter povsod s paznim očesom zasledil novo duhovno premaknitev. Imel je Vukove srbske zbirke, slovanske zbirke pesmi in tudi dve slovenski knjigi: Murkov slovar, iz katerega je vzel stavek: »Kar gospoda stori krivo, kmeti morjo plazhat shivo« in njegovo Slovnico. Toda to le mimogrede. Puškin bi bil v svojem bistvu eklekticist kot zbirajoča leča v tem smislu, da je posnemal evropske vodilne struje, pa tudi prevzemal in prerejal motive. Toda na svoj osebni način je preživel vsak vpliv ter ga kot svojega in v resnici svojega osebnostno podal, ter zavrgel vse, kar mu ni prijalo. (Sodbe o francoskih pisateljih.) Za čudo se smatra, kako si je znal prisvojiti vso evropsko kulturno dediščino najrazličnejših dob in kultur in kako samosvoj je izšel obogaten iz nje (Jakobson). In prav ta univerzalnost ga označuje kot glavnega privrženca romantičnega historizma, nasprotnega odtenka romantičnemu byronizmu, individualnemu titanizmu, kakor bomo videli.

Tako je tudi v »Ciganih« (1824) premagal že byronizem, ki se ga nikdar ni zelo dojmil, ko glavar ciganov očita Aleku, byronskemu junaku: »Ti zahtevaš le zase svobodo, a drugim je ne daš.« Zato vidimo, da je po prihodu v selo Mihajlovskoje, ko je prišel v stik z narodom, narodnim izročilom in narodno zgodovino, od Byrona

posegel k Shakespearu ter z »Borisom Godunovim« (1825, tiskan 1830, ker ga je zadrževal car v miznici) hotel dati shakespearsko romantično dramo, strogo prekinivši s klasično odrsko shemo — ne pa s klasičnim duhom, ki je viden iz usodnosti greha in kazni, ki visi nad Borisom in ga zdrobi brez pravega sodelovanja protijunaka, temveč zgolj usode. Kakor tudi smatramo »Borisa Godunova« za temelj ruske dramatike, za veledelo Puškinove lirike, ga ne moremo smatrati za močno dramo, kajti v resnici je le »kronika« in ne shakespearska tragedija pekla in neba, kakor bi pod roko pravega dramatika lahko nastala. V Mihajlovskem je tudi »Onjegin« dobil čisto nov smisel: mesto ironične satire ruske družbe v byronovskem smislu, kot je nakazan v začetku, se je spremenil v brezstrasten podroben opis ruskega podeželskega življenja v monumentalno podobo sodobnega življenja, v kateri je vedno bolj stopala v ospredje Tatjana, čista roža podeželskega malega plemstva. S temi poglavji je Puškin zrastel v nov realizem. Z »Godunovim« se je zasidral v ruski preteklosti, z »Onjeginom« pa v dano sodobno resničnost: odslej historizem in realizem gresta sporedno v Puškinovi tvorbi. Svoj pomen ima tudi dotik z narodno literaturo, ki je prišel z njo v stik po pestunji Arini Rodionovni in po kmetih. Iz byronske romantike, ki je v svetu pomenila upor in razvezanost strasti ter revolucionarnost, je prišel v drugo romantiko — Slovanom bolj tipično, v iskanje narodnega zgodovinskega bistva, v poslanstvo in bogastvo naroda (iz »progresivne romantike« v »reakcionarno«, kot je razliko krstil mladi sovjetski lit. zgodovinar Meilach (Puškin i reakcionnyj romantizm, 1935). To je bil že vpliv nemške romantike, ki je tedaj že prehajala v Rusijo.

Nekaj pod vplivom te notranje spremembe, nekaj iz želje, priti v stik z mestom, nekaj pa iz realnega spoznanja, da je vsako upiranje carjevemu despotizmu brezsmiselno, se je po smrti carja Aleksandra I. in po ponesrečenem decembrskem uporu (14. »dekabrja« 1825) njegovih revolucionarnih prijateljev, ob nastopu novega carja Nikolaja I. začel približevati dvoru, na kar ga je car Nikolaj poklical ob kronanju k sebi v Moskvo ter mu dal navidezno svobodo. Toda od tedaj so smatrali Puškina, da je kapituliral pred carjem in se pomiril z despotizmom. Car sam pa je prevzel nad njim osebno cenzuro (1826).

Puškin je stopil skoraj po sedmih letih v stari velikomestni svet in v literarne krožke, deloma v Moskvi, deloma v Petrogradu, ter med drugim stopil v stik tudi z Mickiewiczem: dva največja slovanška pesnika sta si postala prijatelja, da si pozneje izmenjata najzanimivejši polemični pesmi v svetovni literaturi, oba viška svoje poezije (»Dziady« in »Bronasti jezdec« 1833), pa si do smrti ohranita medsebojno spoštovanje, ko Puškin v zadnjih letih prestavlja Mickiewicza in mu ta piše topel nekrolog. Ta čas dobiva Puškinova poezija aristokratski značaj, prav v smislu nemške romantike, ki ga tedaj prevzame (Prijatelj) mimogrede, in sicer misel, kakor jo je

pesnik Venevitinov formuliral: »Umetnost je pojav brezkončnosti v končnih oblikah ter ima visok, od vseh dnevnih potreb neodvisen cilj. Umetnik kot sluga Lepote ne pripada masi, ne deli z njo teženj in ne priznava njih potreb.« Ali niso to prozaično povedane misli Puškinovih izrazitih poetično-teoretičnih pesnitev iz l. 1826 dalje »Pesniku«, »Knjigotržec in poet«, »Tolpa« ali v »Iz Pindemonti«, ki spada celo prav v zadnje leto Puškinovega življenja (1836), kakor tudi še »Spomenik«, katerega konec izzveni v isto misel, v vero v netendenčnost poezije, ki jo je Puškin imel prav vse življenje. (Meilah je mnenja, da je ta estetika še iz Diderotove Enciklopedije, kar pa ne bo držalo, saj je tisti čas nemška romantična teorija bila moderna in Puškinu tudi drugi sovjetski znanstveniki zamerijo koke-tiranje z njo kot z reakcijo [Tomaševskij]). Ta teorija — kakor je tudi enostranska, seveda drži, če smatramo poezijo za izraz čiste emocije in oblikovalne sile iz življenjske vsebine in ne zgolj igračkanje oblik. Puškin jo je seveda razumel v prvem smislu, kar je pokazala vsa njegova tvorba, ki je toliko bolj prehajala v demokratičnejše oblike in prevzemala v oblikovanje širše narodne kroge, kolikor bolj je Puškin poudarjal svojo plemiško tradicijo in optimistično vero v carjeve reforme ter iskal možnost pomirjenja s carjem. Čeprav je tedaj izdal poznejši slovanofil Kireevskij prvo studijo o Puškinu kot pesniku, kar je tvorilo višek njegove slave (1828), je začelo navdušenje upadati, češ, da propada tudi Puškin, ki pa je seveda začel rasti v drugo smer, ki so jo starejše lit. zgodovine (Bjelinjskij) omalovaževale, naši sodobniki pa šele odkrili njeno vrednost.

Toda pesnik se v velikem mestu ne more sprijazniti, kot brez miru tava okrog, piše prošnje za inozemstvo, hotel bi v vojake in turško vojsko, končno celo s poslaništvom na Kitajsko — toda vse zaman, še dovoljenja ne dobi za daljša potovanja. Tedaj gre brez dovoljenja na Kavkaz, kjer se udeleži turške vojne — bil je celo v bitki — ter jo opiše v »potovanju v Arzerum«, za kar se je seveda moral zagovarjati carju. Tedaj pa je tudi že resno mislil na ženitev; sicer se je hotel ženiti že prej s hčerko predsednika Akademije znanosti in umetnosti, pa po njegovi krivdi ni prišlo do poroke. Prej pa še doživi znamenito »Boldinsko jesen« (1830), namreč nekaj mesecev na svojem posestvu v Boldinu, ki mu ga je oče dal kot balo, kjer je v neprestanem navdihu napisal skupino »malih tragedij«, trideset pesmi, pet povesti v prozi (Belkinove povesti) ter več člankov in epičnih pesmi. Ta jesen ima svoj pomen v tvorbi Puškinovi, ker je v tem času začel povsem nove literarne žanre tako v dramati (zgodovinske prizore ter psihološko miselno malo tragedijo: »Kameniti gost (Don Juan)«, »Skopi vitez«, »Pojedina za časa kuge«, »Mozart in Salieri« itd.) ter — v prozi, ki odslej vse bolj stopa v njegovo ustvarjanje, pač pod vplivom Walter Scottovih zgodovinskih povesti ter zgodovinskih pisateljev francoske liberalne romantike za časa restavracije. Vedno bolj se izgublja romantika

tudi v prozi ter nastopa točno opazovanje predmetov in duše. Tedaj je začel parodični roman »Zgodovino sela Goruhina«, ki je ostal v rokopisu, končal »Jevgenija Onjegina« ter mu napisal tudi značilno deseto poglavje, ki ga je uničil in od katerega je ostalo le nekaj komaj čitljivih zapisov. V njem bi se Onjegin udeležil dekabristovske vstaje, ki jo v fragmentih opisuje kot otroško romantično, neresno zadevo. Tako je Puškin tudi pretrgal z revolucionarno idejo svoje mladosti.

V tridesetih letih — po poroki z moskovsko krasotico Natalijo Nikolajevno Gončarovo l. 1831 — je Puškin prišel vedno bliže dvoru ter dobil zopet službo pri zunanjem ministrstvu. Nekaj časa je delal v arhivu, išoč gradiva za zgodovino kmečkega upora za časa Katarine II. »Zgodovina Pugačeva« (naslov v »Zgodovino Pugačevljevega upora« je napisal lastnoročno car). V tem razdobju se je poezija vedno bolj umikala prozi in dramatici ter žurnalističnemu in političnemu delu. V verzih je poleg nekaterih pesmi (Exegi..., Ko v gneči ulic...) pisal zlasti lepe in do skrajnosti preproste »pravljice«, deloma na osnovi starih zapiskov, ki jih je hranil po svoji pestunji, sicer pa večinoma — razen ene same — po knjižnih predlogah iz svetovne literature, tako iz stare avanturistične, spominjajoče na »Tisoč in ena noč«, ali iz Yrwinga, dve pa (»Pravljica o ribici in ribiču« ter »O speči kraljici in sedmih junakih«) doslovno iz Grimmov zbirke »Kinder und Hausmärchen«. Spoznal je mednarodni pomen folklore ter jo presadil na domača tla v tako pristno ruskem duhu, da so vse v kratkem času ponarodele. To je zopet nov način presajanja tujih motivov v domačo folklorno književnost, tako spretno, da so te pravljice veljale za pristno rusko ustno izročilo, za najbolj narodno in originalno Puškinovo blago, ko pa v resnici gre za neko »mistikacijo« v smislu Merimeeja (Želanskij: Skazki Puškina v narodnem stile, 1936). Toda v njih je pesniški slog pripeljal prav do največje jasnosti in preprostosti, odkoder je samo še korak v prozo. In resnično so pravljice ena zadnjih njegovih metričnih tvorb. Iz te dobe je tudi Puškinovo najboljše umetniško delo »Bronasti jezdec« (1833), v katerem opisuje petrburško povodenj 1824. leta, reforme Petra Velikega ter protest malega uradnika Jevgenija, ki je ob povodnji — po Petrovi krivdi, ki je ustanovil mesto — izgubil nevesto. Toda Peter Veliki stopi s spomenika ter ga preganja po tlaku, dokler ga ne uniči v morju. Preko osebnih žrtev, ki jih zahteva vsaka reforma, je zmagal lik despotskega Petra Velikega. Ta vsebina se je tedaj in še pozneje razlagala tudi simbolno: osebna žrtev upornih dekabristov je bila potrebna za vzdržitev ruske celote... Sicer bom o Puškinovem kultu Petra Velikega rekel še besedo. Iz tega časa naj omenim še »protipoljsko trilogijo«, to je: tri pesmi »Klevetnikom Rusije«, »Obletnica Borodinske bitke« ter »Mickiewicz«, s katero se je odkrito postavil Puškin proti poljski vstaji, tolmač

celokupno rusko imperialistično razpoloženje tistega leta, ko je stopil pred vso Evropo, ki jo je klical na boj, odkrito za rusko vlado.

V ta leta spadajo še predelave jugoslovanskih narodnih pesmi iz Merimeejevega zbornika — mistifikacije — »La Guzla« ter iz Vuka, katerim je pridal še nekaj izvirnih pesmi (»Karadordevi« in »Obrenovi«) ter nekaj čeških in jih naslovil »Pesmi zapadnjih Slovanov«. Sicer pa so zadnja leta posvečena zgodovinskemu razglabljanju srednjega veka, prehoda iz fevdalstva v meščanstvo ter kmečkim puntom. Tako je nastal fragment »Slike iz viteških časov«, razglabljač premeno stanov ter novele »Dubrovskij« in »Pikova dama«, zlasti pa roman »Kapitana hči«, eno zadnjih njegovih del (novembra 1836), v katerem sicer stoji na strani malega podeželskega plemstva in zvestobe carici, vendar pa kaže tudi lepe lastnosti na Pugačevu. Videl je samo dve možnosti bodočega razvoja svoje družbe: ali trdo prosvetljeno gospodstvo od zgoraj, ali revolucija od spodaj. Puškin je jasno videl bodočnost in se postavil — na desno. Značilne so zato besede, ki jih je zapisal v 6. poglavju: »Mladi človek, ako ti moji zapiski pridejo v roke, spomni se, da so najboljše in najstalneje tiste spremembe, ki izhajajo iz poboljšanja običajev brez vsakega nasilnega pretresa.«

Tudi tu se vidi težnja Puškinovega nazora, prisiliti carja do reforme ter ustvariti možnost sodelovanja. Toda dvor sam in vse okolje okrog njega mu ni bilo naklonjeno ter ga je s svojo moralo in s svojimi intrigami spravilo v slepo ulico in privedlo do tragične smrti, prav tedaj, ko je ustvarjal v literaturi temelje ruski prozi in drami z deli, ki so veljala nekdanj za propad pesniške sile, zdaj pa rasto v večjo veljavo, v ceno najzrelejših — ker najmanj patetičnih — del. S temi deli je pripravljajl pot ruskemu realizmu, ki se je v poznejših letih — z Gogoljem najprej, ki mu je še Puškin dal idejo »Revizorja« in »Mrtvih duš« — zavihtel v viške evropske umetnosti (Priatelj »Idejni utemeljitelji ruskega realizma«).

Vsej tej mogočni ruski kulturni stavbi stoji Puškin s svojim književnim delom v osnovi, je tisti temeljni kamen, ki ga ni mogoče premakniti, le v vsej polnosti priznati.

III

Najbolj zapleten problem pri Puškinu je njegovo revolucionarstvo in njegovo razmerje do carja. Zanimivo je, da je prav to vprašanje v najnovejši sovjetski znanstveni literaturi, ki jo predvsem zanima vpliv okolja na človeka, deležno največ razprav ter je dobilo čisto nove osvetlitve na podlagi novega gradiva, ki je bilo prej zaprto v carskih policijskih tajnih arhivih. Puškinovo »revolucionarstvo« je bilo bolj sekundarnega značaja; pozneje je sam priznal v pismu Vjazemskemu (1826): »Upor in revolucija mi nista

nikdar ugajala, to je res.« Poteklo je iz liberalnega nazora francoskih enciklopedistov, ki so pripravljali tudi francosko revolucijo, začelo pa se je šele s tako imenovanimi »dekabristi«, Puškinovimi tovariši, večinoma častniki, ki so se vrnili iz francoskih vojsk ter videli ustavno ureditev v Evropi ter si želeli nekaj podobnega — »ustavno monarhijo« — (Tomaševskij) tudi v Rusiji. Zbirali so se od l. 1816 v tajnih organizacijah, v katere pa Puškin ni imel pristopa. Sicer je literarni krožek »Zelena lampa«, katerega član je bil Puškin, bil tajno včlanjen v centralno revolucionarno organizacijo, toda za to je vedelo le par vodilnih članov, Puškin in drugi ne. Morda niso Puškinu zaupali, ali pa so ga hoteli ščititi — dejstvo je, da ni bil član politične organizacije, dasi se je pozneje čudil, zakaj ne, ter mu je bilo skoraj hudo, da ni delil usode s svojimi tovariši mladih let. Razvijal pa se je ves čas v krogu teh ljudi ter nosi tudi njegova poezija teh peterburških let znak »umirjenega liberalizma« (Tomaševskij), tako znani pesmi »Svoboda« ali »Vas«, napisani v »slogu tedaj v literaturi XVIII. veka že navadnih lekcij carjem«: »Rodil se nisem, da bi carje — s sramežljivo Muzo veselil...« (1819). Drznejši so bili že epigrami na vojnega ministra Arkačeva, ter na carja samega, ki da je obljubljal v Varšavi konstitucijo, pravil samo — bajke. Ti epigrami »so postali literarna propaganda v rokah tajnih zarotnikov«, ki so Puškinu pripisovali tudi »druge podobne epigrame«, ki so tedaj tajno krožili (Tomaševskij). Zato se je car Aleksander odločil, da ga odstrani — v Sibirijo ali v Solovejski samostan, kar so preprečili Žukovskij in Karamzin, ter dosegli službeno premeštevitev na jug. Najbolj v krogih revolucionarjev se je gibal v Kišinjevu, kjer je postal tudi član framasonske lože (njen pomen tistega časa je znan) in je tudi obiskaval — zahvaljujoč se dobrohotni, naravnost očetovski naklonjenosti generala Inzova, ki mu je dajal mesece dopusta — tudi dekabriste v Ukrajini (Kijev, Kamenki). Tedaj je pisal pesem ubijalcu Kotzebua Sandu (Kinžal) (1821), pozdravljal vstajo v Grčiji in sam nameraval po Byronovem zgledu stopiti v prostovoljce. Bili so časi evropskih trenj, ko so se pridobitve francoske velike revolucije realizirale v posameznih krajih na svoj način, čas, podoben današnjemu, ko gre za enake posledice ruske revolucije. Bili so boji v Španiji, Italiji, na Portugalskem, v Parizu, uboj v Berlinu, vstaja v Grčiji (Puškin je bil osebno znan z nje povzročitelji). Dasi je bil tak čas in Puškin prijatelj z dekabristi, »vendar ni bil v političnem društvu«, niti v Kišinjevu; v Odesi se je celo čuvstvo do revolucionarjev ohladilo. Znana je njegova pesem »Sejalcu svobode« (1823), ki jo je napisal v Odesi in ki jo novejši raziskovalci ne smatrajo več za sarkazem (kakor še prof. Iv. Prijatelj v Oneginu, str. 212), temveč za bolečo resignacijo v svobodoljubne nazore ob dejstvu, da se je revolucija v Španiji ponesrečila ter so voditelja Riega ustrelili (1823). Pesem je poslal 1. dec. 1823 Turgenjevu s pismom, kjer pravi: »V ostalem je to moja zadnja

liberalna blodnja; spokoril sem se in posnemajoč priliko zmernega demokrata Jezusa Kristusa napisal:

»In šel je sejalec sejat sémena« —

Svobode jaz sejalec zgodnji
pred zoro še sem šel v polje
in z roko čisto sem, negodni,
začel v te suženjske brazde
sejati seme jedrovito...
in — tratil čas svoj nevedé,
in misli, delo plemenito...

Pasíte mirno se, naródje!
Časti se klica bati nič!
Čemu svobode čredam dati?
Njih treba striči je in klati!
Njih dedščina iz roda v rod je —
ha! — jarem z zvončki in pa — bič!

Če pogledamo to netiskano pesem, nastalo dve leti pred katastrofo dekabristov, vidimo trpko resignacijo v uspeh vstaje, še bolj v Rusiji kakor drugod ter ironično vdanost v razmere, s katerimi mora realist računati. Tu je že zarodek poznejšega Puškina (pojmovanje brezumne črede) ter tudi zarodek — Onjegina, ki je dobil v svoje poteze tudi nekaj črt te vihrave navdušene mladine, ki naj bi jo Puškin v nadaljevanjih ironiziral kot izgubo časa in neresnost... Toda v času bivanja na vasi, ko je postal še večji realist ter studiral zgodovinski postanek Rusije ter njeno usodnost, je prišla smrt carja Aleksandra (ki ga Puškin nikdar ni mogel, verjetno zaradi sodelovanja pri uboju svojega očeta, kar je indirektno obsodil v »Borisu Godunovu«, ki ga je tedaj pisal) ter ji sledila vstaja njegovih prijateljev »dekabristov«, 14. dec. 1825, ki pa jo je novi car Nikolaj I. takoj udušil. Puškin je težko čakal odločitve o usodi, pišoč pesniku Delvigu: »20. se bo rešila njihova usoda — srce ni na mestu, toda trdno upam v milost carjevo.« Toda — motil se je: pet je bilo obešenih, 120 pa poslanih v Sibirijo. In po obsodbi je pisal Puškin Vjazemskemu: »Obešeni so obešeni — toda katorga 120 prijateljev, bratov, tovarišev je strašna.« Ohranjen je list iz tega časa, ki kaže s Puškinovo roko narisanih pet vislic, na njih pet lutk na vrvicah ter spodaj dvakrat prečrtan stavek: »Tudi jaz bi mogel kot ta lutka... tudi jaz bi mogel...« (skica v zborniku »Literaturnoe nasledstvo, 1935). Toda ta dogodek je še pospešil Puškinovo resignacijo, ali kakor jo danes imenujejo — k a p i t u l a c i j o, da je namreč uvidel vso brezpomembnost upora. Upajoč, da ga car osvobodi, ker ni bil soudeležen pri upor, niti ni vedel zanj, dasi ga je malo prej obiskal na vasi njegov najboljši prijatelj Puščin-dekabrist. »Ti nisi zapleten v upor, toda pri vsakem so našli v notesih tvoje verze,« mu je pisal Žukovskij. Zato se je obrnil na carja s ponižno prošnjo za svobodno gibanje in z obvezo: »V upanju na velikodušnost Vašega Imperator-

skega Veličanstva, se resnično kesam in imam trden namen, ne nasprotovati s svojimi nazori splošno sprejetemu redu (za kar sem pripravljen obvezati se s podpisom in častno besedo).« Podobno je pisal tudi Žukovskemu, kar velja za temelj nadaljnjega sožitja s carjem: »Če bo njegovemu veličanstvu ugodno, bo spremenil mojo usodo. Kakršenkoli naj bo že moj nazor, politični in religiozni, hranil ga bom sam za sebe ter nimam namena neumno nasprotovati splošno sprejetemu redu in nujnosti« (marca 1826). Toda car se je še prej prepričal po posebnem detektivu Bošnjaku, ki ga je imel pravico aretirati (imel je žandarja s seboj), če bi našel kaj sumljivega pri njem, toda po izjavah vseh okoličanov, da »je neprimerno strožji do sebe ko prej itd.«, ga je dal car v spremstvu žandarja pripeljati v Moskvo, kjer se je mudil na kronanju. In tu mu je Puškin odkrito priznal simpatijo do dekabristov, pa mu je dal kljub temu svobodo, obenem pa sebe postavil — kot iz nekega spoštovanja — za edinega cenzorja nad njegovimi deli, po posredništvu policijskega generala Benkendorfa. In to se je pokazalo kot šikana. Načrt je bil v tem: Car je cenil talent Puškinov, bal se ga je, kot se je bal vsake svobodne sodbe, ter se ne bi hotel zadovoljiti s Puškinovo nevtralnostjo, temveč — se zdi — je imel prav Benkendorf nalogo, pripeljati ga v vladni tabor kot sodelavca, v smislu Bulgarina. In trenja v tej borbi so rodila Puškinovo tragedijo.

Puškin je bil neizmerno vesel svobode, na drugi strani pa je svojo kapitulacijo iskreno opravičeval z upanjem na reforme, ki naj jih novi car izvede. Od tedaj se je začelo njegovo literarno poveličevanje reform carja Petra Velikega (Poltava, Črnc Petra Velikega), vzbuditi hoteč podobno težnjo v carju Nikolaju. Toda kmalu je doživljal razočaranja: moral je podpisati izjavo, da svojih del ne bo dajal brati v rokopisu nikomur, dokler ne bo cenzura dovolila; »Borisa Godunova« naj predela v prozo v stilu Walterja Scotta, kar je Puškin odklonil, ter je delo ležalo do l. 1830 v miznici; zgodilo se je, da je carjeva cenzura prepovedala tiskati že tiskane stvari, ter je bila strožja od navadne. Zato je bil prisiljen tiskati marsikaj anonimno in pod psevdonomom, kar je prav za prav ironija, da obide carja in njegovo »milost«. Toda kljub temu je bil Puškinu car Nikolaj simpatičen, bil je odločen in jasen; upajoč še na reforme, mu je napisal pesem v pozdrav: »Stance« (1826), kjer začinja:

»V upu slave in dobrot —
zrem v bodočnost brez strahu...«

in nato poudarja, kako se je tudi Petrova vlada začela z upori in kaznimi, da pa je potem to popravil, da je gojil znanost, pravico, prosveto... bil je akademik, junak, mornar, tesar ter na večnem tronu večen delavec; nato se obrača na sedanjega carja:

ponosen si na rod lahkó
in bodi v vsem po zgledu deda:
neutrudljiv, z rokó trdó
in tudi — odpustljiv seveda.

S tem zadnjim je mislil gotovo na dekabriste v Sibiriji, ki naj jih car pomilosti, in katerim je Puškin istočasno napisal posebno »Poslanico v Sibirijo« budeč jim upanje in vztrajanje ter zagotavljač jim: ljubezen in tovarišstvo pridejo do vas skozi mračne zapore kakor je prišel do vaših temnih ječ moj svobodni glas:

Okovi padejo vam preč,
odpro se ječe vam v svobódi
in bratje, čakajoč pri vhodi,
vam dajo v roke zopet meč.

Sodobniki za to zvezo niso vedeli ter so smatrali Puškina za podkupljenca in prilizovalca, dasi je v zgornjih verzih izpovedal svoj program v vero prosvetljenega vladarja. Zato je napisal pozneje odgovor: »Prijeteljem« :

Hinavec nisem, ne in ne,
če carja s hvalnico pozdravljam!
Iskrena čuvstva le izjavljam,
kar pišem, govori srce.

Jaz ljubim carja, že zato,
ker častna vlada je njegova,
ker Rusijo oživil znova
je z upom, delom in vojskó.

Pregnan sem živel zadnji čas,
razločen z drugi bil, da, — z vami,
tu carsko roko on poda mi,
po njej sem zopet tu — pri vas.

On ceni mojo moč navdihov,
svobodo mislim mojim da,
in jaz, ljubeč ga iz srca,
naj bi ne pel mu hvalnih stihov?

Gorje, kjer ob prestolu sta
sama laskač in rob ubog,
a pesnik, ki ga dal je Bog,
molči, oči poveša v tla!

Tako je Puškin opeval njega, ki je komaj pred par leti dal obesiti njegove tovariše — pesnika Ryleva — in kateremu je sam pri prvem soočenju v Moskvi priznal, da bi bil tedaj, če bi bil v Petrogradu, tudi med — uporniki...

Zato je zanimiv tudi njegov obračun z dekabristi v l. 1830, v Boldinski jeseni, tedaj, ko je napisal tudi še deseto poglavje »Jevgenija Onjegin«. V njem — kot že omenjeno — naj bi

poslal Puškin svojega junaka med dekabriste in z njimi na upor, kjer bi byronska romantična generacija končala tragično svojo pot. Že v začetku je Onjegina zamislil ironično kot nejunaškega »junaka našega časa« (njegov dedič je Lermontovljev Pečorin in Gončarovljev Oblomov), zdaj bi to potezo *ironično* zaključil. V slabo čitljivih ohranjenih odlomkih (samo v posameznih črtah, kajti končano poglavje je Puškin uničil) se vidi, kako je Puškin po petih letih ocenjeval decembrsko revolucijo. Najprej označi carja Aleksandra:

Bil car je slab, zelo lokaven,
len delomrzec z golo glávo
in kozjebad, slučajno slaven,
ki vladal je tedaj državo.

Tedaj, ko je bila Evropa v pretresu, so v Petrogradu

... sestanki se vršili,
ob šilcih ruske vodke neki,
ob vinu drugi govorili...

Drug Marsa, Bakha, Afrodite
je Lunin jezno godrnjal,
ideje svoje duhovite,
odrešujoče svet, sejal;
na carja verz citiral Puškin,
a melanholični Jakuškin
tiščal je v žepu, kot se zdi,
kinžal, da carja umori...
na sveto Rusijo le eno
je gledal kot svoj ideal
Turgenjev hromi in učeno
razkladal in prerokoval,
da teh dvorjanov drzna četa
osvobodila bo — no — kmeta...

takó je bilo nad Nevo... v Kamenki... nad Bugom itd.

Spočetka vsi ti razgovóri
spričo Cliquoja in Lafita
bilí so bolj družabni spori,
in njih prevratnost razborita
ni v srcih našla še odmeva.
Rodilo jih je dolgčas dneva,
brezdelje mladih »učenjakov«,
zabave večnih veteršnjakov,
kazalo je... no...
... vozal k vozlu...
naslednjih sto in tajno spet...
... Rusija...
a car je dremal naš...

To je nekaj odlomkov, ki so se ohranili in o katerih nepričakovano strogo sodi prof. Mathesius: »Puškin je bil nepolitičen pesnik kljub svojim političnim začetkom, toda njegov razpor z dobo, ki ga je kljub

njegovi nepolitičnosti zaznamovala, ta njegov prehod od bivšega liberalca, opozicionalca in revolucionarnega pesnika k zavestnemu in hotenemu oportunistu in konservativcu — to so poglavja docela drugačnega romana« (Onjegin dekabrist, D 37, 1937). To mnenje tudi v sovjetski naučni literaturi ni osamljeno, saj je znana velika polemika med Mirskim in ostalimi akademiki, zlasti Jakubovičem (glej Puškin, Vremennik I, 1936, str. 400), ki so se izjavili proti. Toda tezo Puškina-lakaja zagovarjajo še vedno Piksanov, Miškovska, zlasti pa Kazanjski. Literarna analiza je pokazala, da je prav v tridesetih letih Puškin nastopal v obrambo uradne ruske politike nasproti Poljski (Klevetnikom Rusije), za kar ga je Vjazemskij imenoval »šinelnega pisarja, to je takega, ki nosi po gosposkih hišah pozdravne verze za plačilo«. Tako se je idejno pomiril z vlado, na drugi strani pa prišel z njo tudi v osebno odvisnost, ko ga je po ženitvi car kmalu imenoval za — paža, ter je moral nositi uniformo kot dvorni uradnik. S tem se je začela bližati koncu tudi njegova tragedija, pri kateri se je pokazalo, da je bilo v Puškinu vse življenje le veliko več liberalca, kakor pa bi kdo mislil in sodil izključno po literarnih delih. Tudi pri njem se kaže značilni razpor dveh obrazov, ki gledata iz umetnin in iz — pisem ter privatnega življenja.

Puškin bi bil že zdavnaj rad zapustil Rusijo, večkrat je poskušal pobegniti (v Odesi, Kišenjevu, Mihajlovskem), večkrat prosil, tudi na Kitajsko — pa mu ni bilo dovoljeno, zdaj je bil še bolj privezan »na zlati verižici« kot poje v svojih pravljicah in piše v pismih (1824). Prav v času, ko je slavnostno opeval Petra Velikega in njegovo »samodržavje«, ko je bil pripravljen za najtesnejše sodelovanje z državo, če bi hotela sprejeti vsaj nekaj reform in pomilostiti dekabriste — ga je car osebno razžalil s to dvorno službo, česar mu Puškin nikoli ni mogel odpustiti. Pritoževal se je svoji ženi: »Videl sem tri carje: prvi (Pavel) mi je ukazal sneti čepico, za kar je potem oštel mojo pestunjo; drugemu se nisem smilil; tretji me je vrgel in spekel pod starost v paže (kamerjunkerje); toda spremeniti ga na četrtega si ne bi več želel; od dobrega ne išči dobrega. Bom videl, kako bo naš Saška (sinček) harmoniral s svojim škrlatnomodrim gospodom... jaz se s svojim nisem ujema. Ne daj mu Bog iti po mojih poteh, pisati verze, in se prepirati s carji.« (1834). Kmalu nato, maja: »Neprijetna je zavisnost zlasti, ko je človek 20 let bil nezavisen.« In junija: »Jaz kot Lomonosov nočem biti za norca nikomur nižje od Gospoda Boga.« Toda tudi tu je kmalu stopnjeval: »No, lahko sem podložnik, tudi sluga — toda za hlapca in za norca pa nikomur ne bom, niti carju nebeškemu.« Vedno teže se je videl na dvoru, hotel se je čimprej izseliti v Boldino in »postati posestnik«, samo, da mu je »pljuniti na Petrograd«, kajti »svinjstvo ga več davno pri nikomer ne preseneča«. Hotel je dati ostavko — in jo je tudi že dal — toda na prigovarjanje Žukovskega, da bi ga to moglo stati tudi Sibirijo, je neverjetno ponižno prosil, da ne rešijo ostavke, ter seveda

dobil še bolj poniževalen odgovor, da »car nikogar proti volji ne drži pri sebi«. Kot dokazuje Ščegoljev, ki je čudovito zanimivo — kot roman — napisal zgodovino teh razmer zadnjih pet let (Duelj i smrtj Puškina, 1928) Puškinovega življenja na dvoru, je tragedija bila v tem, da je visoka aristokracija le trpela Puškina pri sebi kot manjvrednega plemiča (za kar je Puškin tako poudarjal svoje plemstvo), pač pa je rada videla njegovo ženo, ki je bila kras vsakega salona. Puškin sam je bil mnenja (pismo), da je car hotel imeti na dvorskih plesih Puškinovo ženo, »zato ga je napravil za paža«, baje je bil celo zaljubljen vanjo, saj je »kot lajtnant jezdil na sprehod mimo njenega okna in zvečer spraševal, zakaj je imela zavešene zaves«e, kar potrjuje tudi Puškin v pismu ženi, »ne koketiraj s carjem, niti z ženinom knjeginje Ljubezni« (okt. 1833). Tudi znani paskvil, ki je bil vzrok Puškinovega dvoboja, je meril na — carja. Zadnja leta Puškinu bivanje na dvoru ni bilo zdržno, zato je nervozno iskal načina, da se mu izogne. Poleg tega pride še — zdi se, da opravičena — ljubosumnost na ženo, katero je v pismih neštetokrat opozarjal, da ni lepo koketirati, zahteval je, da spremeni svoje vedenje, sicer se bo ločil (okt. 1833), dasi je verjel do dna v njeno nedolžnost. Če je l. 1826 v Mihajlovskem pisal: »Zaničujem svojo domovino od glave do pete, toda mrzi me, kadar tujec misli ravno tako. Ti (Vjazemskij), ki nisi privezan na verigo, kako le moreš ostati v Rusiji? Če mi dá car svobodo, ne ostanem tu niti mesec,« je l. 1836, torej deset let pozneje in malo pred smrtjo stopnjeval: »Hudič me je pregovoril, da sem se rodil v Rusiji z dušo in talentom.« Poleg tega pa se je Puškin še materialno za večno navezal na dvor, kajti družina se mu je hitro množila (v petih letih štiri otroke) ter je bil konec l. 1836 zadolžen za 60.000 rubljev, kar je bila velikanska vsota. S tem posojilom na račun plače je bil dokončno privezan k dvoru, dasi se je njegovo politično prepričanje v zadnjem letu začelo — razočarano — izmikati vladi, ter si je ravno iz tega vzroka napravil največje sovražnike v ministrih Uvarovu in Neškelrodu. Med tem je rastlo vedno bolj zanimanje francoskega begunca iz julijske revolucije barona d'Anthesa, posinovljenca holandskega poslanika von Hekkerna in poznejšega francoskega politika in senatorja, za Puškinovo ženo, ki ni ostala ravnodušna, kar je opazila vsa dvorna okolica, ki je bila Puškinu nasprotna ter d'Anthesu naklonjena. To je razumljivo spravljal Puškina in njegovo samoljubje iz ravnotežja. Povabil je d'Anthesa na dvoboj, ki se mu je pa ta izognil na ta način, da je stopil s Puškinom v svaštvo: poročil se je s sestro Puškinove žene. Toda kljub temu ni nehal zalezovati njegove soproge. Ko pa je sledil še paskvil — diploma o njegovi izberi za arhivarja »društva rogonoscev«, je bila mera polna: kajti že l. 1833 je napisal ženi: »brez politične svobode se lahko živi, brez družinskega miru ne.« Zato je pisal žaljivo pismo baronu Heckernu, nakar ga je

on povabil na dvoboj s posinovljencem d'Anthesom, ki se je končal pred sto leti tragično za pesnika, kakor je znano.

Kdo je kriv? Car je vedel za dvoboj in ga ukazal preprečiti Benkendorfu. Ta je pred dvobojem povedal ukaz knjeginji Bjeloselski, ki mu je svetovala, naj pošlje žandarje v nasprotno smer, kar je tudi storil. Tu sta dva krivca. Kdo pa je pisal paskvil? Dolgo časa je letel sum na kneza Gagarina, ki je l. 1843 prestopil v kato-lištvo in postal jezuitski pater v Parizu. On se je opravičil že l. 1865, kar mu verjame tudi sovjetska znanost (Ščegoljev). Car Nikolaj se je nekoč izrazil, da je bil pisec paskvila minister Nešetrode, drugi so mnenja, da minister Uvarov, Puškin je sumil poslanika Hekkerna. Toda glavni krivec je cenzura, življenje samo v Rusiji in na dvoru posebej, njega intrige, ter Puškinova obzirnost na vse strani, na carja kakor na ženo, da je vztrajal v družbi, ki ga je smatrala samo za »smrdečega plemiča«, sploh »za bedaka, a talentiranega literata«, kakor se je izrazil general Paskevič nasproti carju, ki mu je odgovoril: »Tvoje mnenje o Puškinu popolnoma delim ter za njega moremo po pravici reči, da v njem oplakujemo bodoče in ne preteklo« (Orjetin). Poslanik Hekkern pa je l. 1837 cinično pisal, da bi se opravičil: »svojim protivnikom se je zdel Puškin neumen, kajti izzival jih je brez povoda; njemu se je naravnost življenje zastudilo, ter se je odločil za samomor, in izbral (mojega) Georgea za orodje, da se je preselil v drugi svet« (Ortjepin).

Naj bo kakorkoli, Puškinovo življenje ob dvoru je imelo v sebi globoko tragiko, ki se ji pesnik ni mogel in morda res niti hotel ni izogniti, ima pa svoj izvor v težnji vlade, uporabiti svobodnega pesnika za tuje interese in privezati ga na zlato verižico...

Tako je bilo delo in smrt tega bogonadarjenega pesnika čiste apolinične lepote, solnčnega življenja, katerega pesniška tvorba je tako podobna mirnemu antičnemu marmorju, monumentalna v svoji preprostosti in jasnosti in neizumetničenosti ter tako tesno naslonjena na življenje, da je življenje samo. Pri Puškinu ne vemo, kje se konča življenje in začne lepota, vse je tako prežeto ustvarjajočega navdiha, da je za vedno živo, pa vendar vklenjeno v te njegove polne asketske verze, pojoče prav le samo rojenemu Rusu. Ni čuda, da je Bjelinskij zapisal, da je imela Rusija pred njim pesnike, toda pesnika-umetnika nobenega. Človek bi pričakoval od tega napol afrikanskega pesnika strastnih, bučečih izbruhov, čutnih in razkošnih tonov, toda prav njegova pesem je prosta vsakega poetičnega okrasja, njena lepota je nagota besede, mir in brušena misel. Zato ga ne moremo šteti med tiste romantike-hedoniste dionizijskega tipa, kakor bi mislil kdo ob dejstvu, da ga je njegova generacija postavljala v višek romantike, temveč je ostal po vsem nazoru in izrazu blizu klasicistom, iz katerih je izšel. Sam piše (1824): »Navdušenje izključuje mir, ki je neizbežen predpogoj lepote. Navdušenje ne predpostavlja sile razuma, ki ure-

juje posamezne dele v razmerju do celote. Navdušenje je brez trajnosti, nestalno ter zato ne more doseči polne, velike dovršenosti.« Ali ni to klasično merilo? To tehtanje forme in razmerij se vidi tudi iz truda in muke, s katero je pisal vsak, tudi najmanjši verz.

Toda v najnovejšem času pa skuša D. Čiževskij (v člankih v Slovenských Pohladych, 1937, št. 1-2 ter v Slaw. Rundschau, št. 2) dokazati premoč romantičnih elementov v Puškinovi tvorbi, zlasti v vsebinski plati njegovih del (sanje, fantastika proze, erotika, eksotika, folklor itd.). Tudi Puškin sam govori o »okostenelosti klasicistov in svežosti romantike«, na drugi strani pa se sprašuje, »kaj je drugega prava velika poezija kakor klasičnost? Cervantes, Dante — so bili klasiki«. Zato moramo prevzeti tudi tu mnenje, da je združil oba vladajoča sloga na koncu stoletij, o katerih se je sam izrazil, da jih ni »prišel razdvojiti«. Tako je ustvaril tudi tu v svoji genialnosti svojo lastno podobo, odgovarjajočo samo njemu. Morda se klasicizem pozna še najbolj na mali liriki, ki je res zadnji zvok klasicistične prehodne dobe, dočim je v dramih in končno v prozi postavljajal nove temelje ter se uvrstil med prve predhodnike velikega ruskega realizma... V vsem pa je spremljal Evropo v vseh njenih duhovnih stremljenjih ter je evropeizacija ruske književnosti delo njegovega umetnostnega napora. Pot od klasicizma preko začetne byronovske romantike, ki mu nikoli — nerevolucionarju — ni prav prijala, preko Shakespeara in zgodovinskih scen do psiholoških prizorov v dramih, ter preko scottovske zgodovinske proze do najboljših začetkov v smislu francoske liberalne romantike Hugoja in Balzaca: od eksotičnih junakov Kavkaza in ciganov, do podrobnih graščakov ter malih uradnikov in končno velikih kmečkih množic: vso to dolgo pot razvoja, ki so jo drugod opravljale generacije, je preživel Puškin sam; ta genialni eklekticist, in ker genialni, zato ne več eklekticist, temveč zbirajoč duh, ki se je nanovo oplajal ob tujem duhu, da je stopil še korak naprej od njega. Zanimivo je, kako je to njegovo potezo označil Izgojev kmalu v začetku boljševiške revolucije, ko je Puškin še veljal za buržuja in ne še za idol (1924): »Puškin, največji ruski Evropejec, ne brez talenta, mali posnemovalec in plagiator, toda veliki narodni delavec, je resnično po svoje, to je po rusko pretvoril splošno človeška načela, temelječa v evropski kulturi, brez katerih ne more biti Rusije« (Lednicki). Ta ga je cenil torej bolj po njegovi ideji kakor umetnosti, danes pa je prav njegova umetnost tista, s katero si je zgradil nesmrten spomenik, v kateri mu ni treba kloniti tilnika pred nobeno diktaturo — ne z desne, kakor smo videli v njegovem življenju, ne z leve, kateri bi se uprl verjetno ob stoletnici svoje smrti, da živi. Gide, ki je mnenja, da »vsak veliki umetnik mora nujno plavati proti toku«, je za l. 1936 ugotovil za Rusijo, Puškinovo domovino to, kar citiram po Šaldovi reportaži — kakor ob začetku te studije —: da »takega tipa ne trpe v Rusiji, kjer se mora umetnik držati generalne linije, sicer so tudi

najboljša dela proglašena za gol formalizem, kar je toliko kot privatna igračka. Tam je tudi ukazano zasledovati ta formalizem kakor odtенок protirevolučnega nazora. Danes hočejo samo dela, katera mora razumeti vsakdo in takoj, vse ostalo je vzporednega pomena; poezijo in umetnost pa naj vzame hudič!« (Zapisnik, 1937, št. 4-5). Zanimivo je, da je Lenin proglasil Puškina za svojega pesnika prav zaradi — »jasnosti in vsesplošne razumljivosti« (Klara Zetkinova: Zakaj je Lenin ljubil Puškina, Tvorba 1937, št. 4). Toda pomen letošnjih proslav je prav v tem poudarku nevezanosti umetnika, svobodnega ustvarjalca, služabnika duha, ki veje kjer hoče.

Da zdravstvujut muzy, da zdravstvuet razum.
Da zdravstvuet solnce, da skroetsja tjma.

Literatura: 1. **sovjetska:** jubilejna izdaja Puškinovih Zbranih spisov (Sočinenija, 1936, str. LXII + 975, dvostolpno!) pod uredništvom in s komentarjem B. Tomaševskega in z uvodno besedo V. Desnickega. — Perepiska A. S. P. (Akademija 1934); Puškin Vremennik I, 1936 (Akademija nauk). S. Liperovskaja: Puškin v škole (1936); N. Piksanov: O klasikah (1933); P. E. Ščegoljev: Duelj i smertj P. (1928), ter članki v enciklopedijah (manjši in večji). — 2. **emigrantska:** E. Ljacký: Klesikové ruské literatury (193); A. Bem: O A. S. Puškinje (Užhorod 1937); posebna številka. Illjustrirovannija Rossija« (Pariz 1937, No. 7; članek I. Orjetina). — 3. **češka:** posebne številke časopisov: »Listy« (No. 16-17, članki Jakobsona, Mathesiusa itd.) »P r a h a - M o s k v a« (članki prof. Horaka), »Program D. 37 (Puškinovy oslavy), ter A. S. Puškina Výbrany spisy (I. Liryka, II. Dramata — z uvodi in komentarji Jakobsona in Bema). — 4. **poljska:** W. Lednicki: Puszkina (studja, 1926, str. 407). — 5. **srbohrvatska:** Puškinova Izbrana djela (Matica hrvatska 1899; uvod dr. Šrepla). — 6. **slovenska:** Puškin »Jevgenij Onjegin« (M. Sl. 1909, s komentarjem in studijo prof. Iv. Prijatelja), ter ostala literatura, ki jo navajam mimogrede.

IZ PUŠKINOVE LIRIKE

Poslovenil Tine Debeljak

PESNIK

Doklèr presvetega navdiha
Apolon pesniku ne dá,
dotlèj on žalostno usiha
v skrbeh vsakdanjega sveta;
molcé njegove lire zvoki
in duša spi mu v mrtvem snu,
med bednimi sveta otroki
mordá je on najbolj na dnu.

Ko božji klic udari vanj,
v ostró napeti sluh poetu —
vsa duša strese se v drgetu
kot orel, prebujen iz sanj;
glas tuj postane našim krikom,
zabave svetske ga tesné,
ne klanja narodnim malikom
ponosno dvignjene glavé —

le od ljudi beži vihravo,
nemira poln in poln glasov
na kraj osamljenih bregov
in v temno gozdnato dobrovo...

ZIMSKA POT

Skoz oblake zameglene
meseca prodira svit,
čez poljane zasnežene
tožno soj je bled razlit.

V plan sneženo, dolgočasno
trojka jadrno beži
in le zvonček enoglasno
trudno v noč zvoni... zvoni...

Moj voznik zateglo poje,
čar domač gre preko polj:
zdaj veselje kaže svoje,
zdaj objest, zdaj srčno bol.

Luči ni, ni koč nasproti,
prazna plan... in sneg... in noč...
k nam hite le kažipoti,
na pol ure smer kažoč.

V vetru zebe... — Jutri, Nina,
jutri mi ne bo več mraz:
sedem v topli žar kamina,
zastrmim se Ti v obraz

in naj tudi ura glasno
polnoči že zaigra,
češ da za obisk je kasno —
čas ne loči naju dva...

Pusto, Nina, veter vije,
dremlje moj voznik molče,
zvonček enomerno bije,
in oblak čez luno gre...

SAMOSTAN NA KAZBÉKU

Visoko v skupini gorá,
Kazbék, se v lučih lesketa
tvoj vrh pod samimi zvezdami.
Tam tvoj je samostan z meglami
v nebo kot barčica pripet
in komaj viden nad gorami.

O daljni, zaželeni svet!
 Tu dal slovo bi zemlji mračni,
 svoboden vzpel se do zvezdá,
 tu rad skrit v celici oblačni
 bi čutil blizu se Boga!

EXEGI MONUMENTUM...

Postavil sebi spomenik sem — ne z rokami,
 tja vedno narod moj bo romal na obisk,
 z glavó nevpognjeno se dviga do zvezdá mi
 nad carja Aleksandra obelisk!

Ne, ves ne umrem! Moj duh, vem, v pesmice zajeti,
 moj prah preživel bo za večno nestrohljiv
 in slaven bom vse dni, doklèr v vesoljnem sveti
 poslednji bo še pesnik živ!

O meni glas bo šel po Rusiji ogromni,
 v njej narod vsak me bo v jeziku svojem bral:
 Tunguz še divji, Finec, vnuk Slovanov skromni,
 celo Kalmik, ta drug puščav!

Še dolgo v svojem srcu narod me bo hranil,
 da z liro dobra čustva sem buditi znal,
 da v krutem času tem sem z njo svobodo branil
 in milost prosil, če kdo pal.

Ukazom božjim, Muza, bodi le poslušna,
 posmehov se ne boj, časti ne potrebuješ,
 kleveto kakor slavo sprejmi ravnodušna —
 z bedakom pa ne beseduj!

PUŠKIN — DRAMATIK

Puškinov sodobnik, zavzemajoč važno mesto v ruskem književnem življenju, I. Kirejevskij, pravi: »Puškin se je rodil za dramatika. Je preveč mnogostranski, preveč objektivni, da bi bil lirik; v vsakem njegovem delu se javlja nehotena težnja, posoditi svoje lastno življenje posameznim delom, težnja, ki v epičnem delu često kvari celoto, je pa nujna in vrednota zase v dramatiki.« Najvidnejši dokazi takega dramatičnega elementa v epičnem pripovedovanju pri Puškinu so »Cigani«, kjer ima večina verzov izrazito dramatično obliko. Prav tako vsebujejo vidne dramatične prvine tudi »Poltava«, nedokončana pesem »Tazit«, pesem »Angelo«, ki je nastala pod neposrednim vplivom Shakespearove drame »Kakor se posoja, tako se vrača« ter pravljica »Ženin«. Nagnjenje k dialogu označuje tudi Puškinovo liriko. Puškin se je zgodaj poizkusil z dramatiko. Toda prvi poizkusi obenem z načrti za žaloigro iz staroruskega življenja »Vadim« (1822) so malo pomembni. Ni še našel lastne poti v obdelovanju dramatičnega predmeta, dasi izraža že živo, da, strokovno zanimanje za gledališče. Šele z »Borisom Godunovim« se začenja samostojen razvoj Puškina-dramatika.

Vzgojen je bil v francoski klasični drami, toda kmalu je spoznal slabe strani klasicizma ter je zlasti vzljubil tiste drame, v katerih je bil že viden prelom klasičnega kánona. Izmed francoskih klasičnih tragedij je najviše cenil Corneillovega »Cida«. Zlasti kritično je gledal na ruske posnemovalce klasičnih dram, na Sumarokova in Ozerova. Izmed domačih gledaliških pisateljev je najviše cenil Fonvizinove veseloigre. Spremljal je pazljivo sodobni razvoj evropske drame. Zanimali so ga sodobni problemi o dramatični umetnosti. Pozdravljal je rojstvo romantične drame, ki je stopila na pot Shakespearea, Goetheja in Schillerja. Hvalil je težnje Mme de Stael, prenesti Shakespearea in Goetheja v Francijo. Ta dva pesnika in Schleglovo predavanje o teoriji drame so mu pomagali izgraditi lastni nazor o nalogah dramatike. »Pri pisanju ‚Borisa Godunova,« piše Puškin, »nisem podlegal nobenim vplivom, posnemal sem le Shakespearea v njegovem prostem in širokem risanju značajev ter v brezbriznem in prostem tvorjenju tipov.« Odrekel se je tu tradicionalnemu rimanemu aleksandrincu v dobro blankverza, ki ga prepleta s prozo. Ne deli drame na dejanja, marveč na drobne prizore in se odreka tradicijski enotnosti kraja in časa. Tragični elementi se vrste s komičnimi. Vnaša v jezik nove folklorne, ljudske in jezikovne prvine. Skratka — po lastnem priznanju »sestavil je svojo tragedijo po sistemu našega očeta Shakespearea«.

V svojo dramo je stavil veliko upanja. V začetku oktobra l. 1825 je pisal svojemu prijatelju, znanemu kritiku in pesniku Vjazemskemu:

»Čestitam ti k romantični tragediji, katere glavna oseba je Boris Godunov. Moja tragedija je končana, prebral sem jo na glas sam za sebe, ploskal in kričal: Glejmo, to je Puškin.« Da ni šlo samo za bežno razpoloženje, je videti iz poznejših Puškinovih sodb o Godunovu: »Uspeh ali neuspeh moje žaloigre bo imel vpliv na razvoj našega dramatskega sistema« (1829). Spočetka je imel namen, da napiše drami uvod, kjer bi razložil svoje načelno stališče. Ta članek, ki v življenju pesnikovem ni bil priobčen, obsega in polemično zastruje njegove teoretične nazore na dramatično umetnost. »Ko sem bral strastni spor o romantizmu,« piše, »sem pomislil, da sta nam resnično že omrzeli pravilnost in popolnost klasične preteklosti, zlasti pa blelih in enostavnih posnemovalcev, ter da že utrujen okus išče novih, silnejših dojmov, ki jih upa najti v kalnih, a toplih virih nove, ljudske poezije.«

Ne smemo pozabljati, da je »Boris Godunov« bil napisan dve leti pred »Cromwellom« Viktorja Hugoja, ki velja za mejnik v evropskem dramatskem razvoju. Puškin je tako držal korak z razvojem zapadnoevropske književnosti ter mu dal v »Godunovu« obenem z nenavadno silo izrazite narodne ruske črte. Bil si je dobro svest pomena takega narodnega elementa v tragediji, ter ga je cenil zlasti pri Shakespeareu. »Postava Pimena ni moja iznajdba,« je pisal v že omenjenem članku, »temveč sem v njem strnil poteze, ki so me očarovale v naših starih letopisih: ponižna krotkost, prostodušnost, nekaj otroškega, a obenem sila modrega... čudovita zavest, da ne delajo zastonj, diha iz teh častitljivih spomenikov starodavnih časov. Meni se je zdelo, da je ta postava nova in obenem že zdavnaj znana ruskemu srcu ter da nežna dobrosrčnost starih letopiscev, ki jo je tako živo razumel Karamzin in jo označil v svojih nesmrtnih delih, da ta nežnost okraši tudi preprostost mojih verzov ter da bo deležna prizanesljivega nasmeha bralcev«... Težnja, priti prav do izvirov narodnega značaja ter ga ponazoriti brez »kakih predsodkov«, označuje »narodno pot v književnosti«, kakor si jo je predstavljal Puškin. Kako so razumevali podobo Pimenovo Puškinovi sodobniki, priča na pr. sodba pesnika Venevitinova o »prizoru v celici«: »Ta prizor, grozen v svoji preprostosti in energiji, se lahko stavi v eno vrsto k vsemu, kar je najlepšega v Shakespeareovem in Goethejevem gledališču. Subjektivnost se tu skoraj nikjer ne uveljavlja — vse odgovarja duhu dobe in značaju delujočih oseb.«

Velik poudarek je dajal Puškin socialni problematiki drame ter mu je Shakespeareovo gledališče bilo po godu prav zaradi svoje demokratičnosti. »Sem popolnoma prepričan,« je pisal Puškin, »da naši dramatici pritičejo ljudski zakoni Shakespeareove drame, in ne dvorni običaji Racinovih tragedij.« Socialno zgodovinsko ozadje, na katerem se vrši psihološka tragedija Borisa Godunova, je dalo Puškinovi drami ostro časovno omejenost. Puškinu, kakor je pozneje sam priznal, »se ni posrečilo skriti svoja ušesa pod kapo božjega moža«,

ter to osebno politično razpoloženje čustveno barva njegovo dramo. Tragedija »molčečega naroda« zavzema v igri isto pomembnost kakor tragedija osebne vesti. Prav v spoju psihološke »drame značajev« s socialno zgodovinsko dramo je velik pomen tega Puškinovega poizkusa.

Neuspeh Borisa pri občinstvu je dal povod tejle Puškinovi opombi: »Iskreno priznam, da sem vzgojen v strahu pred cenjenim občinstvom ter da se nikakor ne sramujem, dati se mu vzgajati in se ravnati po duhu dobe.« Kako naj spravimo v sklad to Puškinovo mnenje o odvisnosti ustvarjanja od okolja ter njegovo romantično pojmovanje pesnika-preroka, ki omalovažuje sodbe sodobnikov? Ni slučaj, da je zgornja misel padla ob priliki dramatskega predmeta, kajti nikjer drugod se tako ostro ne očituje zveza dela s sprejemajočim občinstvom, kakor v gledališču. Puškin je razumel, da je »občinstvo« v isti meri sestavni del drame kakor »oder«. V pismu o »Godunovu« iz l. 1825 jasno piše, da »popolna resničnost... je nemogoča že zaradi bistva drame same« ter se sklicuje pri tem na sledeče razloge: »Kakšna resničnost naj bo v dvorani, ki je razdeljena na dve polovici, katerih ena je sicer napolnjena z dva tisoč osebami, toda pri tem se pa predpostavlja, da jih druga, ki je na odru, ne sme niti videti?« Nujnost ozira tudi na drugi del gledališke dvorane, ki jo polni občinstvo, je bila za Puškina jasna. Zato se ni bal proglašati, da mora dramatik računati s tem, kakšen odziv bo dobila njegova drama v gledalcu. Z drugimi besedami: ozirati se je treba na te literarne navade in gledališke konvencije, ki jih terja dana stopnja gledališkega razvoja. Puškin pravi dalje: »Zakaj naj bi se pisatelj ne ravnal po sprejetih navadah v literaturi naroda na isti način, kakor se ravna po zakonih jezika? Mora obvladati svoj predmet preko težav pravil, kakor je dolžan obvladati jezik z vsemi slovničnimi verigami.« Razumel je, da je »Godunov« prav za prav »anahronizem«, ki gre pred svojo dobo ter ne odgovarja zahtevam niti občinstva niti cenzuri, ter da iz obeh teh razlogov ne bo prišel na oder ter ne bo imel te prodorne naloge, kakor mu jo je pesnik sam prerokoval. Ni se bal usode nerazumljenega in osamljenega umetnika. S tem lahko obrazložimo tudi jasno vidno spremembo v poznejši dramatični tvorbi Puškinovi po »Borisu Godunovu«.

V letih 1826—1828 je Puškin zasnoval celo vrsto malih dram, od katerih jih je le malo napisal, in to v času svojega bivanja v Boldinu jeseni l. 1830. So to znane male tragedije: »Skopi vitez«, »Mozart in Saglieri«, »Kameniti gost« in »Pojedina v času kuge«.

Na prvi pogled bi se utegnilo zdeti, da je Puškin v teh dramah napravil korak nazaj k »dramam strasti«, kakor jo je razumevalo klasično gledališče. Prevladujoča strast se tu dviga ter postaja nekak vodeč motiv v vsakteri od teh dram. Narodno socialno ozadje se sicer ohranja, toda ni več važno za razvoj dejanja ter je brez vsake konkretnosti. Toda, to je le prividen vtis. Puškin tudi tu vzdr-

žuje isti korak z ostalim svetom. Njegove male tragedije so iskanje nove vrste pod vplivom razpada klasicizma in rastoče romantike. Nesporen je zlasti vpliv Walterja Scotta na postanek posebne vrste »zgodovinskih prizorov«. V tedanji Evropi se širijo z velikim uspehom. Puškin je pa zvezal to drobno vrsto z dramo strasti. Sicer je pa tudi v tem oziru našel v evropski književnosti vzor, ki ga je potrjeval v njegovih lastnih pogledih. Zanimivo je, da je odkril to vzor na stranskih poteh evropskega dramatičnega ustvarjanja. Bary Cornwall (s pravim imenom Bryan Waller Procter, 1787—1874) je s svojimi »Dramatičnimi scenami« (1815) pomagal Puškinu najti primerno obliko njegovim malim tragedijam. Te igrice, majhne po obsegu, razdeljene na drobne prizore z velikim številom oseb, so strnjevale dejanje na temeljnem konfliktu. Toda male tragedije Puškinove so samo po svoji obliki zvezane s temi dramatskimi prizori angleškega pisatelja. Puškin je uporabil to malo obliko ne toliko za psihološko tragedijo, kakor bolj za novo vrsto — »filozofske drame«. Kakor sega pozneje Dostojevskij po obliki avanturističnega in detektivskega romana, da ustvari filozofični roman, tako tudi Puškin polaga v določeno obliko »dramatičnih scen« novo vsebino. Ruska kritika, začenjajoč z Bjelinskim, prav podčrtava filozofsko globino teh drznih pesnikovih poizkusov. Tragedija strasti je samo videz teh dram, dočim je pravi njih temelj »tragedija misli«. Ne prevladajoča strast, temveč vladajoča ideja je osnova duševnih konfliktov Puškinovih malih tragedij. Zato je razumljivo, da ljubezen, ta navadno gibajoča sila tragedij, igra tu povsem majhno vlogo. Celó v »Kamenitem gostu«, kjer ljubezen tvori tematično jedro, prav za prav ni glavnega pomena. Problem usode in smrti vežejo te male drame v enotno celoto. Prevladujoča strast je tu samo sredstvo, da se razodenejo ta najvažnejša vprašanja človeškega življenja. Skopost starega barona, sovraštvo Saglierija in ljubezen dona Juana potrebuje Puškin le zato, da bi osredotočil pozornost na problem človeške ničevnosti pred igro usode ter na nemoč spričo obraza smrti. Tudi »Pojedina v času kuge«, ki jo je Puškin obdelal po pesmi Johna Wilsona »Kužno mesto« (1816), je organsko speta z vsem ciklom malih tragedij. Je to prav za prav epilog k pesnikovi trilogiji, v kateri sta usoda in smrt že odkriti in odvezani od iger človeških strasti. V vseh malih tragedijah, prav tako kakor v noveli »Pikova dama«, je Puškin predhodnik filozofsko-psihološkega romana F. Dostojevskega.

V tridesetih letih se v literarnih nazorih in tvarnih sredstvih pri Puškinu javljajo novi koraki. Kažejo se tudi v njegovi dramatični tvorbi. Pesnik, ki se vedno bolj nagiba k prozi, poskuša pisati tudi dramo v prozi. Zanimanje za socialno zgodovinska vprašanja, ki so se pokazala v »Bronastem jezdecu« ali »Kapitanski hčerki« ter v drugih delih tridesetih let, ima za posledico tudi to, da se je Puškin vrnil k zgodovinski drami, ki jo sedaj razumeva samo kot socialni prerez, ne več narodni. Tako so nastali »Prizori iz viteškega časa«

s širokim socialnim ozadjem, ki ponazorujejo razredno borbo med viteštvom na eni strani ter meščanstvom in vaškimi podložniki na drugi strani ter slikajo neizbežni propad fevdalizma pod pritiskom novih socialnih teženj. Puškin se tu znova vrača k velikim socialnim podobam, toda ne opira se več na Shakespearea kakor pri Godunovu, temveč na novo vrsto »dramatičnih scen«, ki so nastale ob razpadu historičnega romana v sodobni Evropi, ter si v tem primeru izbral za vzor scene socialnega značaja, zlasti igro Prosperja Meriméeja »Jacquerie« (1828). Pa tudi tu je Puškin ohranil samostojnost v primeri k tujim predlogom. Glavna razlika je v širšem dejanju ter v tesni zvezi posameznih prizorov z vodečo mislijo. Puškin teh prizorov ni končal ter ne vemo, kako bi se mu posrečilo spojiti realistično socialno dramo s fantastičnim elementom, ki ga je nameraval vložiti vanjo. V svojo igro je položil na novo obdelano legendo o ubogem vitezu, zaljubljenem v Sveto Devico. Je to eden največjih izrazov Puškinove objektivne lirike. Nežno se pogloblja v duha dobe ter obenem globoko objektivizira misel obsedenosti od ene same strasti (primerjaj sliko zvestega viteza v Máchovi »Idune«). Umetniška sila, s katero je Puškin razvil problematiko obsedenosti, je vodila Dostojevskega k primerjavi te Puškinove »romance« s Cervantesovim Don Kihotom.

»Prizori iz viteških dob« so bili poslednji Puškinov dramatični poizkus. Splošni pomen Puškinove dediščine na dramatičnem polju je nedavno sintetično podal urednik pred kratkim izišle znanstvene izdaje Puškinovih dramatskih del ter eden od najboljših poznavalcev Puškina sploh, D. J a k u b o v i č : v svoji dramatični tvorbi je Puškin mnogo prehitel svoje sodobnike, utiral popolnoma nova pota, na novo kombiniral najvišja dognanja zapadno evropske drame ter ustvaril naravnost temeljne oblike realistične, socialne in psihološke drame. »Boris Godunov« je brez ozira na to, da se tekom let ni mogel usidrati na odru, vendar ena iz najvišjih točk ruske dramatike, prav tako, kakor so tudi »male tragedije« med najpomembnejšimi plodovi naše dramske kulture. Kakor mladeniški svobodomiselni »Vadim« ali zreli »Boris Godunov«, tako tudi lirično dramatične scene ter nekončane drame in fragmenti izražajo vse snovne etape Puškinove tvorbe ter v svoji celoti predstavljajo eno izmed najsvetlejših strani njegovega genija.

Poslovenil T. D e b e l j a k

ODLOMEK IZ PUŠKINOVE DRAME »BORIS GODUNOV«

Poslovenil Tine Debeljak

Noč. Celica v čudovem samostanu.
(L. 1603.)

Pimen (*piše ob svetilki*): A zdaj še eno in poslednjo zgodbo in letopise svoje s tem končam, izpolnim dolg, ki Bog ga bil naložil je meni, grešniku. Zaman ni On postavil me za pričo mnogih let in razodel skrivnosti mi pisanja. Nekoč morda menih ko mravlja priden bo našel moje delo brez imena, prižge, kot jaz sedaj, svetilko borno, da prah vekov s platnic skrbno obriše, prepíše vnovič zgodbe te resnične, da se seznanijo potomci pravoslavnih dežel z domačo slavno zgodovino, da spomnijo se carjev svojih svetlih, del njihovih in slave in dobrote — za grehe pa in njih dejanja temna Odrešenika prosijo oproščenja.

Na starost, čutim, znova sem oživel, minulost vsa se pred očmi vrsti mi — kaj davno je od tiste dobe burne, ko nas metalo je ko ocean? Sedaj poleglo se je, vse je mirno, le malo še spomin obrazov hrani, le malo besedi o njih še kroži, večina vse je šlo že v nepovrat... Že blizu dan je... luč že dogoreva... a zdaj še eno in poslednjo zgodbo! (*Piše.*)

Grigorij (*se zbudi*): Da sanje to so? Nemogoče. V tretjič! Prekleti sen!... — Še vedno starček, glej, sedi pri luči in dremaje piše, vso dolgo noč zatisnil ni očesa. Kako mi drag njegov obraz je mirni, ko z dušo, vso pogreznjeno v preteklost, svoj letopis končuje. — Večkrat že bi hotel vedeti, o čem le piše? O krutem mórda vladanju Tatarjev? O maščevanju carja Groznega?

O burnem svétu onem v Novgorodu?
 O slavi domovine? — Vse zaman:
 ne na visokem čelu ne v očeh ni
 mogoče brati misli, ki jih misli —
 ves čas obraz je miren, veličasten
 kot sodcu, vajejemu trde službe,
 brezstrastno na nedolžne zroč in krivce,
 seštevajoč vse dobro in vse slabo
 ne kaže niti radosti ne gneva.

Pimen: Si, brat, se zbudil?

Grigorij: Blagoslovi mene,
 čestiti oče!

Pimen: Blagoslovi Bog
 te danes in na veke vekov, Amin!

Grigorij: Ti pisal si in ni te sen premagal,
 a moje sanje, bogme, vrag je motil.
 Sanjalo se mi je: da me zvodnica
 peljala je na stolp visok, odkoder
 sem Moskvo zrl pred sabo ko mravljišče.
 Globoko doli zbralo se je ljudstvo,
 na mé kazálo in se mi smejalo,
 oblije sram me, pobledim in padem,
 in strmoglav leteč sem se prebudil...
 In trikrat se je isti sen ponovil.
 Ni čudno to?

Pimen: Le mlada kri kipi ti,
 z molitvijo pomiri jo in postom,
 in sanje tvoje bodo vse bolj lahke.
 Še dandanès z menoj godi se isto,
 če od dremávice zaspan postanem
 in kar zaspim, ne da bi dolgo molil:
 moj stari sen ni miren in brezgrešen,
 še čarajo zabave ga dvorjanske,
 šotori vojni in predrzni boji,
 ki strastno sem jih v dneh mladosti ljubil.

Grigorij: Kako veselo si mladost preživel!
 Boril si se pred kázansko trdnjavo,
 doživel si pod Šujskim vojno z Litvo,
 in bil na dvoru carja Ivana.
 O srečen ti! A jaz od let otroških

potepam se po celicah, ubožec.
 Zakaj ne morem iti v krute boje,
 ne veseliti se za carsko mizo?
 I jaz na stara leta kakor ti
 bi mogel se odtrgati iz šuma,
 stopiti med spokorjene menihe
 in se zapreti v celice te tihe.

Pimen: Ne bodi žal ti, brat, da grešni svet
 si mlad zapustil, da skušnjav ti malo
 poslal Vsevišnji Bog je in veruj:
 še nas od daleč mami slava, blesk
 in ženska še z ljubeznijo varljivo.
 Glej, star sem že in mnogo sem okusil,
 a prav spoznal šele tedaj sem srečo,
 ko me privel Gospod je v samostan.
 Pomisli sin na carje vélike!
 Kdo je nad njimi? Bog edin. — Kdo sme se
 upreti jim? Nihče! A vendar često
 jim zlata krona delala je muke
 in menjali bi radi za klobuk jo.
 Car Grozni duši je iskal pokoja
 v posnemanju meniškega življenja
 in dvor njegov, nekdam ljubimcev poln,
 spremenil se čez noč je v samostan:
 velmožje v zlatih plaščih in vlasuljah
 postali so spokorni — črnorizci,
 a grozni car — igumen, bogomoljec!
 Tu videl sem ga, v tejle celici —
 (v njej živel in trpel Kiril je vdano,
 pravičen mož! Tedaj že tudi jaz
 po božji volji milostno spoznal sem
 sveta ničvrednost) — tu sem videl carja,
 od maščevanj in jeze trudnega,
 zamišljen, tih se vsedel je med nas —
 mi pa pred njim smo stali nepremično.
 Tedaj igumenu in bratom reče:
 »Očetje moji, dneva si želim,
 ko tu ostanem in miru počakam.
 Ti Nikodem, ti Sergij, ti Kiril,
 vi vsi — vsem tu slovesno zdaj obljubljam,
 da prišel k vam zločinec bom skesani,
 da sprejemem tu čestitljivo meništvo
 in padem k nôgam tvojim, sveti oče!«
 Tako govoril sam je Ivan Grozni,
 besede sladke so iz ust mu lile

in padel v plač. Mi v solzah smo prosili,
 da pošlje Bog ljubezen mu in mir
 njegovi duši burni in trpeči. —
 A sin njegov Feódor? Na prestolu
 je vse življenje vzdihal po samoti
 puščavniški. On carske je dvorane
 spremenil vse v molilnice meniške.
 Tam težki carski posli in skrbi
 mu duše svete niso žalostile.
 In Bog je ljubil carjevo pobožnost,
 a Rusija bilà je polna slave
 in brez vojská. In ko je car umiral,
 zgodilo se neslišano je čudo:
 k njegovi postelji, edino carju viden,
 pristopi mož v sijaju nevidljivem,
 in car drhteč ga imenuje sladko
 z imenom velikega patriarha!
 Tedaj prisotne velik strah prevzame,
 nebeško znamenje so v tem spoznali,
 ker sveti patriarh namreč ta dan
 se sploh prikazal ni v dvorinah carskih.
 Ko car izdihnil je, tedaj dvorana
 se napolnila je z dišečim vonjem,
 obraz pa zasijal ko samo sonce.
 Da, carja takega ne bomo več imeli!
 A zdaj to nezaslišano gorje!
 Boga smo razjezili, greh storili —
 za carja izvolili smo nato
 morilca carjevega...

Grigorij: Davno že
 bi hotel vprašati te, oče dragi,
 o smrti carjeviča Dimitrija.
 Ti bil tedaj si v Ugljiču?

Pimen: Da, res,
 pač hotel Bog je sam, da zlo dejanje
 od blizu videl sem. Tedaj poslali
 so tja na neko me posvetovanje.
 Prišel sem pozno v noč, a v času zornic
 zaslišim zvon — to plat zvona bijo!
 In šum in krik — vse v carski dvor beži...
 za njimi jaz — vse ljudstvo tam je zbrano.
 O groza: carjevič ubit na tleh,
 carica mati se je vrgla nanj,
 dovilja joka ko brez pameti,

a ljudstvo besno vleče od nekod
 vzgojiteljico bedno, izdajalsko.
 Tedaj pojavi se ves bled od zlobe
 med ljudstvom Judež — Bitjagovskij sam.
 »To on, morivec!« se zasliši vpitje —
 in ni ga več. In narod vrže se
 za ubeglimi morilci tremi v lov,
 zajamejo nekje jih v mestu skrite
 in priženo pred umorjeno truplo —
 in čudo: toplo truplo zadrhti!
 a narod vpije: »Pokesajte se!«
 in v grozi se morilci pokesajo
 pred smrtjo in izdajo — Godunóva.

Grigorij: In koliko je star bil carjevič?

Pimen: No, sedem let, a danes bi bilò mu —
 (prešlo že od tedaj deset let — ne,
 dvanajst!) — no, bil bi tvoj vrstnik, drugár
 in, da ni Bog obrnil, davno car.

S to zgodbo žalostno zdaj zaključujem
 svoj letopis. Od tega časa malo
 zasledoval sem svet. O brat Grigorij,
 pri meni si naučil ti se brati
 in pisati — glej, tebi ga izročam!
 In kadar čas imel boš v samostanu,
 tu nadaljuj, a ne modruj lokavo,
 opiši vse, kar boš v življenju videl:
 vojské in mir in carovanje carjev
 in čudeže svetnikov boguvšečnih,
 prerokbe in nebeška znamenja.
 Zdaj čas je meni že, da se oddahnem,
 ugasnem luč.. že k zornicam
 zvoni... O blagoslovi raba svojega,
 Gospod!... Podaj mi palico, Grigorij!...
 (Gre.)

Grigorij: Car Boris, pred teboj vsakdó trepeče,
 omeniti nihče se ti ne drzne
 usode carjeviča Dimitrija!
 Medtem pa v celici menih pobožni
 obtožbo strašno zoper tebe piše
 in sodbi svetni več ne ubežiš,
 kot ne uideš nikdar jezi božji!

ČLOVEK IN NJEGOVA GOVORICA

Čim bolj se obuja v ljudeh novi čut za telo in njegovo kulturo, tem bolj raste tudi smisel za človeški jezik, ki je za človekom samim najveličastnejša in najčudovitejša stvar.¹ Ob razvoju antropologije in dialektike človeškega duha stopa vedno bolj v ospredje jezik; zato je filozofija jezika, katere pravi ustanovitelj se po pravici imenuje W. v. Humboldt, vedno močnejše zastopana v posameznih filozofskih panogah. Zlasti pri fenomenološko usmerjenih mislecih tvori jezik že pogosto izhodišče za reševanje raznih ontoloških, dušeslovnih in spoznavno-teoretičnih vprašanj.² Najbolj živo pa zadene jezik ob vprašanje o razmerju med dušo in telesom. Vedno bolj vstajajo med znanstveniki glasovi, da naj bi se filozofija jezika obdelala izrazito pod vidikom dvojne, duhovno-telesne narave človeške besede, ako hočemo kdaj prav razumeti osnove konkretnega duha.³ Tudi Th. Haecker ugotavlja zanimivo dejstvo, da si gredo teorije o razmerju med mišljenjem in jezikom vzporedno s teorijami o razmerju duše in telesa.⁴ Namen te razprave je vprav, pokazati, da nam analiza jezika in njegovih lastnosti nudi novo, svojstveno osvetlitev za podstatno edinstvo duše in telesa. Bil bi to kratek poizkus metafizike človeške govornice, t. j. njenih bitnih osnov in razmerja do človeka in predmetov ter smisla, ki ga ima v sestavu vsega bitnega vesoljstva.

I

Človek

Duša in telo sta v človeku bitno tako ozko povezana, da tvorita obe podstati skupaj eno popolno podstat, samostat imenovano, ki je skupno osnovno počelo in subjekt vsega človeškega življenjskega delovanja. Tako močno sta duša in telo naravnana drug na drugega, da niti eden niti drugi ni sam zase popolna podstat.⁵ Duša je utelešena v telesu in telo je oduševljeno po duši, tako da sta skupno nova višjeredna bit, ki je samostojna v bivanju in delovanju, in je oseba, ker je razumna, in je človek, ker je v telesu. Duša je v tej zvezi podstatni dej ali forma (lik) telesa: ona ga oblikuje, udejstvuje in mu določa

¹ Theodor Haecker, *Dialog über Christentum und Kultur*, Hellerau 1930, str. 49 in 53.

² Prim. Edm. Hasserl, *Logische Untersuchungen I.* (Halle), 1922, 12 sl., 294 sl.; Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, Halle 1935, str. 32 sl., 166 sl.; Julius Stenzel, *Philosophie der Sprache*, München und Berlin 1934, kjer je celotno delo pisano pod vidikom jezika.

³ Stenzel, l. c. str. 75 in 112.

⁴ Theodor Haecker, *Christentum und Kultur*, München 1927, str. 189.

⁵ Obširneje gl. A. Ušeničnik, *Uvod v filozofijo*, II. 310 sl.

njegovo vrstno (specifično) popolnost in bistvo, po katerem se loči od drugih teles, telo pa je do duše v položaju možnosti in določljivosti; duša je dejavno, telo pa trpno podstatno počelo v človeku.

Tej podstatni edinosti duše in telesa, ki tvorita razumno samostat, človeško osebo, odgovarja tudi pritična ali akcidentalna, ki se javlja v smotrnem udejstvovanju in razvoju duhovno-telesnih sil v človeku. Temu javljanju in usovršenju človekove duhovno-telesne osebne podstati je dala moderna posebno ime: osebnost. Prav ta doživljajski, pritični svet človeške osebe pa je edina pot, po kateri moremo priti tudi do spoznanja njenih podstatnih dejev: osebnost je pot do osebe. Moderni čas ima osebnost kot krilatico, v katero zagrne vse svoje lepe misli o človeku, toda ni mu še postal ta pojem čisto enoumen, istoličen, ostal mu bo več ali manj metaforičen tako dolgo, dokler ne spozna tudi njegove — podstatne bitne podlage — osebe same. Moderni imajo osebnost brez osebe; pritične deje brez podstatnih, govore o duhovnosti, a zanikajo duha kot podstat. Kljub temu pa postaja prav moderni filozofiji osebnost zopet vedno bolj steber opornik, ob katerem se pogreza v globino podstatnih skrivnosti človeške narave. V doživljajih, pritičnem javljanju duše in telesa, odkrivamo namreč vse one lastnosti, ki nas silijo k priznavanju podstatnega edinstva duhovno-telesne človeške osebnosti.

Že pojavi čutnih doživljajev samih so lep primer te duševno-telesne enote. Ne samo to, da sta skupno počelo teh doživljajev duša in telo obenem, ampak tudi bistvo teh doživljajev nam priča isto. Vsak tak doživljaj ima namreč na sebi znake duševnega in deloma še telesnega bitja. Je nekako v sredi: je že duševni, imanentni pojav, a nosi na sebi še sledi tvarinskih pogojev⁶ (n. pr. razsežnost v čutnem organu), od katerih je notranje odvisen.

Razen tega vlada med čutnim in zgolj duhovnim doživljanjem stalna medsebojna povezanost: brez spremljajoče čutne domišljije ni možna nobena umska sodba in zgolj duhovno teženje (volja) je v recipročni zvezi s čutnimi nagoni.⁷

Najvernejša podoba tega duhovno-telesnega podstatnega edinstva v človeški osebnosti pa je živa človeška govorica v ožjem in širšem pomenu besede.

II

Notranja in zunanja beseda

Govoriti se pravi: izgovarjati besede (proferre verba) z namenom, da z njimi razodenemo sebi ali drugim svoje misli, čustva in želje, skratka svojo »dušo in srce«. Da imamo govorico v ožjem smislu, mora biti vprav beseda, ki jo izgovarjamo, beseda v strogem, ožjem in pra-

⁶ Prim. A. Ušeničnik, Uvod v fil., I. 357, in J. Donat, Psychologia, Innsbruck 1923, str. 66.

⁷ Obširneje A. Ušeničnik, Uvod v fil., II. 303 sl.

vem pomenu. Bistvo vsake prave besede pa je v tem, da izhaja iz govornikovega razuma kot njegov dej in to z namenom, da sebi ali drugim razodene spoznano (predočevano) vsebino. Notranja beseda je tista, ki ostane samo v duši ali v »srcu (zato: verbum mentis ali cordis), ki ni izgovorjena navzven; zunanja beseda pa je ona, ki se obenem združi s telesom in je v telesni (čutni, slišni in vidni) obliki z jezikom izgovorjena.⁸ Dve bistveni potezi ima torej vsaka beseda: da izhaja iz subjekta in da je manifestacija misli, in sicer njihove dejne (subjektivne) in vsebinske (predmetne) strani. Prva poteza je mnogo važnejša ko druga, zato je v Bogu prava Beseda, dasi ni bila »izgovorjena«, učlovečena od vekomaj; dočim golo zunanje izgovarjanje besede, brez dejanskega spoznanja (notranje besede) sploh ni prava beseda, ampak le v metaforičnem, prenesenem smislu, ker samo znači in predočuje nekaj, a ne izhaja obenem iz subjekta kot svojega umskega počela. Vsako dejansko spoznavanje je torej obenem vsaj notranja beseda, ni pa vsako izgovarjanje besed z jezikom tudi res že beseda v pravem, strogem smislu.⁹ Ker sta v besedi dve bistveni potezi, zato se v njej zrcali tudi dvojni svet, dvojna podobnost: podoba lastnega subjekta in podoba spoznanega predmeta.

Notranja beseda je predvsem slika lastnega duha, svojega tvor-nega počela. Telo je tu s svojimi organi samo vnanji pogoj, dasi tudi tu sodelujejo čutni vtisi in predstave, vendar v umskem deju kot takem ne pomenijo za dušo notranje, t. j. vzročne odvisnosti, ampak samo zunanjo, v kolikor imajo v organih svojo neobhodno biološko podlago. Če gledamo notranjo besedo glede na njeno predočevalno funkcijo, pa vidimo, da je notranja beseda pravo nadomestno znamenje (signum suppositivum) spoznanega predmeta, t. j. znamenje ali lik, ki v spoznavnem oziru nadomestuje predmet, igra njegovo vlogo in ga tako predočuje.¹⁰

Zunanja beseda pa je kot dej, ki sicer izhaja iz razuma, ki pa se pred našimi očmi in ušesi tako rekoč utelesi, učloveči v čutno vidno in slišno obliko, obenem slika, podoba — ne le duha — ki iz nje govori, ampak tudi telesa, po katerem govori. Zunanja beseda potemtakem ni le nadomestno znamenje naše celotne osebe, ampak mnogo več: je del naše celotne osebnosti, namreč pritično, toda adekvatno, polno-močno javljanje podstatne duhovno-telesne narave v enako ozki bitni

⁸ Sv. Tomaž Akv. razlikuje prav za prav trojno besedo, dvojno notranjo in eno zunanjo; verbum mentis (v razumu), dej razuma, logos, verbum cordis (v srcu), naznačenje ozir. predstava glasu (imaginatio vocis) in verbum oris (na ustih), glas sam kot znak notranje besede. S. Th. I. qu. 34 a 1. Obširjenje o tem gl. Hufnagel Alf., Intuition und Erkenntnis nach Thomas v. Aquin (Albertus Magnus Akademie zu Köln — Veröffentlichungen II., 5/6), Münster 1932, 166—173. Slovensko izrazoslovje k temu po Ušeničniku, Uvod, I., 44 sl.

⁹ Prim. A. Hufnagel, l. c. str. 169 sl.

¹⁰ Prim. Ušeničnik, Uvod, I. 349, in Donat, Logica, Oeniponte; 1922, str. 80 sl.

povezanosti, ki vlada med dušo in telesom kot podstatima. Tudi tu je duh, notranja beseda, logos ali razum tisti, ki oblikuje telo. Oblikuje ga v tem, ko se z njim združuje in se združuje z njim v tem, ko ga oblikuje, t. j. ko mu daje pomen in smisel, ki je vedno izključna lastnost duha. Že W. v. Humboldt je ugotovil kot enega izmed prvinskih, elementarnih znakov vsake zunanje besede njeno vsebinsko nedoločnost, indiferentnost za ta ali oni pomen, kajti iz sebe kot zvok, kot artikuliran glas ne pomeni še ničesar določenega in enoumnega, šele duh, razum je tisti, ki ji da določen pomen. Res je sicer, da je pomen besede odvisen tudi od telesnih znakov: višine, barve in intenzitete glasu, ritma in melodije itd., toda brez duha in njegovega spoznavanja bi ostalo vse goli flatus vocis. Notranja beseda je torej dej, forma ali lik zunanji besedi, ki je njeno telo, zato so vsa telesna znamenja le v možnosti in trpnem položaju do duha, ki jim daje smisel. Zato ne velja samo dejstvo, da duša oblikuje telo, ampak da po telesu tudi raste in se razvija. Najpopolnejša, res pristno človeška govornica je torej samo v združitvi notranje besede z zunanjo, ki je inkarnacija logosa v glasu in kretnji in kot taka najvernejši izraz človeka samega.

Tudi zunanja beseda je — združena z notranjo — slika predočevanega predmeta, vendar na drugačen način kakor notranja. Zunanja beseda je namreč na prvotnejši in popolnejši način podoba predmeta nego notranja. Dasi je sicer res, da brez duha in spoznavanja nobeno telo samo na sebi še ničesar ne »pove«, ničesar ne »zaznamuje« in ne »pomeni«, vendar pa ima vprav telo — ne duh — tiste specifične lastnosti, katerim pripisuje človek v pravem, prvotnem smislu značaj »podobe«, »simbola«, »oblike«, »lika«, »jasnosti« in podobno. Če torej duševnim dejem pripisujemo značaj nadomestnega lika predočevanega predmeta, je to vedno le v metaforičnem, prenesenem, a nikoli v pravem, prvotnem (*sensus proprius*) pomenu besede. V tem smislu tudi Stenzel ugotavlja, da prav za prav ni nobene besede, ki bi bila metafora že po svojem bistvu,¹¹ ker je vsaka slika vzeta iz telesnega sveta, in ima torej svoj izvorni korelat vedno v telesnem svetu, svetu resničnih podob; tako dobi torej tu v modernem jezikoslovju in eksperimentalnem dušeslovju stara tomistična delitev med naličnimi (analognimi) in svojskimi (*idea propria*) pojmi novo potrdilo.

To razmerje med notranjo in zunanjo besedo nam poglobi pogled v bitno zvezo med dušo in telesom. Nekako v štiri vprašanja se nam zgosti celotno razmerje:

1. Kako zunanja beseda: t. j. zvok, kretnja jezika in telesa prevzame vlogo znamenja ali slike predočevanega predmeta? Beseda namreč ni naravna podoba predočevanega predmeta (niti telesnega ne), ampak le umetna, ker po svoji naravi nima enakih lastnosti kakor predmet; zato je indiferentna za ta ali oni predmet, nič ni bolj podobna temu ali onemu, le po rabi in navadi postane določeno znamenje pred-

¹¹ Stenzel, l. c. str. 99 sl.

vsem za ta in ne za drugi predmet. Edino izjemo delajo tu onomato-poetični izrazi, ki imajo dejanski naravno podobnost z lastnostjo predmeta, ki ga posnemajo. Tisto, kar besedo tako rekoč veže na predmet in ji daje vlogo slike določenega predmeta, pa je razum. Razen tega vemo, da tudi ta umetna, konvencionalna določenost zvoka kot znamenja določenega predmeta ni možna brez obojestranskega medsebojnega sporazumevanja med govornikom in poslušalcem, z obeh strani je potreben kot oblikovalni dej razum.¹²

Torej je že tudi za najenostavnejše izražanje, ki naj bo pravo govorjenje, potrebna ozka bitna zveza med duhom in stvarjo, med mislijo in zvokom; čim bolj prešinjata drug drugega, tem popolnejšo govorico imamo; in narobe: čim rahlejša je bitna vez med obema, tem bolj izgubljata značaj pravega jezika ali govornice. Ker torej niti v besedi, ki je predočevalka telesnega sveta, nimamo prave naravne podobe predmeta (kako naj bo n. pr. zvok podoba barv, razsežnosti in njenih oblik), zato je končno vse govorjenje v svojih bitnih osnovah (seveda ne glede na svoj formalni slovnični ali gramatikalni pomen) le simbol, podoba, »metafora« (odsev, odraz) resničnega predmetnega sveta.¹³

2. Kako more biti zvok ali kretnja, sploh tvarni izraz, podoba netvarnega sveta: duha in ideje? V vseh takih primerih namreč stojimo — kakor smo videli — pred zgolj naličnimi in metaforičnimi pojmi. Metafora v tem pravem, slovničnem pomenu besede pa ne pomeni nič drugega, kakor prenos slike, ki velja za tvarni svet, na netvarne, zgolj duhovne in idealne predmete. Če smo torej ravnokar ugotovili, da je vsako izgovarjanje tudi zgolj tvarnega predmeta že delo duha, ker je le logos tisti, ki iz tvarnega zvoka ali kretnje napravi »podobo«, »odsev« (»metaforo«), »predočevalca« kakršnegakoli tvarnega predmeta, velja to sedaj v podvojeni meri. Čim bolj gremo v svet slik, prispodob in metafor in »prenesenih pomenov«, tem večja mora biti dejavnost duha; čim bolj groba, čim plastičnejša in bolj oddaljena od notranje narave netvarnega predmeta je njegova slika, njegova »beseda«, tem več duševnega dela priličevanja je bilo potrebno. Metafora je v telo oblečen duh ali logos in le v tej obleki ga prepozna naš razum; pa tudi tega ne bi mogel, ako ne bi bil že sam v istem telesu utelešen. Tako nas torej tudi to razmerje pripelje do spoznanja, da »jezik ne sega s svojimi koreninami samo do zadnjega temelja vseh reči, da spadata torej jezik in reč skupaj, ampak tudi do pratemelja vseh ustvarjenih skrivnosti, oseb samih«.¹⁴

3. Kako more netvarna misel postati slika telesnega sveta? Da nam lahko duševni dej notranjega duha intencionalno »predočuje«, ni nobena izredna težava, ker duhovnost je duhovnosti bistveno »po-

¹² Prim. Stenzel, l. c. 98 sl.

¹³ Prim. Güntert, Grundfragen d. Sprachwiss., Leipzig 1925, str. 64 (cit. po Stenzel, Phil. der Sprache, München—Berlin 1934).

¹⁴ Haecker, Dialog über Christentum und Kultur, str. 68.

dobna« in zato gotovo obstaja neka intencionalna vzporednost in prirejenost. Mnogo težje pa je vprašanje, kako si je mogoče misliti takšno vzporednost in podobnost med netvarno mislijo in tvarnimi predmeti. Kako je mogoče, da netvarna nadomestna podoba ali lik (*species vicaria*) predočuje tvarni svet?¹⁵

Tu stopi v veljavo zopet starodavna kontroverza o aristotelsko-tomističnem pojmovanju tako imenovanega dejavnega uma.¹⁶ Prehodno delovanje tvarnega predmeta na človeške čutne organe povzroči tam fiziološki odtis, nekak negativ, ki zapusti v čutni zmožnosti čutni vtis, sliko, zaznavo tvarnega predmeta. Ta imanentni dej čutenja pa še ni pravo spoznanje, prava spoznavna podoba predmeta, vendar je umu že mnogo sorodnejši in mu tako nudi priliko, da si ob tej sliki ustvari pravi umski pojem, notranjo besedo ali sliko predmeta. In tu večina aristotelsko-tomističnih mislecev vrine kot posebno zmožnost dejavni um, ki preoblikuje najprej te čutne vtise (*species impressae*) v duhovne, jih očisti vseh »znakov tvarinskih pogojev«, ker drugače si je težko misliti, kako je mogoče najti prehod čez prepad med čutnim in duhovnim dožemanjem predmeta.¹⁷ Tako se predmet v tem spoznavnem procesu vedno bolj oprošča vseh znakov telesnosti, dokler ni došel do najčistejšega umskega izraza, umske ideje, ki jo um med spoznavanjem izgovarja in med izgovarjanjem spoznava,¹⁸ vendar s to razliko, da ima izgovarjanje svoj terminus (cilj) v besedi, spoznavanje (isti dej!) pa v predmetu. Tu na višku tega spoznavnega postopka in poduhovljenja predmeta pa se v govorjenju izvrši obenem peripatija, obrat: čisto duhovna notranja beseda se kot predočevalka predmeta hkrati zopet zveže s stvarjo v obliki zunanje besede — jezika. S tem pa trči še ne popolnoma odgovorjen odgovor na pričujoče vprašanje obenem na naslednje vprašanje.

4. Kako se more misel združevati s tvarno besedo? Misel — notranja beseda — se z zunanjo združi v enoten duševno-telesni dej neposredno brez posredovanja vmesnih slik in vtisov po golem naravnem impulzu, težnji duha po izražanju. Seveda se pri tujem jeziku, ki ga človek ne obvlada dobro, jasno vidi posredovanje spomina, asociacij itd. Tudi v materinščini čutimo večkrat, da imamo misel, izraza pa ne moremo najti. Toda vse to gre mimo našega vprašanja: gre nam za prvinsko, elementarno izražanje, tisto, ki stvarno sovpada z vprašanjem o postanku jezika vobče. Nekateri trdijo, da je jezik nastal po naravnih glasovih in vzklikih ob pogledu na reči okrog

¹⁵ Vprašanje, ki je v svoji osnovi konec koncev podobno onemu, kako more Bog, čisti in popolni duh, biti pravzor ustvarjeni materiji in vsebovati na odlični način njeno popolnost in z njo sodelovati, kako je možen ta stik, proniknjenost stvari z duhom.

¹⁶ Prim. Ušeničnik, Uvod II., 357 sl.; Donat, *Psychologia*, 157 sl.

¹⁷ Ali je ta dejavni um stvarno različen od »možnega« ali razuma v navadnem pomenu besede, o tem si niso edini in nas tu tudi ne zanima.

¹⁸ Prim. J. Maritain, *Réflexions sur l'intelligence et sur sa vie propre*, Paris 1930, 58. Podobno pri H. Delacroix: *Le langage et la pensée*, Paris 1930, str. 31 sl.

sebe, drugi, da je prvine jezika iskati v posnemanju narave, v onomatopoetičnih izrazih, in zopet drugi, da je človek jezik polagoma »iznašel«. ¹⁹ Raziskovati, katera izmed teh teorij je zgodovinsko utemeljena, ni naš namen, namen je samo, pokazati, da v jedru vse te teorije dokazujejo vsaka na svoj način neizpodbitno dejstvo neločljivosti človeške samozavesti (razuma) od jezika, da je res, kar pravi W. Humboldt: »Človek je človek samo po jeziku; da pa je mogel jezik iznajti, je moral človek že biti.« ²⁰ Le tako je možno razumeti pojav, da imajo svojo sicer manj popolno govorico tudi slepi in gluhonemi, zgolj po posredovanju enega samega čuta: tipa. Zato se Peter Wust upravičeno zgraža nad poplitvelostjo 19. stol., ki se je spraševalo, kje so zgodovinski početki jezika, umetnosti in religije, kakor da bi bili ti pojavi v človeku brez vsake metafizične podlage nalik raznim strujam v kulturi in politiki. ²¹

Bogata izkušnja nam vseskozi priča, da je jezik vedno obdan tudi s pojavi, ki še niso, ali že več niso jezik: razni onomatopoetični in drugi naravni prvinski vzkliki, še neartikulirani glasovi, ki zanje še nimamo črk, kretnje, mimični izrazi na obrazu, gibanje telesa in slično. Vemo, da otrok začne s takimi znamenji svoje vaje v govorjenju in da tudi odrasli ljudje večkrat, kadar v svojih čustvih ali težnjah prekipevajo, dajejo prednost, ne pravemu govorjenju, ampak raznim krikom in vzdihom. Ti vzdih, s katerimi dajejo duška svoji notranjosti, so slišni, akustični analogon gibanju telesa vobče, ker so v svojem bistvu pojav gibanja in to gibanje samo je zopet, in sicer neposredno v enem duhovno-telesnem deju združen izraz notranjega duševnega impulza, ki je hotenje po izražanju in razodevanju notranjosti po telesnih znakih. Prvotno, in najenostavnejše v jeziku je torej potreba po izražanju lastnega subjekta, ne pa po predstavljanju predmetnih dejstev. ²² Telo stopi v neposredno službo duše kot njeno izrazno sredstvo. Prvinsko se to izražanje duha po telesu javlja v neurejenih vzdihih, vzklikih in kretnjah, s katerimi daje »duška« in ki kot taki torej dobesedno v bistvu nič drugega niso ko posebna »kretnja« dihanja, »vzdih« duše. Prvotno je torej v človeku enostavno »ekspresivno javljanje« samega sebe, ne glede na ostali svet (»predočevanje«), torej samogovor, in ne pogovor. Tudi v govorici se človek razodeva najprej kot individuum — v samogovoru, šele potem kot družabno bitje — v pogovoru.

¹⁹ Gl. W. Moock, *Aufbau der Kulturen*, Paderborn 1937, 42 sl., in J. Lindworsky, *Experimentelle Psychologie*, München 1927, 231.

²⁰ W. v. Humboldt, *Werke IV.*, Akad. Ausgabe, str. 14 (cit. Stenzel, l. c. str. 15). Mi bi rekli: ni človeka brez jezika in ni jezika brez človeka. Slično se izrazi H. Delacroix: *Le langage et la pensée*, Paris 1930, str. 108 sl.

²¹ Peter Wust, *Dialektik des Geistes*, Augsburg 1928, 154.

²² J. Lindworsky, l. c. str. 251 sl. Slično trdi K. Voßler, *Geist und Kultur in der Sprache*, Heidelberg 1925, 47 sl., vendar je njegovo pojmovanje pretirano, ker vidi v tej potrebi celo nekaj »mitičnega«, religioznega, za kar ne more dati nobenih dokazov.

Tako stojimo tu pred praprvinno človeške govornice, prvino, v kateri sta neposredno ontološko združena v enem deju dihanje telesa (vzklik, vzdih) z dihom duše (težnja po izrazu, po sproščanju). Ta dejstva so danes tudi izkustveno znanstveno potrjena. Dognali so n. pr., da je govorilno dihanje (med govorjenjem) tako edinstveno svojevrstno, da ga izven govorjenja ne zna niti najbolj izurjen tehnik govorjenja oponašati. Celo pri neslišnem šepetanju (izgovarjanju besed) se ta svojevrstnost govorilnega dihanja javlja.²³ Tudi na različnost stila v pisanju ima vpliv ta fiziološki postopek dihanja. Tu se ponovi druga intimnost, neposrednost med duhom in materijo, ki se nam razodeva v govorici: kakor duh s spoznavanjem izgovarja in z izgovarjanjem spoznava, enako duh z inkarnacijo v besedi raste in se z rastjo inkarnira. Tako se srečamo z globokoumno Avguštinovo trditvijo, da človek proficiendo scribit in scribendo proficit, ker napreduje, piše, in ker piše, napreduje.²⁴ Ker duh napreduje, zato se izraža po telesu, in ker se izraža po telesu, zato tudi napreduje. Zadnji odgovor, odkod to skladje med duhom in telesom v enotni besedi kot izrazu človeka in kot predočevalki predmeta, pa nam da šele naslednje izvajanje.

(Dalje)

JAKOB ŠOLAR

DR. JOŽE DEBEVEC

Če ob 50 letnici DSa pregledujemo vrste sotrudnikov in jim skušamo določiti mesto in pomembnost v okviru lista in slovstva, se nam jasno pokaže resnica, da tudi v slovstvu véliki vrhovi ne rastejo osamljeni iz ravnine, marveč se dvigajo iz sredine predgorij, mogočnih gorskih planot, grebenov in vrhov, ki tvorijo onim nekakšno nujno potrebno podlago, da so se mogli pognati v svoje višine. Marsikdaj smo tako zaverovani v najvišje vrhove, da nehvaležno in krivično prezremo vse tiste nujne predpogoje, iz katerih rastejo, brez katerih bi tudi onih ne imeli. Ustavljajo se nam pogledi ob velikih pesnikih, pripovednikih, dramatikih, a vse drugo nam rado ostaja v malopomembni nižini. In vendar ta vrsta vmesnih del hrani toliko skritih lepot in vrednot, da bi se oškodoval, kdor bi hodil mimo njih brezbrizno. Take misli se mi porajajo, kadar mislim na odličnega dominsvetovega sotrudnika, dr. Jožeta Debevca, ki je ob 50 letnici lista doživel svojih 70 let.

²³ Prim. Zwirner, Gestikulationskurven, Sprachkurven u. sw., Extrait des Archives Néederlandaines de Phonétique Expérimentale, VIII.—IX., 1933, str. 1; Die Sprache als Ausdruck, Fortschritte der Neurologie, Psychiatrie und ihrer Grenzgebiete, III. (1931), str. 134 (cit. po J. Stenzel, l. c. 28 sl.); H. Delacroix, l. c. 285.

²⁴ O tem Avguštinovem stavku gl. Haecker, Dialog ü. Chr. u. Kultur, str. 64 sl.

Dr. Jože Debevec zavzema v našem slovstvu svojevrstno mesto, ki je malo vidno, a zato ne manj pomembno. Ni izdajal ne pesniških zbirk, ne pisal romanov in povesti, tudi po dramah ni zaslovel, torej v nobeni izmed treh tipičnih slovestvenih oblik. In vendar ni nič manj gotovo, da njegova avtobiografska pisma Vzori in boji sodijo med odlične literarne stvaritve. Zdi se mi, da smo pri nas krivični nekaterim literarnim vrstam, da jih preveč postavljamo v kot. Res je, da so ta pisma napisana javnosti in ne zasebniku, da so zaradi tega izgubila marsikak čar zaupnosti, ali res je tudi, da pisemske oblike pri nas nihče ni tako skrbno gojil kot ravno Debevec v tej svoji knjigi. Mislimo tu na tisto literarno vrsto, ki je tako lepo cvela v francoski javnosti (Mme de Maintenon ali Mme de Sévigné itd.). Ob tej Debevčevi knjigi smo zmeraj poudarjali predvsem njeno kulturno in vzgojno vrednost, a njeno pravo literarno pomembnost smo kar nekako prezrli. In vendar pomenja ta knjiga za 90 leta in za vse naše slovstvo čisto svojevrsten pojav tako v oblikovnem kakor snovnem pogledu. Saj tudi kaki spomini ali pisma iz XVII. in XVIII. stol. danes ne pomenjajo branja, ki bi po njem hlastale široke plasti bralcev, zakaj ti segajo po krepki hrani; a ljubitelji drobne lepote, lepe besede, iskrenega čustva, duhovite sodbe, ki je sad resnične izobrazbe in resnega dela, se radi zatekajo k njim in jim so taka dela tihi, plemeniti užitki. Med take knjige spadajo tudi Debevčeva pisma Vzori in boji. Morda so nam trenutno nekoliko medli, ker so nam časovno predaleč in preblizu; predaleč, ker nam osebe v njih niso več tako neposredni osebni znanci, kakor so bili v 90 ih letih; preblizu, ker nam ta leta le niso toliko odmaknjena, da bi nam že budila radovednost. Zato so nam s te čisto snovne strani danes ta pisma nekoliko manj zanimiva; le predstavljajmo si, kako vse drugače bi že bilo, če bi nam podajala dobo pred 100 leti.

Za dr. Debevca je ta knjiga značilna prav v vseh pogledih: vsa njegova osebnost, vse njegove ljubezni in zoprnosti so nam podane. Že oblika pisma je zanj značilna. Plaho se skriva za temi pismi in radovedno pokukava izza njih, kako bo učinkovala njegova beseda. Ni govornik, ki bi stopal na oder in obračunaval s svojim časom; tudi ni kritik in zgodovinar, ki bi suho znanstveno in filozofsko logično hotel razsojati in analizirati svoj čas. Njegova moč je v prijetnem zaupnem kramljanju, ki je pismu bistveno. Sodbe izrečene v pismu nosijo primerno mero subjektivnosti, poleg tega pa si lahko dovoljuje sodbo o marsikateri stvari, ki bi je nobena druga oblika ne prenesla. Hudomušni posmehi, drobni prizorčki in zaupna razodetja poustvarjajo živo domačnost v osebni luči in živi razgibanosti. In ničesar se dr. Debevec ne boji bolj ko dolgočasje.

Iz pisem ti odseva živo čuteč, estetsko izobražen človek, ki mu je umetnost, zlasti literarna, vir neprecenljivih duhovnih užitkov; nikoli si ne domišlja, da je prodril v skrivnosti te umetnosti, vselej mu manjka česa do popolnega užitka, zdaj zadostne filozofske, drugič

zgodovinske, tretjič verske, četrtič estetske in ne vem kakšne izobrazbe še; kakor v teh pismih neugnano hrepeni po razodetju vse lepote v umetnosti, tako je hrepenel vse svoje življenje, tudi tedaj, kadar je pred moderno pesmijo samega sebe dolžil in krivil, da ne more prodreti v lepoto in pomen nove oblike. S to svojo željo po spoznanju in razodetju lepote je ostal večno mlad, zakaj starost se začinja tam, kjer človek vse zna in vse razume. V tem občutku lastne nedostatkosti pa je treba videti tudi vir njegovi obzirnosti, s kakršno je znal zmeraj ocenjevati delo drugih. Razumljivo pa je, da je človek, ki je sam tako živo čutil pomembnost umetnosti, moral smatrati za eno svojih življenjskih nalog, da ta smisel posreduje drugim. In v tem je brez dvoma ena osnovnih in najpomembnejših osebnih zaslug: stotinam je pobudil in vzgojil čut za slovstveno in literarno delo. Če mu je bila tu antika izhodna točka, se ni ustavljal pri njej, marveč jo je družil s pogledi na svetovno slovstvo, a ljubezen njegova je posebej veljala domači slovenski besedi.

Iz te želje, da bi nam Slovencem posredoval kar se dá veliko literarnih vrednot, torej v osnovi vzgojne želje, je zraslo tudi največje in najtežje Debevčevo delo: prevod Dantejeve *Divine comedie*. Tudi ta prevod nam kaže pravega ljubitelja velike umetnine, tiste in take, ki se ji moraš približati s sveto spoštljivostjo, veliko izobrazbo in resno voljo do dela. Oblikovno, miselno in snovno tako bogata pesnitev je bila seveda neprimerno trši oreh, kakor si more misliti kdo izmed tistih, ki bi od sodobnega prireditelja in prevajalca terjali, da jim vse te vrednote dela posreduje v obliki napetega romana. In vendar ni omagal. Neutrudno je polnil stolpiče Doma in sveta od 1910 do 1925, da je slednjič zakril obraz pred samim seboj in čakal sodbe nehvaležne javnosti, ki je tako slabo nagrajala njegovo delo, da ga je celo po šolskih čitankah drugim pripisala. Bil bi res zadnji čas, da to veledelo poberemo iz težko dostopnih letnikov Doma in sveta in ga v pregledni obliki dobimo v knjižni izdaji.

Če smo že toliko literarno zreli, da bi znali ceniti tako knjigo po njeni resnični vrednosti, je to pač v veliki meri zasluga Debevčeva ne le zato, ker nam je posredoval prevod, marveč prav zato, ker ima za seboj nad 40 let literarno vzgojnega dela v šoli in pismu. Mislimo na vse tiste prelepe ure, ko smo ob njegovi besedi goreli od navdušenja za lepoto in pozabili, da smo v šoli. Mislimo na neštete članke po Mentorju, Mladim literatom v tem listu samem, kjer je uvajal najmlajši naraščaj v hram umetnosti. Najhuje mu je bilo zmeraj, da je lepota pesmi, umetnine nekaj tako imaginarnega, da je ne moreš dokazati, da je ne moreš tako jasno razumeti, kakor razumeš matematično nalogo. Kako brati, kako pesem razlagati, kako prodreti v skrivnost umetnine, to so bila vprašanja, ki so ga največkrat zanimala v kritiki in vzgoji. In čeprav si nikoli ni mogel zadovoljivo odgovoriti, kakor si ne bo nihče, je vendarle gotovo, da je s temi vprašanji vodil marsikoga do resnega študija slovstvene umetnosti.

Med rodovi Doma in sveta pripada Debevec po svojih letih med prvi rod Lampetovih učencev in sotrudnikov, a po svojem mišljenju in čutenju je bil s svojimi 50 leti sposoben prevzeti začasno uredništvo Doma in sveta v kritični dobi, ko so se oglašale pri nas najbolj prevratne oblike. Tako je bil kljub svojim letom tisti, ki je moral in mogel tvoriti most k najmlajšemu rodu, zakaj ves vmesni rod je skoraj zgasnil. Zato smo toliko bolj upravičeni, da se ga ob 70 letnici naš list s hvaležnostjo in priznanjem spominja.

EDVARD KOCBEK

PREMIŠLJEVANJE O ŠPANJI

»Marsikak kristjan je zdaj ali Pilat ali Hamlet.«

José Bergamin.

Znak današnjega življenja ni več jasnost, ampak splošna in hotena nejasnost. Nedoločnost in neizrazitost nista le naravni spremljevalki življenja, ampak bistveno in zavestno ravnilo človeštva, ki je izgubilo heroičen čut. Čim širja in mnogoštevilnejša postaja civilizacija, tem bolj so anonimne njene silnice. Zato nejasnost ne predstavlja le neke psihološke zvrsti, ampak splošno družabno resničnost. Družabno izživljanje je na ta način vrsta maskiranih koristi, ki se na podlagi svobodne tekme vitalnih sil borijo za duhovno prer

To nejasnost more povzročiti le goljufiv človeški duh, ki se je zadnja stoletja razbohotal na zemlji in se izgubil v njenih merah. Ontologija pravi, da človek v preprijetni ljubezni do zemlje izgublja dragoceno duhovno svobodo, ki jo daje neodvisnost od sil sveta, in postane suženj osamele narave. Dobro poznamo podobo takega bitja. Človek, ki si je mesto izpostavljenosti izbral varnost, namesto junaštva treznost in mesto celotnosti delnost, je duhovni meščan, človek brez ustvarjajočega smisla, največja herezija sodobnosti. Poznamo tudi njegovo masko: bistvo meščanskega duha ni namreč toliko odpad od človeške celotnosti in junaštva, kolikor skrit odpad od njiju. Vse herezije in odpadki so bili navadno očita dejanja, duhovno junaštvo prepričanih ljudi, ki se po svoji vesti odločajo za večjo in boljšo resnico, meščanski odpad pa je zahrbtn, zakrit; pomeni zavestno in sramotno zamenjavanje višjih vrednot v nižje, zaradi česar hoče na zunaj svoje dejanje zakriti in pri tem razvija blestečo dialektiko. Meščan je človek z dvojnimi obrazom, slepljiv dvojnik, na zunaj človek »dobre volje«, na znotraj pa nevernež, skeptik in celo cinik. Meščanska miselnost je eno samo skrito umikanje v laž, lena nemoč, ki si ne more ustvariti skladja v sebi in jasnega razmerja do sveta. Meščanska dvojnost nima nobene zveze z zdravim, jasnim, naravnim človeškim nesoglasjem med časnim in večnim, njegova protislovnost nima nobenega opravka s človeško tragiko, ravnotako so njegov konservativizem, nacionalizem, patriotizem, pa tudi popoln kolektivizem dejansko zanikovanje svobodnega človeškega duha.

V zadnjih letih se še jasneje vidi, da je meščan zgolj geometričen duh, slabo in neprepričano bitje, ki ne izpolnjuje svoje človeške določenosti, marveč se zanaša na modrost sveta in brezosebno tehniko življenja. Četudi v bistvu izdaja človeka, hoče vendar vzbujati videz, da predstavlja nujno in rodovitno sredino, da ima v sebi zgodovinsko izkustvo in resnico in da je zato opravičen na legitimno nastopanje na vseh poljih. Na svoje začudenje doživljamo paradoks, da se meščan postavlja v pozo varuha duhovnih življenjskih temeljev in si začinja lastiti vodstvo življenjskega toka v družbi. Srečujeta se in združujeta se družabni meščan, človek družabnih prednosti, ki si jih je morda kdaj zaslužil, pa jih danes ni več vreden, in duhovni meščan, človek notranjega farizejstva, ter hočeta z nenadno dejavnostjo dokazati, da sta vredna svojih privilegijev. Tako je nastal in nastaja fašizem.

Fašizem je javna, organizirana bramba pragmatičnega hierarhičnega duha z vsemi družabnimi in duhovnimi sredstvi. Zaradi velikih svetovnih premikanj, političnih napetosti in detonacij so se rodile in sprostile strastne sile, ki jih je fašistično meščanstvo začelo izrabljati v svojo okrepitev. Fašizem si povsod nadeva obliko protimarksističnega borca, v resnici pa v njegovih vrstah človek ravnotako izgublja osebnost in svobodo. Poleg tega pa fašizem greši z zakrivanjem družabne resnice v imenu spodobnosti, tako da krivico pokriva s plaščem reda. Fašizem se predstavlja kot mistična reakcija življenja nad mehanizmi, obnova družbe, v kateri se človekovi dolžnosti ustvarjanja zoperstavlja dolžnost ohranjanja in ki ji duh pomeni le red, disciplino, silo, vitalnost, uspeh. V tej navidezno enotni resnici je fašizem celo nevarnejši od komunizma, kajti če komunizem jasno in odprto gradi svoj napačni nazor, potem fašizem gradi svojega v navideznem skladju z vsemi duhovnimi načeli in ustanovami, v resnici pa razkraja sveti hierarhični duh svobode z brezpogojno brambo dosedanjega reda. Še vedno zveni Haeckerjevo vprašanje: »Kaj je več: mrtva resnica ali živa laž?«

Fašizmu se je v veliki meri posrečilo vzbuditi videz, da je branilec duhovnega in osebnega življenja, zakonitosti, reda, pravilnosti, celo univerzalnosti. Zato mu ni bilo težko pridobiti si naklonjenost meščanskih kristjanov, to je kristjanov, ki so svojo vero zgolj podedovali in tudi v duhovnem oziru živijo od dogotovljenih stvari, ki si ničesar ne ustvarijo s stvarilnim ognjem, ampak z nezaupno opreznostjo urejajo, kar se z ureditvijo še bolj izgublja. Evropsko krščanstvo je po večini ujeto v ta družabni nazor, kjer je posvečevanje narave in zgodovine zadobilo prednost pred idejo spreminjanja sveta. Meščansko krščanstvo začinja nastopati kot pravoverno krščanstvo, niti cerkvena hierarhija se ne ustavlja povsod dovolj krepko temu udaru, nič čudnega, pravi Berdjajev, saj je duhovniški stan že od nekdanj kazal nagnjenje v meščanstvo. Tako je prišlo do neizbežnega žalostnega dejstva, da fašizem istoveti svojo duhovnost s krščansko duhovnostjo in izrablja versko čustvo, in da na drugi strani krščanska praksa ne izključuje tesnega sodelovanja Cerkve s fašistično borbenostjo. Treba je pibiti, da te nemogoče zmede ni kriva le splošna oslabiljenost krščanskega duha na svetu,

ampak zavestna, prejasno zavestna služba mnogih vodilnih kristjanov posvetnim, postavim fašističnim silam.

Pretrsljiv primer nudi Španija. Prvič nam razodeva krivdo zgodovinskega in družabnega krščanstva, drugič pa umetno zakrivanje te krivde. Tu se določno vidi: Kdor govori o nejasnosti v španskem primeru, se hoče odtegniti odgovornosti in posredno služi neresnici, kdor pa celo le eno samo stališče brani (in zanimivo je, da meščanski kristjan brani fašistično stališče), služi neposredno laži. Žalostno poglavje predstavlja krščanski tisk v Evropi, z malimi izjemami ni znal obdržati svoje samostojnosti in se je postavil na fašistično stran, kakor se je liberalni tisk marsikje iz gole koristi postavil na protifašistično stran. Krščanski listi neprestano govorijo o križarski vojni zoper boljševike, o sveti vojni krščanstva zoper požigalce cerkva, zoper ubijalce duhovnikov, oskrunjevalce žen in otrok, ki človeško kri pijejo,¹ nič pa ne govore o vzrokih strašnega klanja in pustošenja, še manj pa o fašističnem grozodejstvu, ki je vsaj tako veliko, kakor je grozodejstvo besnih ljudskih množic.

Sledeče vrste hočejo opozoriti na tragično razdeljeno resnico o Španiji in na dejstvo, da predstavlja nekaj razumljivega. Opozoriti hočejo na zgodovinsko krivdo španskega krščanstva in na krivdo tistih kristjanov, ki so se danes zatekli v zunanjo učinkovitost mesto v notranjo zbranost, opozoriti ne zato, da zmanjšajo krivdo zločinov, ki so se nad Cerkvijo v velikem številu dogodili in se dogajajo, marveč da izpodbijejo predrzno fašistično trditev, ki hoče prenesti težišče spora drugam, češ, da je državljanska vojna v Španiji verska vojna. Vzroki strašnega obračuna v Španiji namreč niso verski, ampak družabni.

I

Prvi vzrok tiči v nemogočem gospodarskem položaju španskega ljudstva, predvsem v nerešenem agrarnem vprašanju, ki se ga fevdalna monarhija ves čas svojega obstanka ni dotaknila. Sto tisoč ljudi je imelo 12 milijonov hektarov zemlje, en milijon kmetov 6 milijonov hektarov zemlje, dva milijona kmetov pa nista imela niti trohice zemlje, poleg njih pa sta bila še dva milijona poljedelskih delavcev. Posestniki latifundij (med njimi je bila tudi Cerkev) so proti silno majhni dnini in zavarovani s carinami kopičili ogromne dohodke. Bili so neomejeni gospodarji Španije, zato ni nič čudnega, da je danes od 50 milijonov hektarov španske zemlje obdelanih le 20 milijonov hektarov,² in da je od 23 milijonov prebivalstva več kakor 9 milijonov,

¹ »(To je) peklenska revščina duha, največja vseh revščin: ošabna nevednost biti in neumnost, ki iz nje izhaja. Nevednost, ki je Ernest Hello o njej dejal, da biva sama iz sebe le kot pomilovanja vredna zmes sovraštva in laži. V tej nevednosti pa se sovraštvu in laži pridružujeta še zavist in strah.« José Bergamin, *Parler en chrétien*, revija *Europe*, 15. II. 1937, str. 190.

² Podatki španskega ministra za poljedelstvo Vicenta Uribe v knjigi Jean-Richard Bloch: *Espagne, Espagne*, Paris, ESI, str. 243.

to je nad 40% od dneva plačanih delavcev. Ostali del prebivalstva živi po veliki večini v najrevnejših razmerah. Zato so tudi kulturne razmere pretresljive. Analfabetov je v vsaki pokrajini na splošno 50—60%, v pokrajini Jaén 70%. V Madridu je prav v zadnjem času bilo še 40.000 otrok brez šole.³ Zelo majhna plast plemičev, industrijalcev in bogatih meščanov vlada neomejeno s svojim kapitalom ter živi v bogastvu in razkošju, velika večina pa v nevrednih, včasih celo v živalskih razmerah. Zato je razumljivo, da razlika med obema svetovoma ni le gospodarska. V Španiji obstaja močno razredno sovraštvo, veliko družabno nasprotje, kakor ga ni več zlepa najti.

Drugi vzrok je verska oslABLJENOST Špancev. Vernost naroda, ki je dal toliko verskih herojev in mistikov, je zadnje stoletje izginjala v zunanostih, na eni strani v dnevni skrbi in gonski zapuščenosti nevednega ljudstva, na drugi strani v vedno večji lagodnosti mogočnikov, ki jih je Cerkev vedno manj vznemirjala, saj je po svojih predstavnikih, vzetih večinoma iz aristokracije, bila z njimi na isti visoki ravnini. Cerkev se je zaradi svojih prelatov vedno bolj odmikala svojemu ljudstvu, vera je postajala domena višjih slojev. Vsi dvorci so imeli svoje dvorne kaplane, kmetje pa niti katekizma niso poznali, saj v pokrajini Estremadura niti 1% ljudi ni izpolnjevalo velikonočne dolžnosti. Mnoge, posebno južne pokrajine so postale čisto poganške, tisoči in tisoči ljudi v Španiji niti krščeni niso. Vera je postala navada enega samega sloja. Odtod ni daleč do vere kot privilegija, kar se je zgodilo danes. Varuhi vere in Cerkve so postali vsi »zmerni elementi«, vsi prijatelji reda, pravilnosti, izbranega vedenja. »To se pravi, da se gospodarska volja, skrb za blaginjo in zunanji red, skrb za stalno spodobnost v nastopanju ujema v pomembnih družabnih slojih naroda z verskim prepričanjem.«⁴ Ta degenerirani tip kristjana je povsod enako nastajal: v sebi je spojil vrsto nenaravnih verskih čustev, navdihov, idej, navad in laži v izrodek meščanskega krščanstva, ki mu je svojsko, da nosi v sebi idealistično, nenevarno podobo Boga. Njegov Bog je zgolj sankcija reda, ki je meščan njegov uživalec. Tak meščan v primeru napada na družbo kliče vero na pomoč in obratno misli, da vero brani, kadar brani svojo lastnino. »Ta strahotni amalgam čustev in teženj povzroča zdaj nezaslišano dejstvo, da boljši ljudje, ki so se nekoč že popolnoma odtujili vsaki iskreni vernosti, sleherni pobožnosti ali religiozni kulturi, ki so gluhi za globok nemir resnične verske dejavnosti, ki živijo lahko življenje, vsem vidno svetnjaško, nespodobno, celo sramotno življenje, da ti boljši ljudje zdaj hitijo med vrste tistih, ki pravijo, da branijo vero...«⁵ Španski katolik, ki te besede piše, ugotavlja: »Ti katoliki niso uporniki v imenu svoje teologije, ki njihovega koraka ne more opravičiti, ampak v imenu svojega meščanstva, zunanji katoliki, ki se iz strahu, iz sovraštva, iz nevednosti, iz zaničevanja, zaradi oddaljenosti od ljudstva veselo skrivajo v militaristični senci vojakov, ki so

³ »Duhovno življenje«, Buenos Aires, V. letnik, januar, str. 31.

⁴ J. M. Semprun, La question d'Espagne inconnue, Esprit 1936, november, str. 303.

⁵ ibid. str. 304.

jih nasitili z napačnim patriotizmom, avtoriteto, nepomirljivostjo in ozkostjo.«⁶ Španski kapitalizem se boji lačnega ljudstva in njegove želje po svojem polnem življenju. Zato se je oprl na silo in se pod krinko reda, kulture in vere bori za svoj položaj.

Veliko, zelo veliko krivdo ima v tem propadu španska duhovščina, posebno višja. Ona je na eni strani kriva velike verske nevednosti in slabe verske vzgoje sploh, četudi je do prihoda republike bila večina šol v redovniških rokah; na drugi strani pa je kriva nerazumevanja za družabne rešitve, ki so bile v Španiji naravnost pereče. Kar se tiče vzgoje, je treba reči, da je v zadnjih petdesetih letih približno 80% vseh šolanih Špancev šlo skozi šole redovnih učiteljev. Pojav naravnost izrazitega meščanskega duha v izobraženih in višjih slojih pomeni strahoten poraz španskih kongregacijskih šol. Jasno je, da ima taka verska nevednost lahko samo dvoje posledic, ki so se v resnici tudi pokazale: slepa bramba in slepo napadanje. Sovraštvo proti verskim izrastkom se je preneslo na vero, kakor se je varovanje meščanske prijetnosti in družabnega reda preneslo na varovanje verske bitnosti. Taki duhovniki in izobraženci so bili potem seveda gluhi in slepi za družabno resničnost. Duhovniki so bili v fevdalnem duhu odgojeni monarhistični uradniki, vzgojitelji predvsem dobrih državljanov, učitelji povprečnega človeka. Poleg tega pa so bili v mnogih primerih neuravnoteženi, areligiozni tipi, brez znanja in prijema za bistveno krščansko naravo, gonski ljudje v sultanah, hlepeči po denarju; redovniki, ki jim je zadnji ideal bilo brezskrbno življenje po samostanih. José Bergamin pravi: »Že dolgo je tega, odkar je naš kler nehal služiti Bogu. Grabežljivi, leni in brez vsakega resničnega verskega življenja, so se naši duhovniki javno postavili v službo majhne peščice ljudi, ki so izkoriščevali ljudstvo, in to s krutostjo, ki spominja na najhujše trenutke fevdalne dobe. Španska cerkev si je nakopičila ogromna bogastva in tako postala eden najstrašnejših tlačiteljev delavstva. V bankah, v zastavljalnicah, v parobrodskih družbah, v privatnih železnicah in rudniških podjetjih, povsod naletiš na cerkven kapital, ki gre v milijarde.«⁷ V teh ljudeh ni bilo prave Kristusove ljubezni, zato je tudi niso mogli dati. »Zelo često sovraštvo do duhovnika ali redovnika nima vzroka v dejstvu, da je duhovnik ali redovnik, ampak v dejstvu, da ni dovolj duhovnik ali redovnik. Nikdo mu ne očita, da veruje v Kristusa, ampak to, da Kristusa ne posnema.«⁸ Le majhen krog duhovnikov in svetnih izobražencev se je že pred dvajsetimi leti zbral v »skupino krščanskih demokratov«, toda njihovi veliki delavci Arboleya, Amor in Gafo niso zmogli nadčloveškega dela. Niso mogli izpolniti besed, ki jih je že pred sto leti dejal znameniti španec Balmes: »To, kar tvori nespremenljivo celoto Cerkve, je zmožnost, da se s čudovito modrostjo prilagoja različnim dobam in okoliščinam.«⁹

Marsikak račun je prekrizala višja duhovščina. »Škofje so do danes bili ljudje, ki so se preveč navezali na časne zadeve, na visoke oseb-

⁶ J. M. Semprun, o. m. str. 305.

⁷ J. E. Poutermann, Intervju z Bergaminom; VU 29. avgusta 1936.

⁸ J. M. Semprun, o. m. str. 294.

⁹ Balmes, Sociedad, II, str. 81.

nosti, na svet plemstva in visokega meščanstva, ki obkroža vrhove oblasti in družbe. Škofje so premalo obiskovali ljudstvo, preveč pa odličnike. Kadar niso poročali mladih parov iz aristokratskih družin, ali pa prebivali v njihovih plemiških dvorcih, so se zatekali v svoje ogromne, samotne in temne palače z dolgimi in tihimi galerijami, slovesnimi saloni in ogromnimi, mračnimi stanovanji... ljudje, ki jih je izbral sistem in ki so se navadili na zvezo z njim ter živeli čudaško, odljudno življenje, so v trenutku tragičnega preloma med razvnetim in od svete jeze razdivjanim ljudstvom na eni ter med surovo silo na drugi strani stopili pač na to drugo stran.«¹⁰ To se je zgodilo skoraj avtomatično. Zmagal je družabni, ne pa krščanski čut. Španska Cerkev je stopila na stran konservativnih sil, ideologov reda, sile nacionalizma, ker je na drugi strani videla nered, drznost, nespodobnost in pohujšanje. Ob tako nizkem pojmovanju naloge je seveda izbruh ljudskega sovraštva proti duhovnikom bil žal neizbežen.

II

Ko je 14. aprila 1931 bila oklicana španska republika in je postal Alcalá Zamorra njen prvi predsednik, je bila dana prva možnost, da se položaj na iberškem polotoku pravično uredi. Toda republikanske vlade so bile več ali manj meščanske, nazorski boji so se jim zdeli važnejši od gospodarskega dela. Sovražnost med visokim klerom in vlado se je takoj pokazala. Kardinal Segura je napisal pastirsko pismo proti republiki, prejšnji škof v Vitoriji pa se je javno udeležil zarote proti njej. In ko je 10. avgusta istega leta izbruhnil prvi vojaški upor proti republiki, ki ga je vodil general Sanjurjo, je duhovščina na veliko pomagala pri njegovem vodstvu in izvršitvi. Republika prvih let je sicer storila nekaj dalekosežnih stvari, izvedla je ločitev Cerkve od države, uveljavila razporoko in razpustila jezuitski red, ni pa energično rešila gospodarskih in socialnih vprašanj, marveč zašla v neizbežno stisko kompromisov. Taka republika, ki je generalu Sanjurju pustila vse njegove časti in ki je vojvoda Alba v njej lahko obdržal vsa svoja posestva (skoraj tretjino Španije), se seveda ni mogla dotakniti kapitalizma. Ko pa je prišlo do tega, da bi republika ostvarila resnično socialno in gospodarsko demokracijo, se je spet pojavila konservativna reakcija in pri novembrskih volitvah l. 1933 dala iz sebe Gila Roblesa, ki je kakor Degrelle nekaj časa vzbujal občudovanje katolikov po vsem svetu. Robles je veljal za resničnega zastopnika katoličanov, njegova politika je bila udarna, v družabnih vprašanjih pa zelo nejasna. »Pred delavci so razvijali preproste fraze najbolj slepega antimarksizma. Nič konstruktivnega. Mnogi kristjani so rajši obsojali kakor reševali ljudi, ki so padli v moralno revščino (ki je še hujša od materialne). Revščina se jim je sploh zdela sad greha in nereda, ki ga Bog pošilja grešnikom. ‚Mi smo protirevolucija,‘ so govorili ter se zanašali na silo, ker niso vedeli, kaj je krščanska dolžnost. Vso svojo dejavnost so razumeli egoistično.«¹¹ Pod takimi desničarskimi vladami si je levica zelo

¹⁰ J. M. Semprun, o. m. str. 308.

¹¹ A. M. V. La Vie Intellectuelle, 10. VI. 1936, str. 228.

opomogla in začela napredovati enotno, po določenem načrtu. In ko je desnica začela brez strahu rušiti še ono malo delo dveh republikanskih let, ko so začeli jemati zemljo republikancem in socialističnim kolonom in izročali armadna vodstva zloglasnim monarhistom, je prišlo do upora v oktobru leta 1934, ki ga je desničarska vlada zadušila.

Tedaj se je začelo novo organiziranje ljudstva. Mnoge stranke so se odrekle svojemu programu in se združile v tako zvano Ljudsko fronto, ki je pri zadnjih volitvah 16. februarja 1936 odnesla večino. Levica je dobila okrog tri sto, desnica okrog dve sto poslancev. Republiko je prevzel Manuel Azana, ki je bil dotlej zaprt na vojni ladji. Vladno večino oziroma Ljudsko fronto tvorijo levi in desni republikanci (pripadata jim španski in katalonski predsednik), levi in desni socialisti, komunisti in anarhisti. Pravo ogrodje pa tvorita dva sindikata, socialistični in anarhistični. Komunistov je najmanj, od 475 poslancev jih imajo 15.

Od teh volitev dalje je Španija naravnost drvela v prepad. Nasprotja so se divje zaostрила. Levica, gnana od množic, je začela razvijati socialno revolucijo, desnica pa je skokoma napredovala v fašizem. Vsi meseci po volitvah stoje v znamenju antifašizma oziroma fašizma. Gil Robles ni mogel več naprej kot vodja desničarske koalicije, zamenjal ga je Calvo Sotelo, izrazit in bojevit monarhist. Sotelo je postal središče španskega fašizma, okrog njega so se začeli zbirati monarhisti, latifundijci, kapitalisti in mladi konservativni ideologi, kakor falangisti, k jim načeljuje mladi Primo de Rivera, ter na novo prebujeni karlisti. Sotelo je začel v državnem zboru in v tisku javno klicati na prevrat, začelo se je dnevno obračunavanje in pobijanje nasprotnikov: en dan so ubili fašista, drug dan antifašista. Ko so Azano pozivali, naj vzame vlado energično v roke in se okliče za diktatorja, jih je vse skupaj prehitel čas, lepega dne so v odgovor na umor socialističnega častnika ubili Calva Sotela. S tem so zadeli v živo, kajti nekaj dni pred svojo smrtjo je bil Sotelo tajno izbran za vodjo fašističnega upora, ki je zdaj s tem večjo silo izbruhnil na dan. Upor se je začel 18. julija 1936 v španskem Maroku, in sicer pod vodstvom generala Franca; 19. julija so se uprle vse španske garnizije, razen valenške, ki se je zmotila v datumu in zato bila že dan prej razorožena; istega dne zvečer je bila vlada gospodar položaja v Madridu in Barceloni, 21. julija so bili očiščeni upornikov vsa Katalonija, širok pas okrog Madrida, Asturija in baskiške pokrajine, ki so se postavile na vladno stran. Pri nadaljnjem napredovanju je vlada zadela na premoč in se umikala vse do Madrida, kjer že dolgo junaško kljubuje. Borba se vedno bolj zavlačuje, oba tabora se tehnično izpopolnjujeta s pomočjo iz inozemstva, vladi pomaga Rusija, upornikom pa Nemci, ki so poslali okrog 100.000 mož, 300 avionov in izdali že blizu 200 milijonov mark. Italijani pa najbrž še vsega več. Španski narod je smrtno razdeljen, že pol leta traja bratomorna vojna, gode se najblaznejše stvari, uničuje se narodno premoženje, poleg tega pa je izgubilo življenje okrog 250.000 ljudi.

Kdor bo pisal zgodovino o teh strašnih dnevih in se bo otrešel vseh poenostavljanj, bo moral reči, da je resnica o španski vojni razdeljena, kakor so razdeljeni njeni ljudje. Na obeh straneh se godijo krute stvari,

obe strani sta krvavi, noben tabor ni izvzet od krivde na mučenju, ubijanju, požigih in ostalih nečloveških dejanjih. To je treba reči zato, ker večina evropskega tiska poroča tako, da nehote vzbuja predstavo o belem ali pravičnem ter o rdečem ali ubijalskem taboru. Če pa je zares potrebno kak tabor posebej ošibati, potem je to fašistični tabor, ki se postavlja za branilca krščanstva, pa pri tem nekrščansko nastopa.

III

Kot kristjani obsojamo levičarsko brezobzirnost, zato moramo grajati tudi desničarsko silovitost. Če kot kristjani nikakor ne moremo odobravati rdečega nasilja, tako in še bolj ne smemo molčati ob belem terorju. Zato je ob španskem slučaju potrebno reči tole:

Upor se je sprožil brez pametnega razloga. Ossorio y Gallardo, poslanik v Bruslju, pravi: »Kaj so hoteli uporniki? Osvoboditi Španijo komunistične vlade? To ni res, kajti takrat, ko se je upor začel, je država imela meščansko vlado. Braniti vero? Saj je nikdo ni napadal, vse cerkve so bile odprte in polne vernikov do 18. julija. Budno varovati čistost dogem? To prav tako ni res, saj igrajo Mavri prvo vlogo v armadi... Okrepiti narodne vrednote? To spet ni resnica, saj je toliko najemnikov med vojaki.«¹²

Upor armade oziroma generalov je ilegalen, protizakonit. Niti general Franco, niti general Mola ali general de Llano niso kot tako zvani katoliki pomislili na to, da niso bili izpolnjeni tisti pogoji, ki jih katoliška teologija zahteva za opravičenost oboroženega upora. Pogoje sta jim marveč narekovala družabna užaljenost in strankarska strast. »Ravno kot katolike moramo grajati tiste svoje sovornike, ki so začeli z nasiljem, z nasladnim mučenjem ter z izvrševanjem poganskega načela: zob za zob.«¹³ Revolta generalov je upor republiki zapriseženih ljudi proti zakoniti republikanski vladi, ki si jo je Španija svobodno izvolila. Zanimivo je, da se konservativni katoliki s krvavo silo upirajo zakoniti vladi, ne dopuščajo pa neprimerno bolj opravičene družabne revolucije.

Generali in vsi tisti, ki upor vodijo ter ga tvarno in duhovno podpirajo, so po veliki večini fašisti. Že v uvodu smo orisali miselnost fašizma. To je reakcija kapitalizma na političnem, socialnem in gospodarskem polju, ki zamenjuje liberalni kapitalizem z državnim, ki pa nobenih problemov ne reši v dokončnem smislu, ampak jih nerešene vključuje v državni totalitarizem, kjer n. pr. delavsko vprašanje polaga v korporacijske organizacije, in ki skuša državljanke zajeti v tehnično spretno ustvarjene mistike sile in avtoritete. Ta nauk in metoda sta za katolike popolnoma nesprejemljiva, saj pomenita rafiniran, prikrit materializem, zanikanje osebnosti in njene svobode, predvsem pa zaslužnjevanje Cerkve pošastni državi. In vendar voditelji upora jasno izpovedujejo svoj fašizem. General Mola je izjavil: »Ko bo zmaga naša,

¹² Don Angelo Ossorio y Gallardo v bukareškem dnevniku *Le Moment*, 23. decembra 1936.

¹³ A. M. V. Double refus, *Esprit* 1936, novembre, str. 324.

bomo ustvarili močno oboroženo Španijo, ki se bo postavila ob stran ostalih velesil. Jasno je, da bomo sodelovali le s tistimi narodi, ki jim vladajo tako zdrave sile, kakor so naše. Mi hočemo ustvariti veliko vojaško diktaturo.«¹⁴ General Queipo de Llano je dejal še bolj odkrito: »Španija bo imela prijateljske zveze z Nemčijo, Italijo in Portugalsko, to se pravi z državami, ki podpirajo našo borbo in ki bomo posnemali njihove korporacijske ustanove.«¹⁵ Unamuno je nekaj dni pred smrtjo kričal: »To niti fašizem ni, to, kar pri nas pripravljajo, je karikatura hitlerizma.«

Za glavni vzrok svojega oboroženega odpora navajajo fašisti »vedno večjo boljševizacijo« španskega prebivalstva in usmerjajo svojo borbo proti marksizmu in komunizmu. Kristjan res ne more izpovedovati komunizma, niti ga kakorkoli priznavati, toda po pričevanju mnogih treznih španskih katolikov komunistične Španije sploh nikjer ni bilo. Komunizem služi španskim fašistom le za pretvezo, da lahko nastopajo zoper delavski razred. Preudaren duhovnik piše: »Popolnoma resnično je, da v tistem trenutku, ko je izbruhnil upor, ni bilo nobene nevarnosti, da bi se komunizem presadil v Španijo, res je pa tudi, da bo ravno ta vojna, ki je ni začel, komunizmu lahko dala priliko, da se bo vkoreninil v Španiji.«¹⁶ Še bolj odpira oči izjava vseučiliškega profesorja, katolika Sempruna: »Tvegam sicer to, da pohujšam nekatere verne brave, tiste, ki so čisto preplašeni od rdečih zločinov, vendar si drznem reči, da je eden od vzrokov, ki najbolj škodijo zmagi in trdnosti Ljudske fronte, maloštevilnost in majhen vpliv komunistične stranke.«¹⁷ V Ljudski fronti namreč prevladujejo anarhistični sindikati, ki imajo tudi največ ljudi za seboj. Njihov nauk in metoda sta najbolj somerna španskemu revolucionarnemu značaju. V sebi združujeta tradicije heroičnega anarhizma, ki ima začetek v Bakuninu, in dobro razvito organizacijo. V španskem anarhizmu je sicer za čudo mnogo personalnih sil in entitetističnih stremljenj. »V glavnem pa je v njem opaziti dva tipa: idealiste, ki sanjajo o popolni družbi, ki bi v njej človek dosegel angelsko stopnjo in živel v zemeljskem rajju, potem ko bi čudežno izginilo vsako nasilje — in nasilne mistike, poklicne teroriste, ki jim je geslo: živio dinamit!«¹⁸

IV

Nikdo ne more tajiti težkih dejanj, ki so se od začetka republike do danes, posebno pa zdaj v državljanski vojni dogodila nad katoliško Cerkvijo in njenimi verniki. Gotovo je, da je zgorelo mnogo cerkva in da je bilo ubitih mnogo duhovnikov. Vse to je treba ostro obsoditi, obenem pa prodreti v njih dogajanja. Prave in glavne vzroke za to, da so se taka dejanja mogla zgoditi, smo že zgoraj navedli. Preden pokažemo tudi na okoliščine, ki so bile povod požigom in umorom, je treba še jasneje po-

¹⁴ Intervju, Intransigeant, 29. julija 1936.

¹⁵ Intervju, L'Oeuvre, 28. septembra 1936.

¹⁶ G. R. Reflexions d'un prêtre catholique, Esprit 1937, januar, str. 610.

¹⁷ J. M. Semprun, o. m. str. 309.

¹⁸ A. M. V., o. m. str. 327.

vedati, da je značaj španskega človeka silovit. Španec je sicer miroljuben, bolj miroljuben, kakor bi si mislili, če ga pa kaj razdraži, z nenavadnim izrazom prekorači resnični obseg svojega čustva. Pri Špancih je zunanji izraz v nenavadni neskladnosti z njegovimi strastmi, občutki in idejami. Ko Unamuno premišljuje o državljanski vojni, ki jo vedno manj razume, pravi: »Naše ljudstvo je ohranilo afriško kri v svojih žilah, od tam so se ohranili v njej krvoločni nagoni in nagnjenost v neznano skrivnostnost, ki se ji zaman približuje.«¹⁹ Četudi je množica požigala cerkve iz zgoraj omenjenih vzrokov in iz povodov, ki jih bomo še spodaj navedli, in četudi je ljudstvo morilo duhovnike iz prekomernega osebnega sovraštva, je treba reči, da se vsa ta dejanja niso porajala po kakem zverinskem načrtu, ampak so nastajala posamično. Profesor Semprun je mnenja: »Četudi so ti dogodki številni, so vendar brez medsebojne zveze, izvršile so jih skupine besnih ljudi brez zavednosti, ki kvarijo ljudske organizacije. To so izredno težka dejanja, ki pa so brez korenin in brez bodočnosti. Četudi s policijskega stališča tako ali drugače presojamo slabost ali moč avtoritete v zatiranju takih izgredov, moramo z moralnega in političnega stališča priznati, da vlada, oblasti in vodje Ljudske fronte javno obsojajo vse te strahote in jasno izjavljajo svojo voljo po njihovem koncu.«²⁰ Vandalizmi posameznih ljudi in skupin so torej prej izraz nezadržane nezadovoljnosti, kakor politično povelje od zgoraj. Na podoben način je špansko ljudstvo že mnogokrat presenečalo, treba se le spomniti mnogih anarhističnih zločinov proti koncu stoletja, na primer strašnih dni l. 1909 v Barceloni, štrajka v Andaluziji l. 1919 in krvavih bojov po vsej Kataloniji vse do danes. Španec je vedno neposredno reševal svoje probleme. To mu je bilo v začetku državljanske vojne tem lažje, ker je obenem z armado skoraj vsa policija stopila na Francovo stran in je na hitro roko organizirana milica komaj zmagovala sovražnika, kaj šele da bi mogla zadržati svoje ljudstvo. Predvsem pa moramo priznati, da mnoga brezbožna dejanja nad predmeti in osebami v veliki večini ne izvirajo iz sovraštva do vere, marveč iz sovraštva do njenih predstavnikov. Če pa se tuintam kažejo tudi znaki ateistične demonije, potem ne smemo pozabiti, da pomenijo zadnje dejanje odpadanja množic, ki Pij XI. dobro ve, zakaj ga imenuje »veliko pohujšanje dvajsetega stoletja«.

Zato je odločilen odgovor na vprašanje: Kaj so predstavniki Cerkve storili v trenutku, ko so se generali obrnili proti vladi delovnega ljudstva? Odgovor je povsem jasen in usoden: Stopili so na stran generalov, fevdalcev in desničarskih ideologov. Duhovščina je od vsega začetka vedela za upor in ga pomagala pripravljati. Ko je izbruhnil, je vernike javno pozivala, naj se ga udeleže, in se ga nazadnje sama dejanski, to je z orožjem udeležila. Naj sledijo pričevanja katolikov samih. Holandski pisatelj in zgodovinar dr. Brouwer je bil na raziskovanjih v južni Španiji, ko je izbruhnila državljanska vojna. Zatekel se je v Burgos, mnenja, da bo prišel med ljudi reda in pravice. Prva razočaranja je doživel kot katolik: »Cerkev oziroma njeni

¹⁹ Unamuno dopisniku *Vers l'avenir*, citira *Esprit* 1937, januar, str. 622.

²⁰ J. M. Semprun, o. m. str. 298.

predstavniki so popolnoma na strani upornikov. To je nekaj, česar ne more razumeti noben iskren katoličan, ki se zaveda postav svoje vere. Zamislite si, kaj se pravi, postaviti se proti ljudstvu, proti ubogim, in to v korist tistih, ki se proti lastni domovini poslužujejo arabskih hord, tistih, ki na vso moč hvalijo barbarsko poganstvo hitlerizma in obožujejo državo, s čimer kršijo božjo suverenost, kakor to priča prava pravcata herezija italijanskega fašizma. Sam sem slišal madridskega škofa, kako je nagovoril vernike po svoji slovesni maši in jih vzpodbujal, naj bi se z orožjem uprli vladi. Videl sem, kako so krščevali tanke, kakor da verski obred in Kristusovo ime lahko kar tako združujemo z morilnimi napravami. Predrzo so jim dajali imena Karmelske Device in ne vem več kakšnih Madon... To bi bilo smešno, ko bi ne pomenilo bogoskrunstva. Nazadnje so številni cerkveni dostojanstveniki sami zagrabili za orožje in oznanjujejo ugonobitev nasprotnika...²¹

V mnogih primerih je dokazano, da so razen v baskiški zemlji vsa verska središča bila uporniška gnezda; po cerkvah so si pripravili varna zavetišča in skladišča, kamor so pred uporom spravljali zaklade in orožje; mnoge samostane so opremili tako dobro, da so se v usodni noči avtomatično spremenili v trdnjave. Semprun dokazuje: »Iz uradnega, neposrednega in verodostojnega vira vem, da je znana samostanska družina, ki je štela štiri in dvajset ljudi, imela celo uradne dokumente, da se je z njihovo pomočjo lahko takoj spremenila v štiri in dvajset mož civilne garde.«²² Bivši prosvetni minister Marcelino Domingo je izjavil kratko: »Vlada ugotavlja, da so se skoraj vse cerkve spremenile v močne trdnjave, da so skoraj vse zakristije postale skladišča orožja in da so škofje, duhovniki in seminaristi po večini postali uporniki.«²³ Španski pisatelj José Bergamin (imenujejo ga španskega Maritaina), ki je v Madridu ustanovil komisijo za varstvo oseb in umetnin, je izjavil, da so se v Barceloni prve salve oglasile iz samostanov in da so vse sežgane cerkve bile zasede duhovnikov, ki so streljali iz njih in iz zvonikov.²⁴ Poslanik Gallardo pravi, da »so takoj v začetku cerkve spremenili v trdnjave, ki so iz njih streljali s puškami in strojnicami. Streljali so v množico, pobijali nedolžne samo zato, ker so ti bili republikanci in socialisti.«²⁵ Dopisnik angleškega katoliškega tednika »Tablet« piše: »Duhovniki so v kratkih sutanah in s puško na rami peljali svojo čredo v boj.«²⁶ Tudi profesor Semprun pravi: »Zdi se, da stvar z dejansko borečimi se duhovniki ni tako redka. Mlad prijatelj J. R. A., ki se je iz mesta Lesaca (v Navarri), 15 km od Iruna, rešil v Francijo, mi je pripovedoval, da je 21. julija v imenovanem mestu videl tri duhovnike (in mi povedal njihova imena), ki so javno nosili uporniško orožje. Isti mladi mož je proti koncu avgusta videl v San Sebastianu mladega duhovnika, ki so

²¹ Intervju z dr. Brouwerom, poroča Filipe Lopez Montera v tedniku Vendredi 15. januarja 1937.

²² J. M. Semprun, o. m. str. 296.

²³ L'Oeuvre, 30. septembra 1936.

²⁴ E. Mounier, Esprit 1936, oktober, str. 3.

²⁵ Don Angelo Ossario y Gallardo, ibid.

²⁶ Tablet, 19. septembra 1936.

ga vladne čete ujele in ustrelile, ker je bil častnik uporniške vojske. Tako je v baskiški zemlji zelo znan neki don Monico, duhovnik, ki poveljuje četam v zoni Villafranca (Guipuzcoa).²⁷

Katolik A. M. V. poroča še o drugi strani fašističnega verskega skrunjenja: »Svojo ogorčenost pa moram izraziti (tudi) nad dejstvom, da so morali priti divji maurski vojaki, zvesti Mohamedovi verniki, z znakom Srca Jezusovega na prsih, da koljejo Špance v narodnem in katoliškem imenu. Toda stvar je še težja. Vojaki vzklikajo: ‚Živel Kristus kralj!‘, ko prehajajo v napad na bajonete. Vzklik, ki naj bi bil klic miru in ljubezni, izrabljajo v bojni in sovražni krik... Na prvi strani ‚katoliškega‘ dnevnika v Navarri je fotografija, ki predstavlja mlade fašistične vojake na kolenih, kako se obhajajo. Ta pobožna podoba nosi pošasten naslov ‚V polni bojeviti razjarjenosti (en plena furia bellica) sprejemajo Gospodovo Telo!‘«²⁸ Dokument baskiških katoličanov poudarja, da so v uporniški armadi vojaški duhovniki opasani z revolverjem, ki ga niti med mašnim opravilom ne odložijo.²⁹

V

Mnogi časnikarji in njihova poročila potrjujejo vesti, da tudi v uporniški armadi vladata silovitost in ošabna drznost, ki se stopnjujeta do nenaravne slepote. V vsem taboru divja patološka psihoza in dokazuje Unamunove besede, naslovljene na desničarje: »Mi imamo strašno število duševnih degenerirancev. Edino oni so odgovorni za vse pretiranosti. Saj ne vedo, kaj je to junaštvo. Mislijo, da je v prepevanju in pobijanju.«³⁰ Še najbolj pa to dokazujejo besede generalov samih. Queipo de Llano je govoril v seviljskem radiu: »Za slehernega ubitega nacionalista bom dal ubiti deset marksistov. In če jih ne bo dovolj, jih bom dal izkopati in v mrtve streljati.« General Mola je dejal dopisniku Havasa: »Zmagal bom, pa če polovica Španije pogine.« Da so te besede preišljene, priča de Llanovo začetno povelje 18. julija: »Ta vojna je vojna na smrt. S sovražnikom se moramo boriti, dokler ga ne iztrebimo. In kdor še ni prišel do tega prepričanja, nikakor ne služi sveti španski stvari.« Zgoraj omenjeni dr. Brouwer izpoveduje: »... Tako so mi na primer vsi vojaški poveljniki, falangisti in večkrat celo duhovniki ter škofje popolnoma mirno zatrjevali, da je za ustrelitev dovolj že sum ali nedoločna ovadba. Vem, da je v prvih tednih upora bilo v Valladolidu ubitih tri tisoč ljudi. V Saragossi preko štiri tisoč. V Burgosu ustrelitve sploh niso prenehale in večkrat so na najokrutnejši način ubijali ljudi, ki so bili pristaši delavskih organizacij ali republikanskih strank. Razen tega so po vseh mestih sežigali knjige in cele knjižnice, včasih celo z velikim pompom...«³¹

²⁷ J. M. Semprun, o. m. str. 296.

²⁸ A. M. V., o. m. str. 329.

²⁹ Les prêtres basques persécutés par les militaires, *Esprit* 1937, januar, str. 613.

³⁰ Unamuno, *ibid.*

³¹ Dr. Brouwer, o. m.

Če so neodgovorne množice zažigale cerkve, potem odgovorna in redna vojska bombardira nezavarovana mesta, ruši šole, bolnišnice, tovarne in katedrale. Če so se prej dogajali napadi na posamezne osebe, potem se zdaj vršijo pokolji žena in otrok. Profesor Semprun govori za Navarro: »Pred kratkim mi je baskiški poslanec, doma iz Navarre, na moje posebno vprašanje zatrjeval, da osebno pozna nad sto ljudi, ki so jih uporniki ustrelili v Navarri, in to edino zaradi levičarskega mišljenja. Večina ljudi so bili ugledni možje, odvetniki, zdravniki itd., nekateri so imeli celo visoke upravne službe.«³² Po pričevanju drugih ljudi, ki so se rešili iz Navarre, dosega število od upornikov ubitih ljudi samo v tej mali pokrajini mnogo tisočev. V San Sebastianu, v Logranu in v Burgosu, kakor tudi v mnogih drugih mestih, kjer razsajajo uporniki, streljajo ljudi edino zaradi protifašističnega mišljenja, druge pa drže po ječah. V Burgosu je zaprtih 2400 ljudi, v Logranu 1000. Neki baskiški minister ima enajst članov svoje rodbine v ječi, med njimi svojo priletno mater in šestnajstletno edino hčerko. Nacionalistična smrt kosi nedolžno prebivalstvo na veliko. Pri bombardiranju mesta Bilbao je bilo razmesarjenih nad sto ljudi, izpod razvalin neke hiše so potegnili očeta, mater in pet otrok.

Dopisnik pariškega »La Croix«³³ s studom poroča: »Kaj pa nacionalisti store z ujetniki? Povsod sem jih iskal in stikal za njimi. V nobeni ječi, v nobenem koncentracijskem taboru nisem našel sledov za njimi. Ko sem vprašal, so mi odgovorili, da jih vse pomorijo. To so mi vojaki govorili na svoja lastna usta.« Zatem navaja posamezne primere in zastavlja novo vprašanje: »Kaj pa z ranjenci? Kje imate ranjence sovražnega tabora?« »Nimamo niti enega sovražnikovega ranjenc...« so mi odgovarjali ter se čudili mojemu vprašanju. »Zdravila so redka in draga. Kaj mislite, da jih bomo brez koristi tratali zanje? Potrebujemo jih za svoje. In ker jih je nazadnje itak treba pobiti, se jih ne splača zdraviti, to je krajša pot. Takrat sem čutil, da mi zastaja sapa. Zares, prehodil sem bolnišnice in nikjer nisem našel sovražnikovih ranjencev. Kje so usmiljenje in krščanska čustva?« Proti koncu poročila ugotavlja: »Rekli so, da je državljanska vojna v Španiji izbruhnila zaradi brambe krščanske kulture. Pod težo strašnih dogodkov, ki so se odigrali na fronti ali v ozadju, pa sem se ustavil in zamislil v te dve besedi: kultura, krščanska kultura. In sem začel dvomiti.«

Posebno poglavje fašističnega krščanstva predstavlja silovito preganjanje baskiških katolikov in duhovnikov, ki so kot narodna celota stopili na vladno stran. Zakaj so to storili, je 13. oktobra 1936 povedal v Madridu eden njihovih katoliških vodij, minister Irujo. »Kot Bask vam povem, da Baski navdušeno sodelujemo pri zmagi demokracije, ki je naš stari cilj in bodoče teženje. Dokler obstaja eno samo ljudstvo, ena stranka ali en sam mož v republiki, ki se bori za demokracijo, bo z njim moč naših rok, ki se ne more pridružiti tistim, ki ubijajo ranjene in nemočne: z ljubeznijo in globokim ganotjem bomo sprejeli vse delo, ki ga prinaša revolucija, da bomo

³² J. M. Semprun, o. m. str. 314.

³³ La Croix, 1937 v januarju; citira Esprit 1937, februar, str. 855.

iz naše dežele naredili boljše pribežališče človeštva.« Baskiški narod je med najstarejšimi v Evropi, njegova vera je vzorna in njegovi duhovniki so v nasprotju s španskimi tesno povezani s svojim ljudstvom. Zato jih je doletela usoda, ki je zadela njihovo ljudstvo. Uporniki so dali zapreti sto petdeset, ubiti pa nad trideset duhovnikov. Revija *Esprit*³⁴ je dokumentarično priobčila življenje in smrt trinajstih med njimi. Vojaki so zaprli tudi dva škofa, iz Vitorije in Pampelune, ker nista hotela maševati za fašistične čete. Škof iz Vitorije, msgr. Mugica, je po nalogu generalov moral celo zapustiti svojo škofijo, odkoder se je napolnil v Rim, kjer se še sedaj nahaja. Škofijskemu listu v Vitoriji so prepovedali natisniti imena ustreljenih duhovnikov, škofiji pa vsilili svojega generalnega vikarja, ki so mu predložili popis nevarnih duhovnikov, svoja dušnopastirska navodila in predpisano snov za pridige. Obenem so prepovedali baskiški jezik.

Zanimivo je, da ves katoliški tisk vztrajno molči o grozodejstvih nad Baski, četudi je število ubitih baskiških duhovnikov večje od števila ubitih duhovnikov v Mehiki in četudi je baskiški katolicizem v nasprotju z mehiškim brez slehernega madeža.

VI

Ob junaštvu baskiških duhovnikov, ki stojijo sredi svojega ljudstva, pa ne smemo pozabiti tudi na one duhovnike po Kataloniji in Španiji, ki so se pridružili republikanski vladi zato, da bi z ljubeznijo in zvestobo rešili tisto, kar se z mečem ne da, namreč duhovni ugled katolištva. Don Enrico Moreno, profesor v Oxfordu, govori v njihovem imenu: »Prepričan sem, da bo vztrajno in mirno delo katoliške manjšine, ki sodeluje z republikansko vlado, več prineslo k slavi božji in koristi Cerkve, kakor trenutna in zgolj politična zmaga duhovništva, ki je obsojeno, da živi med ljudstvom, ki ga sovraži in zavrača.«³⁵ Eden teh ljudskih duhovnikov, Leocadio Lobo, vikar pri San Ginèsu v Madridu, je 30. sept. 1936 govoril v radiu: »Katoličan in Španec sem. Imam redne zveze s sveto Stolico in s svojim škofom. Moj evangelij je usmiljenje do pastirjev, ribičev, cestnarjev, prešestnic in samarijank: čudeži mojega evangelija so kruh, ki ga je Jezus Kristus pomnožil in razdelil med lačne, zdravje za tiste, ki trpe, luč slepim in življenje mrtvim. Ali mi res hočete dopovedati, da je ljudstvo neverno, da je zašlo med pogane, da je tolpa, drhal, marksistična sodrga? Ne kolnem, evangelij mi zavezuje jezik, ljudstvo ni sodrga, tolpa in drhal.«

Poleg ljudskih duhovnikov stoje katoliški izobraženci. Že večkrat omenjeni profesor Semprun se pretresljivo izpoveduje: »Kar se mene tiče, mislim, da vam (tudi) lahko povem, kaj sem izbral in zakaj. Naj vam takoj jasno in določno povem: izbral sem ljudstvo... Ponižano, pozabljeno, obubožano, zapuščeno ljudstvo. Ljudstvo, ki je najresničnejša žrtev sedanje tragedije, kakor je žrtev vseh zadnjih tragedij v naši zgodovini. Ljudstvo, ki je kruha lačno, predvsem pa žejno pravice, ki se mu globoko pod div-

³⁴ *Esprit* 1937, januar, str. 612.

³⁵ *Daily Telegraph*, 21. septembra 1936.

jostjo žejnih izbruhov skriva tožnost po ljubezni in razumevanju... Ljudstvo, žrtev sedanjega trenutka, še enkrat ponavljam, žrtev zatiranja in zapuščenosti, kajti zapustili so ga vsi, ki so veliki in bogati, močni in mo-gočni, žrtev samega sebe, svojih zmot in strasti, ki jih nikdo noče opleme-nititi. Izbral sem ljudstvo zato, ker sem po svojih dolgih skušnjah z vsemi družabnimi in političnimi razredi prišel do zaključka, da močan vrelec, ki še izvira v naši zemlji, teče izključno iz ljudstva... Nazadnje pristavljam, da sem izbral ljudstvo tudi zato, ker se mi zdi najbolj podobno Kristusovi trpljenjski človečnosti...³⁶ Ti redki posamezniki, ki so dvignili glas proti fašizmu in za ljudstvo, si sicer ne domišljajo, da govore v imenu večine španskih katolikov, zato pa govore v imenu majhnega in najkvalitetnejšega kroga katoliških izobražencev, zbranih okrog revije Cruz y Raya, ki ji stoji na čelu neustrašeni urednik José Bergamin. Ko je govoril 20. sept. 1936 v radiu, je tudi on dejal: »(To je) globoko prepričanje špancev in vernikov, prepričanje, ki nas danes tako približuje španskemu ljudstvu, da se ne moremo in nočemo ločiti več od njega, z njim hočemo biti eno meso in en duh. Tako razumem svojo neodvisnost kot pisatelj in svobodo kot krščansko katoliški vernik: biti neločljivo zvezan z ljudstvom, ki je za pravico trpelo stoletja in stoletja in se sedaj slavno bori, daje življenje za resnico, svojo svobodo in neodvisnost, ki je tudi naša resnica in naše življenje. Naj vsi razumejo, da je glas ljudstva božji glas.« V tem smislu so glavni predstavniki katoli-kov, ki so ostali s svojim ljudstvom, zbrani v obleganem Madridu, povzdignili svoj glas in na katolike vsega sveta naslovili sledeči proglas:

»V tem trenutku se zdi, da je zelo težko obdržati nadzorstvo pameti nad strastmi. Grozote državljanske vojne, ki je zadivjala nad našo domačo zemljo, so tako velike, da niti najjasnejši in najstvarnejši duh ne more nič proti izbruhom bolečine, žalosti in jeze. Kakšno strahotno odgovornost so si nakopali začetniki tega bratomornega boja, ko so pozabili na zapovedi vesti in zahteve zakona!

Mi kristjani, ki pripadamo različnim družabnim plastem in nas morda ločijo ideološke in politične razlike, smo, združeni z nadčloveško vezjo iste vere v božji dekalog, sklenili, da v vsej skromnosti povzdignemo svoj glas in moško protestiramo proti temu valu krvoločnosti. Sleherni dan nam pri-naša nove zločine in temni oblaki vojne se od dne do dne bolj zbirajo in grozijo. Ali je po dvajsetih stoletjih krščanske kulture mogoče, da se tisti ljudje, ki tako hladnokrvno opuščajo svoje največje zapovedi, drznejo ime-novati katolike? Četudi se vzdržujemo svojih čustev pred surovostjo držav-ljanske vojne, ki žali najnaravnejše pravice posameznikov in vsega ljudstva, ki ranja najpreprostejše zakone človeškega prava in ne spoštuje niti naj-manjše svetu znane določbe o varovanju civilnega prebivalstva ob času vojne, in četudi se odrekamo vsem tem razmišljanjem ter se postavljamo le na stališče zapovedi krščanske etike, protestiramo z vso silo svojega prepri-čanja proti ostudnemu načinu neprestanega obstreljevanja našega dragega Madrida, čudovite in iz vseh ran krvaveče prestolnice španske republike.

³⁶ J. M. Semprun, o. m. str. 317.

S polno pravico so dali ponosnemu mestu Oviedu trpki naslov mučeniškega mesta. Kakšno ime naj damo zdaj Madridu, ki ga pustošijo tuje bombe, ki ga oblega kolonialna armada in ki dan za dnevom umira od pokolja žena in otrok? Brez usmiljenja rušijo cerkve in bolnišnice, šole in tovarne in cele mestne okraje, četudi so brez vojaškega značaja, na stotine nedolžnih žrtev je pokopanih pod razvalinami. Nobeno človeško bitje ne more opisati žalostne podobe opustošenja. Srce preneha utripati pred to resničnostjo, ki je tisočkrat groznejša od najhujših sanj.

Pred Bogom in zgodovino dvigamo svoj glas, da izrazimo svoj stud nad zločini, ki se godijo pred očmi vseh sil tega sveta, in verujemo v svojem srcu, da so na naši strani vsi ljudje dobre volje.

Podpisani: Angel Ossorio y Gallardo, odvetnik, bivši minister, sedaj španski poslanik v Bruslju. — Claudio Sanchez Albornoz, profesor in bivši minister. — Leocadio Lobo, vikar pri San Ginèsu v Madridu. — Garcia Gallego, kanonik v Segoviji in profesor. — José Gallegos Rocaful, kanonik v Grenadi. — José Maria Semprun, profesor in bivši guverner v Toledu. — José Carner, pisatelj. — José Bergamin, pisatelj. — Eugenio Imaz, pisatelj.³⁷

³⁷ Esprit 1937, januar, str. 624.

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

France Bevk: **Huda ura**. Mohorjeva knjižnica 74. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1935, str. 175. — **Samote**. Izdanje Kmetijske matice 1935, str. 126. — **Pastirci**. Izdala Mladinska matica v Ljubljani 1935. Ilustriral Nikolaj Pirnat. Str. 87. — **Srebrniki**. Izdala Vodnikova družba v Ljubljani 1936. Str. 120. — **V mestu gorijo luči**. Založba »Evalit«, Ljubljana 1936. Str. 84.

Krize v današnjem leposlovju ni mogoče več utajiti. Ko se zdi, da smo v umetnosti na splošno prišli preko nedavnega razdora med vsebino in obliko, se prav v leposlovju, pa najsi bo vezana ali nevezana beseda, čuti, kako sta se nam čustvo in domišljija odtujila in kako malo se moreta ubrati v tok današnjega dne, v njegovo stvarnost in koristnost. Končno spoznamo, da se v vsej tej negotovosti in nezadovoljnosti skriva bistveno vprašanje današnjega časa, njegova tesna spojitvev omike in civilizacije, kjer se duhovna in tvarna nagnjenja tako mešajo, da jih ne moremo več jasno ločiti. Čeprav se bistvo umetnosti ne more spremeniti, se vnovič in vnovič vprašujemo po njenem zadnjem namenu, ker si želimo, da bi vplivala čim več in čim bolj življenjsko. Že nekaj časa se mi to vprašanje trdovratno ponavlja tudi ob vsaki večji Bevkovi knjigi; njegov razvoj spremljam v zadnjem času prav s te strani in bi rad našel v njegovem delu čim več sodobnega pomena.

V splošnem čutimo, da današnjemu pripovedniku pohaja domišljija. Vsa zunanja dognanost življenja, zlasti pa njegova odvisnost od dnevnih dogodkov, ubijata domišljijo, ki je najboljša opora pripovednikovim zgodbam. Pri Fr. Bevku tega ne opazimo, njegova domišljija je ostala nenavadno prožna in zdi se, da je neizčrpna; zgodbe mu rasto kar iz tal, kakor da jih poraja zemlja sama v svoji prvotni rodovitnosti. Te ljudi in njihove usode smo ob tej ali oni priliki že dognali po kraju in času, toda njihova vrsta gre naprej in se nam prikazujejo vedno v novih podobah. Pač pa problematike današnjega pripovedništva v smislu neposredne realne snovi Bevk skoraj ne pozna več, celo njegov prvotni odziv na povojni čas in njegov razvrat je precej utihnil, ostaja mu v zgodbah človek sam na sebi, kakor živi iz svoje usodnosti, sebi in okolici v srečo, večinoma pa v bridkost.

V tem pomenu je med zadnjimi Bevkovimi deli posebno značilna ljudska povest »Srebrniki«, kjer se v osrednjem, skoraj romantičnem gibalju skritih

srebrnikov razpletajo usode v hribovski hiši na samoti. Denar, ki ga je podedoval sin po očetu in ga hrani v svojih trdih pesteh, razdvaja njegovi hčeri, krotko Marijo in sovražno Anko, dokler ne pride v hišo zapravljivec, Ankin mož, da ga do zadnjega zapije in končno ugonobi tudi sebe. Trda varčnost starega Toneta Jerama in pohlep njegove hčere Anke požene nasprotja prav do hude družinske drame; dejanje se preokrene, umor se izvrši samo v mislih, toda mladi ženi prinese mnogo gorja in težke pokore; končno pride k hiši nov gospodar, sedaj se začne novo življenje. Ženitovanje, rojstvo in smrt, skopo veselje, trdi in strastni boji, malo dobrote, mnogo dela, truda in sovraštva so zgodba Jeramove hiše, vse potopljene v življenje hribovske narave. Poleg temnega Ankinega značaja je pisatelj postavil kot nasprotje dobrosrčno Micko, ki mora od doma in živi srečna v svoji vdanosti in poštenju. Zdi se sicer, da je pisatelj kot edino misel postavil nesrečni mik po denarju, ki je hiši prinašal sam nemir. Toda prav ti srebrniki so že precejšna časovna neresničnost — pisatelju komajda neobhodno potrebni, zakaj sama narava ljudi je mnogo močnejše in bolj resnično gibalo dogodkov. Pisateljeva domišljija mnogo preveč podpira upodabljaljočo silo in njena povestna usmerjenost je resničnosti bolj v kvar kakor v korist.

Ko pri marsikaterem mlajšem pisatelju opazamo, kako mu zunanja enostavnost življenja ugaja skoraj do malomarnosti, kako mu zgodbe tako rekoč polze le bolj po površini in da skuša samo na splošno zadeti tudi njih notranjo resničnost, je pri Bevku prav narobe. V tem je posebno značilna »Huda ura«, kjer je glavna oseba mlad slepec, bivši vojak, ki v svoji razžaljeni ljubezni postane posredni morivec. Dogodki se vsi porajajo iz usodne notranjosti in so nenavadno stisnjeni. Zgoste se okoli hude ure in čeprav obsežejo en sam dan, nam odpirajo v reflektivnih ekspozicijah in v kratkem epilogu vse življenje oseb. Poleg pogostega konflikta, kako ljubezenska strast ne živi sama v sebi, ampak se križa ob nji tudi pohlep po zemlji, po denarju itd., nam je tukaj Bevk skušal še posebej pokazati, kako je ženska, njena motna narava, mnogim v pogubo prav zato, ker se je prvotni red nekje nasilno izpremenil. Tako se Mohor, ki je v vojski oslepel, ne more vživeti, da Zalka ne more biti več njegova, gleda s strahotno ljubosumnostjo vse, kar se dogaja okoli njega in se zato rodi v njem maščevanje. Čeprav je Bevk že sam naš najpodrobnejši opisovalec dušnih dogodkov, se v tej noveli svet nekajkrat tako rekoč obrne docela navznoter; pisatelj sam na nekem mestu (str. 170) govori celo o šestem čutu. S tem je morda nehote poudaril posebnost svojega pisanja: njegova nenavadna čutnost je v resnici večkrat sama zgodba čutov, spor in boj čutov samih. Pa najsi to imenujemo strast ali nagon, pri njem se je vse to prelilo v podobe čutnih zaznav. Zato odkrivamo v teh zgodbah celo tam, kjer se pisateljeva domišljija požene v romantiko, pravo naturalistično psihologijo, tako rekoč biografijo duše in telesa.

Glede na snov in dušno življenje so zanimive tudi tri zgodbe, ki so zbrane v knjigi »Samote«. Samotni hribovski kraji so nam znani iz drugih pisateljevih zgodb, pač pa je nova njih snov in zdi se, da Bevku vsak kos

zemlje posebej ponuja svojo zgodbo. V »Grehu pogoniča Izidorja« beremo psihološko razpredeno dogodivščino, kako pastirček nevede doživi v planini skrivnost človeškega rojstva ter postane žrtev svoje molčečnosti in brezsrčnih žensk. »Zapeljivec« je tihotapska zgodba, kjer je osrednji konflikt ljubezenski, »Preužitkar« pa nam pripoveduje, kako se bolan starec, s katerim ravnajo nepotrpežljivo, v dežju odpravi k svoji hčeri, zaide v senožetih in utone. V neusmiljeno trdi snovi vseh treh novel odkrivamo nekaj novega: skoraj baladno skrivnostnost, ki prikrito, a po čudni dosledni poti vede do katastrofe. Posebno v zadnji zgodbi se že vnaprej oglašajo maščujoča se krivda.

Nič manj boja z zlo človeško naravo ne vidimo v mladinski zgodbi »Pastirčki«. Vse, kar doživljajo veliki ljudje v svojih zrelih strasteh, se kaže v še bujnejših doživljajih mladih pastirčkov. Idila in balada sta tesno druga ob drugi in vzbujata sladkobridko občutje sreče in trpljenja, greha in pokore. Pisatelj je zapletel v lepoto planinskega miru mnogo svoje strastne psihologije zla, a jo nato razrešil z dobrosrčno pravičnostjo v pristrčen humor.

Posebnost v tej vrsti prigodb je novela »V mestu gorijo luči«. Kmečko življenje se je prestavilo v mestno okolje; dve podobi deklet, ki ju je mesto izvabilo vase, se nam kažeta v svoji dvojni usodi: ena se mora urediti v skromno družinsko življenje, druga doživi bridko razočaranje: zapeljana služkinja konča v norišnici. Zunanja lepota življenja kmalu pokaže svoje usodno želo.

K splošni oceni moramo omeniti še Bevkov izredni besedni zaklad, s katerim izraža prirodnost svojega občutja. Značilno je, da njegova krajevna posebnost skriva v sebi tudi svoj, drugje nerabljeni jezik in da se mu prav ta jezik tem bolj odkriva, čim globlje prodira s svojimi zgodbami v zemljo samo.

Če hočemo ob teh zgodbah dognati naše osnovno vprašanje, kaj je z namenom in pomenom Bevkovega pripovedništva, nam marsikaj pojasni že prirodnost pisateljve snovi, njegova zvestoba zemlji in ljudem, ki jih upodablja. S tem je ostal zvest našim starejšim pripovednikom in se je odmaknil od njih morda samo s svojo veliko domišljijo, ki večkrat presega potrebe realistične zgodbe. Vendar pa se jasno čuti, da Bevk svoje ljudi trdno drži pred očmi in jih v sodobni zgodbi ne pušča rad preko svojih klancev, griv, senožeti, pač pa ga tu in tam zavede nujnost konflikta v prisiljen položaj, kakor je n. pr. v »Hudi uri« košnja veselica pri Mlakarju. Toda v Bevkovem čutnem realizmu se v splošnem odkriva samo del njegovega bistva. V njem spoznavamo pač ljudi in zemljo nekega dela našega naroda, njegove prirodne posebnosti in ne toliko njihovih posebnih ali splošno človeških teženj, potreb časa, v katerem živijo, in njegovih nalog. V taka sodobna vprašanja se Bevk ni nikoli mnogo spuščal; morda je tega storil še največ v svojih prvih delih. Danes je njegov nazor, da ti ljudje v svoji duševni grozi ali veselju do življenja bivajo, ali da bivajo njihovi nagoni in nagibi, da se v njih tarejo težka npravstvena vprašanja in da na ta vprašanja večkrat odgovarjajo s svojimi usodnimi dejanji, za katera trpe in se pokore. V tem

nazoru se kaže že neko zrelo življenjsko spoznanje, ki gleda stvari v sožitju dobrega in hudega in v njunem vednem boju. Čutimo sicer, da je današnja družabna in duhovna površina tako občutljiva, da pričakuje tudi od pripovednika odgovora na vse, kar jo vznemirja, in da se pripovednik temu nikakor ne more odtegniti; toda posebne življenjske okoliščine marsikomu branijo, da bi mogel biti sredi življenja. To se bolj in bolj pozna tudi Bevkovim zgodbam. Vendar ni glavna zgodba, ampak življenje. F. K.

Anthologie de la Poésie Yougoslave des XIXe et XXe siècles par Miodrag Ibrovac en collaboration avec Mme Savka Ibrovac. Paris. Librairie Delagrave 1935.

Ta cvetnik iz vrtov jugoslovanske poezije je namenjen zlasti tistim našim prijateljem med francoskim narodom, ki poznajo sicer Jugoslovane kot hrabre bojevnike za svobodo, pa mislijo, da smo še »mlado, neomikano pleme«. Naj že izvedo, da je naša omika stara devet stoletij! Seveda smo bili razcepljeni, hlapci mogočnikom, zato se svet ni zmenil za nas, češ kako bi pel suženj. In vendar so vzkli iz teh s krvjo in solzami prepojenih tal žlahtni cvetovi!

Zato najprej pregled jugoslovanskega pesništva — kratek, jedrnat in res pregleden: sveta blagovestnika, najstarejši spomeniki, cerkvena slovenska pismenost. Prvi začetki posvetnega slovstva, ki jih zamori nesrečno Kosovo. Dubrovnik, mestece na sotočju dveh omik, postane žarišče renesanse. Reformacija razgiblje Slovence, slovenski Luter hoče preroditi rojake. Na Hrvaškem požene renesansa zakasnel cvet, Frankopanovo liriko. Narodna zavednost se budi. Vsaka doba in vsaka dežela ima svoj pomen: že vstaja v Vojvodini silni prenovitelj, prosvetljenec Obradović. Za njim pride z Vukom in Kopitarjem vstajenje narodne pesmi, ki je ob njej ostrmel svet. Ilirizem prinese edinstvo knjižnega jezika srbskohrvaškega, »slovenščini pa dá Francè Prešeren sijaj, ki jo dokončno povzdigne za knjižni jezik.« Romantika, hčerka narodne Muze, da vsaki jugoslovanski veji svoj vrh: Njegoša, Mažuranića, Prešerna. Kakor romantika je tudi njej sledeči realizem čvrsto zakoreninjen v domačih tleh, »Ilić, Gregorčič in Aškerc, Kranjčević in Tresić-Pavičić so veliki začetniki realističnega gibanja, ki bi ga prav tako mogli imenovati idealistično«. Tudi moderni niso brezdomovinci: obleka je bogata in vezena, toda blago je stkano iz sanj, ki so jih sanjali predniki. Ta srečna spojina tujih vplivov in domačih izročil je rodila dela klasikov, kakor so Dučić in Rakić, Vojnović, Nazor in Župančič.

V ta izvajanja avtor spretno vpleta vse tiste rahle stike, ki jih je v teku stoletij imela z nami Francija. Ni samo kopica imen v tem izvrstnem uvodu: vsa naša burna preteklost, slavna in bridka, odseva iz njega. To je dovolj za bralca Francoza, da ga ne zdolgočasi, in po vrhu v jeziku, ki bo tudi izbirčnemu zapadnjaku užitek. Če presojamo Ibrovčev uvod s tega zrelišča, bomo radi odpustili avtorju to ali ono površnost.

Antologija vsebuje 19. in 20. stoletje. V predgovoru je avtor obrazložil načela, ki so ga pri izbiri in obdelavi vodila. Popolnoma pravilno je, da si ni dela otežil z rimo, ki bi nujno temu ali onemu izkrivila smisel, pač pa

je po možnosti pridržal ritem. Pravi, da ni maral prevodov preveč francizirati, da pesmi ne izgube svojega domačega vonja. Kolikor poznam Francoza, vem, da mu bo prav ta lahni nadih prirodne slikovitosti prijetno dražil uho.

Sedaj pa k cvetniku samemu. Ni moja naloga ocenjevati prevode srbskih in hrvaških pesnikov, to so ali bodo opravili drugi. Pač pa se hočem natančneje pobaviti s tem, v kolikšni meri in kako so predstavljeni francoskemu občinstvu slovenski pesniki.

Cvetnik obsega 377 strani (mali oktav), od teh jih je osemindvajsetim slovenskim pevcem odmerjenih 75, torej pičla petina. To je premalo, posebno če pomislimo, da odpade od tega 20 strani na življenjepise. Mislimo, da bi se dostojna in verna slika našega pesništva mogla podati komaj na trikrat toliko straneh. Saj vemo, katera je šibka plat vseh takih cvetnikov: na eni strani obširno gradivo, ki zraste človeku čez glavo, čim se malo bolj poglobi, na drugi strani knjigotrški oziri in drugo. Zatorej velja izbirati res le najboljše in najznačilnejše! A v tem pogledu — se bojim — je avtor dal preveč prednosti mlademu rodu: morda bi bil vendar katerega brez velike škode izpustil, zato pa našel prostora za Stritarja, ki njegovega imena zaman iščem v cvetniku! Pa preidimo k podrobnemu pretresu.

Cvetnik se začinja (dosti pomembno) z Vodnikom. Življenjepis je kar izvrsten: jednat, pa izčrpen, oznaka pravilna. Podčrtano je posebno tisto, kar bi utegnilo prvenstveno zanimati Francoza; zatorej ne sme pozabiti »Ilirije oživljene«. Prevel jo je prav dobro avtor sam, prevod je mestoma celo slikovitejši ko izvirnik (široko razgraja — ses exploits retentissent, pride vihar — l'ouragan s'abatit, naprej ga povem — j'en suis le héraut). Po nepotrebnem podaja Vodnikov: me gori držiš s franc.: qui me relève du tombeau, namesto: qui me soutient. Prevodeno se mi zdi: trebit ukaže mu prah — ordonne de le tirer de l'oubli. Da je izpustil 4., 5. in 17. kitico, je popolnoma pravilno.

Treba je bilo podati nekaj za Vodnika značilnega, zato je izbral Moj spomenik: v njem je nekaj tiste pevske šegavosti, ki »razgraja«, po »Novem letu«, domačnosti kakor v »Zadovoljnem Kranjcu«, tudi se za hipec zresni kakor v »Kosu in breznu« pa lastne oznake zvrhana mera. In kar je glavno: prevesti se da, dočim so gornje pesmi zaradi svojega »kmečko nazornega« jezika skoro neprevedljive. Šele ob Ibrovčevem prevodu sem se zavedel, kako je Vodnik ves naš, ker kljub vestnosti in izraznemu bogastvu svoje francoščine ne more podati tega, kar je v izvirniku. Naslov je po nepotrebnem razširjen, najbrž se je prevajalec hotel izogniti kakofoniji (mon humble monument). K prevodu samem tole: leta nerodna nikakor ne pomenijo: les jours de ma jeunesse folle (spominja na Villona!). »Vršacu« se je izognil, zato je nastalo manj razumljivo mesto, ki ga je bilo treba spopolniti z: voix familières za: inacega glasa. Najbolj se približa izvirniku druga kitica, ki jo bralec primerjaj kot vzorec za lepo in zvesto prevajanje:

Ne žvenka, ne cvenka,
pa bati se nič;
živi se brez plenka
o petju kot ptič.

Sans un sous vaillant,
qu'à cela ne tienne;
on vit, sans pâture,
comme l'oiseau de son chant!

Pač pa mi zadnji dve vrstici nista všeč: *Seules, pour chanter mon souvenir, vivront mes chansons*. Kje je tu kaj tistega ponosa, ki zveni iz Vodnikovega: dovolj je spomina? Kje je tu tisti exegi monumentum?

Pri Prešernu smo: kratek življenjepis in lepa oznaka v blesteči francoščini. »Kakor snežni velikani, ki mu je ob njih vznožju tekla zibel, je šel samotni skozi življenje.« (Odkod pa njegova šegavost?). Od njegovih pesnitev sta podrobneje označena Sonetni venec in Krst pri Savici. Prevajalec poudarja Prešernovo mojstrijo: kljub silni utesnjenosti po zunanji obliki pesnik najde najprimernejši izraz svojim mislim in čustvom, trpeč ob bedi svojega naroda in upajoč v njega odrešenje. Ko omenja Prešernovo široko razgledanost, bi avtor pač moral vsaj imenovati Čopa. Na koncu navaja prevode Prešernovih pesmi v tuje jezike.

Po tej pravični oceni Prešernovega dela pa se začudimo: samo dva soneta iz »Venca« in »Vrba«! Znano mi je, kako visoko prevajalec ceni Prešerna, da ga zna precej na pamet, pa vendar ni našel prostora, da bi Prešerna dostojneje prikazal. Zakaj ni rajši izpustil tega ali onega od modernih, kar bi bilo za cvetnik brez škode, čeprav je morda pesem sama na sebi dobra? V vsako antologijo slovenskega pesništva sodijo še nekateri od sonetov nesreče, nekatere gazele. »Slovo od mladosti« je nujno potrebno za pesnikovo oznako, »Ribič« je prepomemben za njegovega življenja žalostno, »Pevcu« za njega ustvarjanje in umetniški nazor.

Najbolje je preveden sonet: »Iz krajev niso...« Če izvzamemo nekaj šibkejših mest kakor:

kjer se veselje po obrazi zlije	où la joie se répand sur tous les visages
zbude se v srcu sladke harmonije	montent, en s'éveillant
kali, kar zlahtnega je, žene zale	s'épanouit toute noblesse

je prevod sijajen. Le poglejte:

kjer tvoje milo se oko ozira	où resplendit la douceur de tes yeux
kjer mine jeza	où expire la fureur
kjer petje iz polnega srca izvira	où du cœur débordant jaillit la chanson

K magistralu bi pripomnil, da nov venec nikakor ne pomeni tega, kar v francoščini une autre couronne, mokrocveteče rožce so vse nekaj drugega kakor à la rosée écloses. Prav tako ni v prevodu točno podan smisel vrstic: obdajale so vtrjene jih skale viharjev jeznih mrzle domačije — les roches arides les entouraient — glacial séjour des vents furieux.

Prvo vrstico »Vrbe« prevaja: O Vrba, mon village, douceur et joie. Čemu bi se toliko oddaljevali od izvornika, ali bi ne zvenelo lepše in bi bolj ustrezalo: O Vrba, heureux, chéri village natal? Prav tako je presvobodno: sans la soif d'apprendre, cette vipère, je serais heureux dans ma maison, in: les gouttes de bonheur qu'elle (= la vie) nous verse za Prešernovo: vse, kar srce si sladkega obeta. Koliko več nam pove Prešeren z vrstico: za doto, ki je nima milijonarka, kakor prevajalec: bien que n'ont pas d'autres plus riches. In kje je tista prijazna domačnost, če je sosed svet Marka podan z: le clocher de Saint-Marc?

Ni igrača prevajati Prešerna in morda sem šel v svojih zahtevkih predaleč, a kdo more zameriti, če si želim čim dovršenejšega prevoda za pesnika, kot je Prešeren!

Levstik je zastopan z eno pesemco, ki ga kaže na stezah narodnega pesništva (*Devant le moulin*), pravilno pa se poudarja, da je važen predvsem po svojih delih v nevezani besedi. Ob Jenku se pokaže, da prevajalec posebno ceni budniško poezijo, saj imamo v cvetniku »Slovensko zgodovino« in »Po moji smrti«, nimamo pa nobene obujenke in nobenega obraza.

Stritarja v cvetniku — ni, pač pa njegovi učenci in epigoni! In vendar je Stritar po Prijatelju »osrednja osebnost slovenskega slovstva«, in vendar je oblikovno na višku, pa francoski šolan! Prepričan sem, da ne zadene krivda prevajalca, ampak njegove slovenske svetovalce. Stritarjev pomen in vrednost njegovega pesniškega dela nekateri dosledno malijo, in vendar je kljub svetožalju tako pristno naš, kakor le kateri drugi. Da bi se med »Dunajskimi elegijami« ali drugod ne našla prevoda vredna pesem, si pač nihče ne bo drznil trditi. Če bi bil ta cvetnik samo antologija slovenskega pesništva, bi tudi nepoučen Francoz moral opaziti, da zija med šestdesetimi in osemdesetimi leti ogromna vrzel.

Tudi v izbiri Gregorčičevih pesmi daje avtor prednost domoljubni liriki, zato si je seveda izbral »Soči«. Morda bi bil dobro napravil, če bi bil dodal še katero od »poèmes philosophiques qui valurent à l'auteur l'hostilité du clergé, n. pr. »Človeka nikar«, saj je za Gregorčičevo Muzo preznačilna. Prevod je izvrsten, od kraja do konca točen, jezik slikovit, celo tiste krajevne barve ni izgubil, ki se z njo ponaša izvirnik.

Pri Aškercu je podčrtano njegovo svobodomiselstvo, prevajalec pravilno pripominja, da je pesnikova moč zlasti v baladah in romancah. Za primer je prevedena *Ballade de Saint Martin*; brez dvoma je dosti drugih boljših, vendar je za francoski okus kar dobro izbrana. O »Napoleonovem večeru« pravi avtor v uvodu, da ima samo zgodovinsko vrednost (morda ni čisto tako), a za naše stike s Francozi je pesem preznačilna. Posrečeno sta prevedena pek Testič (*Lapâte*) in mesar Sekač (*Tranchard*), zakaj pa je prevajalec pridržal trgovca Mola?

Še Medved in Maister in že smo pri moderni. Od Cankarja je sprejel v cvetnik »Helenik«, pač le zato, da je mogel s toplimi besedami očrtati Cankarjev pomen za slovensko slovstvo, čeprav po svojih delih ne sodi v cvetnik slovenskega pesništva. Kette je predstavljen s pesmijo: »Skozi gozd je šel«; saj ne rečem, da ni tega vredna, a jaz za svojo osebo bi rajši videl kak sonet iz cikla »Moj Bog«. Murnovi »Vlahi« so edina pesem, ki je tudi v prevodu obdržala rimo. Pri mojstrskem prevodu je sodeloval A. Debeljak.

Župančič, »le prince des poètes slovènes contemporains«, je obdelan z veliko ljubeznijo. Po kratkem životopisu obdela avtor precej obširno njegovo prevajalsko umetnost, potem pa ocenjuje njegovo liriko: *riche et complexe, sa lyre résonne des accents les plus variés depuis la candeur souriante de l'enfant jusqu'aux cris déchirants de l'homme passionné, que l'effort constant du poète vers la méditation impassible n'est pas encore parvenu à dompter*. Njegova nemirna in ponosna narava, ki se rada raz-

grinja v skrivnostno, mu zaukazuje vzvišeno zadržanost... Apostol lepote, ki jo propoveduje v umetnosti in življenju — ta kult je rdeča nit njegovega dela... Župančičev jezik je čist in živahen, vedno svojski, bodisi v izrazu, bodisi v drznih novotvorbah njegovega besednega zaklada.

V tem poslednjem bi utegnil tičati vzrok, zakaj ni v cvetniku »Dume«, pa se mi ne zdi zadosten, saj bi se tudi v francoščini mogle najti župančičevim ustrezajoče »drzne«, a krasne primere. — Prevedene so naslednje pesmi: »Jezero«, »Tiho brez besed«, »Vizija«, »Geslo«, »Grobovi tulijo«, »Žebljarska«, »Otroci molijo«. Od teh se mi zdi najšibkejša »Žebljarska«, saj zveni v prevodu kakor proza. Krivda ni v prevajalcu; brez ritma in rime mora pesem izgubiti dobršen del svoje pesniške vrednosti. »Grobovi tulijo« je prevedena samo kot odlomek, pa prav dobro. »Otroci molijo« zgrabi v prevodu prav tako ko v izvirniku. Najboljši pa je gotovo prevod »Vizije«, pri katerem je sodelovala gospa Ibrovčeva. Za primer nekaj mest:

in pokale so prsi skalam — les entrailles des rochers
 greh se je rogal — le péché ricanait
 v vrtincu burnoblaznem — dans un tourbillon forcené
 kipeč naval razburkanih strasti — l'assaut bouillonnant des passions déchainées
 i tvoji prsti k nji trepečejo? — tes mains aussi se crispent vers elle?

Od novejših pesnikov so zastopani s po eno pesmijo (večinoma) in s kratkimi životopisnimi pripombami Peterlin-Petruška, Golar, Gradnik, Golia, Debeljak, Majcen, F. Albrecht, Lovrenčič, Gruden, Seliškar, Jarc, Vodnika, Sr. Kosovel in Klopčič.

Za končno presojo tega cvetnika bo pač odločilen odgovor na vprašanje: ali ustreza svojemu namenu? Mislim, da lahko mirno pritrdim, tudi kar zadeva slovenski del. Francoski javnosti smo po njem dostojno predstavljeni, zatoj moramo biti g. Ibrovcu in njegovim sodelavcem hvaležni. Posebne odlike so izvrstni slovstveni pregled, jasne in točne oznake pesnikov, izrazno bogat in izbrušen jezik. Prevod se mestoma za spoznanje preveč oddaljuje od izvirnika. Izbor ni brez prigovora.

Cvetnik je posvečen spominu gospe Jelisavete Ibrovčeve, ki je bila z vsem srcem pri tem delu. Kar je v njem ljubezni do slovenske grude in slovenske pesmi, je v veliki meri njeno. Spoznali smo jo, ko je bila zadnjič v Sloveniji. Ljubila je naše kraje in našo pesem, naše planine in njih cvetje. Ko se je poslavljala, vsa v cvetju (ti pa si roža med rožami), je vzkliknila: »Prihodnje leto pa v gorenjsko vasico in slovenski bom govorila ko rojena Slovenka!« A prišlo je drugače: Oko ti plameneče, grobovi tulijo! Blag ji spomin!
 A. Bajec

Miroslav Krleža, *Balade Petrice Kerempuha*. Akademska založba, Ljubljana 1936.

Pri nobenem južnoslovanskem narodu ni zavest tako obtežena z neprebavljeno preteklostjo kakor pri Hrvatih. Take zmede, kakor še danes vlada pri njih o bistvu narodove duše, o kulturi, o narodni in zapadni kulturi, o skladju med gonskostjo in zavestnim življenjem ni kmalu najti. Hrvatsko

razumništvo nikdar ni dokončno rešilo teh vprašanj, zato si jih je kopičilo nad seboj. Hrvatsko kulturno življenje stoji že od svojega začetka v znamenju vedno večjega širjenja obzorja in kulturnih sredstev, obenem pa v znamenju vedno manjše asimilacije le-teh. Zato je pri njih znano dejstvo, da so n. pr. v slovstvu vsi tako zvani priznani prvaki zgolj akademski umetniki, taki, ki so si pridobili slavo s svojo literarno kulturo, vsi ostali pa, ki ustvarjajo iz globljih človečanskih osnov, ostajajo pri njih na obodu, osamljeni, nepriznani, tragični, žrtev nenavadno ostrega življenjskega in duhovnega dualizma.

V Krležu, ki je najbolj žilav in nadarjen med nemirnimi divjaki, se je ta dualizem naravnost utelesil. Od tistega trenutka, ko je zaživel v občutju svoje določenosti in osebne zvestobe do nje, ki jo je zasidral v družabni odpornosti, je občutil obenem svojo ujetost, svojo naravnost veličastno ujetost. Redko srečamo kulturno protestantstvo, ki bi se tako popolnoma spojilo s kaotično naravo in meščanskim bohemstvom, kakor se je to zgodilo pri Krležu. Nikdar ni dokončno doživel zapadnega ustvarjalnega reda, nikdar si ni mogel ustvariti svoje življenjske discipline, ostal je v gonskosti svojega naroda, neusmiljeno podvržen razkrajanju malomeščanske civilizacije; in četudi je po svoji pasivni kulturi naravnost čudovito bogat, ne more več iz svojega osebnege lika, ki so ga pomagale ustvariti razne meščanske teorije, madžarsko-avstrijske vojašnice, hrvatska patetika s svojimi večno romantičnimi idejami, vinskimi govori in žalostnimi kavarnami. Krleževa edina trdna točka je individualistična (ne osebna) zavest, zato je mogel razviti le solipsistično revolucionarnost; gnala ga je v vseupornost, v ekstatično razmerje do sveta, v lirični pesimizem, njegova izpoved je nepretrgana, strastna, vezana, nervozna, patološko trpeča, hlastno zbirajoča in požirajoča časovno hrano, tako da je postal naravnost izrazit monoman v hrvatskem slovstvu, in zdi se, da celo sam uživa nad svojo določenostjo. V njegovih delih utripa mističen naturalizem, njegova resničnost je vlažna, sluzasta, krvava, temna in neizbežna masa. To so posebno tragični pisatelji, ki so tako obsedeni od demona razpadanja, da ne morejo dobiti pravega razmerja do stvarnosti. Zato niti kot marksistični dialektik ni mogel dolgo veljati. Krležovo človečanstvo je sicer pretresljivo (morda ni kmalu pisatelja, ki bi tako neizprosno stal sredi same človeške resničnosti), vendar ni rodovitno, Krleža se ne prestando sproščuje, zelo malo pa osebno pričuje.

V njegovih dramah se je to enolično človeško krvavenje sicer malo zaustavilo in rafinirano spremenilo, v najlepši sklad z ostalimi umetniškimi prvinami pa je prišlo v Baladah Petrice Kerempuha, kjer je na mesto občutenjskega, skoraj liričnega samouporniškega modernega naturalizma stopil epičnostvaren, objektivni in zgodovinski naturalizem. Petrica Kerempuh je zvabil Krležo iz njegovega začaranega kroga in ga rešil v časovni razdalji. V tej obešenjaški mistični podobi panonskega ozemlja je Krleža najbolj enostaven, enoten in zdravo človečanski, četudi je motivika teh balad dozdej najbolj naturalistična. To je skrivnost ravnotežja med subjektom in objektom ustvarjanja, ki se mu mnogi tako pozno približajo. Časovna razdalja pa ni le umirila njegovega razbičanega izpovedovanja, zgodovinski transparent

mu glasu ni le nenavadno moduliral, ampak mu tudi odprl nove izrazne možnosti. Krleža je v predilirski kajkavščini pokazal višek slovstvene spretnosti in zgodovinskega življenja. Pesmi so naravnost prešerno zasipane z baročnim bogastvom; pod ornamentalnim naturalizmom leži panonska zemlja, mastna in rodovitna, v njenih gradovih nasilna in smešna kasta fevdalcev, v njenih temah, dežju, mrazu, boleznih in sramotah pa veseljaški, šegav, žilav in neuničljiv kajkavski rod. Petrica Kerempuh je simbol njihove neugonobljive sile, njihove strahotne neizčrpnosti, ki ji ne morejo do živega vse muke, lakote, kuge in vojske; on je simbol nedoumljive ravnodušnosti v ljudstvu, njegove celotnosti in igre s smrtjo, ki je izzivanje novega življenja. Pretresljiv humor pod vešali se od prve pesmi (Petrica i Galženjaki) razliva v vedno novih inačicah. Zdaj govori z mnogobesednostjo Abrahama a Santa Clara, potem se strne v čudovito villonovsko baladnost, ki zveni v vedno daljnih krogih, zdaj se znova razpne v bruegelska platna, nasičena z vaškimi množicami, potem pa se spreminja v žalosten grohot potepuškega šaljivca.

Zadnja balada, ki je najdaljša, je največji osebni dokument v tej Krleževi knjigi. Hrvatje morda še ne vedo, da je to ena njihovih najpomembnejših pesmi. Za zdaj gane predvsem Slovence, saj nam pove resnico o ilirizmu tako, kakor si je nismo upali še nikoli izreči. Krleža slovesno brani navidez pokopan kajkavski jezik in se ironično smeji teorijam zanesenjaškega razumnštva, ki ga je v ilirskih surkah pokopalo. S tem znova odpira veliki problem pri Hrvatih, ki sem ga bil nakazal v začetku. Edvard Kocbek

Anton Melik, Slovenija. Geografski opis. I. Splošni del, 2. zvezek. Izredna publikacija Slovenske Maticе. Ljubljana 1936. Strani 395—701.

Druga knjiga Melikovega zemljepisa opisuje v tesni naslonitvi na prvo življenje slovenskega človeka: njegovo gospodarsko stanje, naselbine in narodne značilnosti. Te tri glavne oddelke je avtor razčlenil na manjša poglavja in drobne odstavke. Prvi del nam nudi izčrpen pregled, kako naš človek izrablja svojo zemljo v kmetijstvu; nadrobno razpravlja o pogojih, o razvoju kmetovanja, obravnava posamezne stroke, posestne razmere in zemljiško razdelitev (395—461). Manj sega v podrobnosti v razpravi o rudah in rudarstvu (461—470), bolj obsežno je zopet poglavje o obrti in industriji (470—499), kratko tudi o prometu, trgovini in sorodnih vprašanjih (tujski promet, celotna gospodarska struktura, prebivalstvo Slovenije po poklicu, do str. 529). Zelo razdrobljena so poglavja v drugem delu (530—625): kmetska naselja (zakaj ne: naselbine?), kmetska domačija, mesta, trgi in druga urbana naselja, gradovi, samostani in cerkve. V zaključnem delu knjige pridejo na vrsto: gibanje prebivalstva (selišča, beg z dežele, prirodni prirastek), gostota naseljenosti, v zadnjih poglavjih pa se razgovori na široko o vprašanjih narodne prebujenosti, o boju za politično osvoboditev, o narodnih razmerah pri koroških in primorskih Slovencih. Iz tega je razvidno, da je prišel Melik v splošnem opisu Slovenije do jedra, do objasnitve, v kakšnem (avtor bi zapisal: v kakem) razmerju sta si pri nas zemlja in človek. Ker tla, ki nas preživljajo, hkrati soustvarjajo pogoje naše duhovne dejavnosti,

je ta knjiga v svojem splošnem pomenu še aktualnejša kot prva. Za vprašanja, ki jih obravnava, bi se moral zanimati ne samo zemljepisec, ki mu knjiga odpira vpogled v sodobno slovensko geografijo, mu daje mnogo uspešnih pojasnil pa tudi pobud za novo raziskovanje, ampak tudi zgodovinar, sociolog, etnograf in politik, zlasti pa gospodarstvenik. Knjiga v resnici globoko sega v njihova področja in se pisatelj nekako najbolj razživlja na meji med pravo geografijo in prehodom v druge znanstvene discipline. Kot geografu bi mu mogli marsikje ugovarjati, da je premalo koncentričen, strog zemljepisec, čeprav mu priznamo, da je s tem širokim razgledom postal spis splošnosti koristnejši in važnejši.

Pisatelju se je izvedba splošnega slovenskega zemljepisa v splošnem dobro posrečila. Sicer je med posameznimi poglavji veliko razlik v moči dokazovanja in pripovedovanja, vendar je treba reči, da delo predstavlja morda najboljše, kar Slovenci v zemljepisju premoremo. Brez dvoma imamo znanstvenike, ki bi bistvo geografske obdelave slovenskega življa marsikje z novim raziskovanjem bolje zadeli, vendar se je Melik izkazal, da zna o toliko različnih vprašanjih hkrati posebno točno poročati, zraven tega vplesti dosti novih dognanj in spretno izrabiti izsledke dosedanje zemljepisne znanosti. Tudi ta druga knjiga razodeva Melikove odlične lastnosti, ki so zlasti tenkočutna vestnost, stremljenje po popolni objektivnosti, lahkotnost podajanja in velika razgledanost. Če gledamo spis v celoti, nam kaže, da je glavna pisateljeva vrlina zunanji obris problematike, ugotovitev stanja in ne toliko prodornejše gledanje vprašanj. Tako se zdi, kakor bi hotel biti vodnik med sodobnim znanstvenim zemljepisno odločujočim slovstvom in da je njegova knjiga besedilo k bogatemu izboru slik in kartografskih povzetkov (med slovstvom mu žal še ni bilo dostopno Zwitterjevo Prebivalstvo na Slovenskem; 2. zvezek ima VI kartografskih prilog in 94 drugih, zvečine fotografskih ponazoril). Sicer bi izbor mogel biti še bolj dosleden (bogat je tu za Koroško, proti temu kar boren za Primorje), a je zelo dober in večinoma, zlasti pri kartah, na novo pripravljen (pri pod. 147 rimska cesta po Dravski dolini ni v soglasju z besedilom na str. 502). Videti je, da je glavna značilnost za Melika prej širina kot globina, ugotovitev in razporeditev dejstev, ne označba zadnjih gibal življenja, zunanji opis učinkov, ne podajanje notranjih zakonitosti. Svojsko njegovemu zemljepisu je, da izloča poseben opis politične uprave, morda tudi sodne in davčne uprave (omenja to le mimogrede v 1. zvezku), pa imajo dosti pomena tako pri nas, kakor še zlasti pod Italijo (Osilnica, Trava in Draga leže zdaj v savski banovini!). Marsikdo bi se zanimal, kolikšna je avtarkičnost naših dežel, izdatnost naših pridelkov, kvaliteta in kvantiteta izvoza, višina trgovine, a vse to ni določno izraženo. Pri vsej obilnosti snovi pogrešamo sem in tja v opisih zadnjih posledic; kakor je zasnova nekam medla, so izvedbe včasih ohlapne, neplastične. Iz knjige ne dobiš pravega odgovora, kako se naš kmet loči od drugih v državi in tujini, pa tudi ne, kako zelo različen je položaj kmeta v naših planinah ali v bližini mest, po Slovenskih goricah ali na Kobanskem in Pohorju, v Ziljski dolini, kjer njegovo veljavo označujejo konji, ali v Beli Krajini in Istri, kjer žive povsem drugače. Podobno je nemogoče raz-

brati, kolikšna je razlika v delavskem stanu (viničar, predilničar, kovinar, stavec). Morda se je zato in tako ustavil avtor tudi pred označbo duševnih svojstev naših ljudi, in jih ni opisal, pa imajo na življenje poleg zemlje tudi svoj vpliv. Pa bi le bilo prav, če bi se tega nehvaležnega posla lotil in priznal, da smo majhen, žilav, delaven narod, a v jedru polovičarski, kompromisarski, površni, bolj domišljavi kot notranje močni in prav zaradi tega podlaga tujčevi peti v preteklosti; samo našo mejo bi morali poznati, pa bi vedeli, zakaj smo kdaj propadali in zakaj še propadamo.

Jezik je v drugem zvezku Melikovega dela dosti sprejemljiv. Motijo ga še nedoslednosti in manjše pravopisne samovoljnosti (fidej komis 460, dedščina 486, Podkorenska in Jeseniška Dolina 520, 533, in pravilno na pr. Savinjska dolina 520, lažje nam. laže in pravilno 450, 471, 652, boljše je reči 563, v prislovnem pomenu piše »pred vsem« 476 i. sl.); brez potrebe si izposoja besede pri sosedih, čeprav redko (šuma 405, se je očuvalo 493 in večkrat), nepravih pasivov je manj, vendar še zlasti na str. 531-52; lepše kot sirovo maslo je naše presno maslo (424). Tiskovnih pogrešk je malo (naša najdaljša predora nista dolga 7595 in 6339 km, ampak metrov, Senčur 539, tolmačejnu 605). Ob dolgem opisu kmetske domačije (555 do 598!) pride nehote človeku na mar, da bi bilo primerno preizkusiti imena za dele zgradb, morda tudi orodja in drugih priprav po jezikovnem izvoru; s pomočjo filologov, ki bi preiskali krajevno razvrščene podatke, bi se precej verjetno dal razločno razbrati kulturni vpliv na naše kraje (mali sekirici pravijo na Gorenjskem ponekod furlanka, drugod korošica). — Navzlic vsemu temu, kar v tem delu ni prvovrstno in dokončno, vendarle velja, da je Melikova Slovenija izvrstno opremljena, zanesljivo informativna knjiga, za vsakega izobraženca koristna, važna in potrebna.

Maks Miklavčič

Metod Dolenc, Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Sostavni očrt. Akademsko založba. Ljubljana, 1935. M. 8°, str. XV + 559.

Profesor kazenskega prava na ljubljanskem vseučilišču dr. M. Dolenc, ki je že pred vojno zasledoval naše domače pravnozgodovinske pojave in je pozneje deloma predaval tudi iz te stroke, je na povabilo založnice napisal dijakom kot priročnik ta »sostavni očrt«. Kolikor tiče obseg je ta oznaka vsekakor preozka. Dela, ki obsega nad pol tisoča strani, ne moremo imenovati le suho ogrodje in se ne pritoževati nad »kratkočo knjige« zaradi diktata gospodarskih težkoč. Taki dijaški učbeniki, po katerih pa vedno tudi kdo drugi, ki potrebuje zanesljivih informacij, rad seže, so pri drugih narodih mnogokrat še bolj stisnjeni.

Dejstvo, da je moral orati še ledino, je očitno zapeljalo avtorja, da podaja snov v obliki razprav, namesto da bi ugotavljal dognana dejstva. Tako se mi zdi popolnoma odveč, če na dolgo in široko razpravlja in med seboj primerja posamezne rokopise in prevode »gorskih pravd«, ki jim že tudi sicer odmerja toliko prostora, da se vsiljuje čitatelju vtis, ko da v njih tiči vsa naša pravna historija. Odločno preveč je tudi nemškega teksta, ki ga pisec podaja zaradi dokumentacije (torej po načinu razprav in ne učbenika!) bodisi v oklepaju, včasih pa ga vplete kar v sredo slovenskega besedila.

Pri teh nemških arhaizmih (ki so bili zlasti glede kopičenja soglasnikov v pisavi individualna posebnost vsakega pisarja) je treba upoštevati še to, da morajo mlajšim, ki niso obiskovali nemških šol, povzročati hude preglavice pri razvozlavanju vsebine. Mogel bi pogosto odpasti tudi slovenski, zgolj okrasni arhaistični tekst, zlasti še, ker je neredko tudi pomanjkljivo transkribiran.

Glede jedrnatosti bi knjiga gotovo pridobila, če bi pisatelj opustil razne ekskurze in pripombe. Čisto odveč je na primer razmišljanje o cirilici in glagolici ali kako sta solunska brata dobro govorila slovanski jezik, prav tak privesek je opozoritev, da se je za Sigismunda vršil konstanški koncil in da je bil tam Hus sežgan. Saj je poučen — vendar za pravnozgodovinski priročnik nepotreben — pogled v pogoje vinogradništva, v geološke razmere in klimatične spremembe, ki pa v teh zadnjih stoletjih kljub temu niso bile tolikšne, da bi povzročale menjavo poljedelske kulture. Propad vinogradništva v naših severnih krajih so povzročile pač le izboljšane prometne in varnostne razmere, ki omogočajo dobavo kvalitetnega pridelka na velike razdalje. Nikdo ne bo v pričujoči knjigi iskal pojasnila, kaj pomeni Trubar za slovensko književnost, ali datuma najstarejšega tiska v Notranji Avstriji. Odveč so za učbenik ugibanja o Reclju in neprepričevalnem filološkem enačenju Laybasserja s Klobasarjem; podatke o Valvasorju bi si mogel vsakdo preskrbeti drugod, podobno tudi ugotovitev starosti nadvojvode Janeza, ko je bil izvoljen za nemškega državnega upravitelja. Besedilo bi se brez škode za jasnost pa v korist obsega in s tem materialne cene knjige dalo tudi v številnih drugih primerih krajšati. Preveč je drobnih in podrobnih podatkov; saj n. pr. prav gotovo zadostuje trditev (str. 278), da se je to in to vršilo v torek po binkoštih. Čitatelj bo piscu verjel in res ne vemo, čemu je treba tu pristavljati v oklepaju še nemško besedilo!

Stvarno vse to seveda delu kot takemu ne zmanjšuje njegove vrednosti: zgornje pripombe se tičejo le priporočljive omejitve v načinu podajanja snovi za učno knjigo. Zasluge in trud avtorja Pravne zgodovine je treba ceniti tem višje, ker je naše slovstvo na tem področju sila borno in se je moral pisec zato v premnogih vprašanjih opirati na rezultate lastnih raziskovanj. Pri skromnosti virov nam je s pritegnitvijo naših narodnih pregovorov često naravnost presenetljivo pojasnil ali utemeljil nekatere pravne ustanove in navade, o katerih bi zaradi molčečnosti pisanih virov sodili, da jih Slovenci niso poznali.

Prof. Dolenc referira na str. 20 o študiji K. Kadleca, ki je l. 1924 ovrigel Peiskerjevo hipotezo o suženjstvu starih Slovanov. Glede te teorije, ki jo je na naša tla skušal presaditi prof. Hauptmann, se je že l. 1923 vršila v »Času« živahna debata. Kako da Dolenc te razprave v tekstu ne pozna in ne prizna prioritete domači znanstveni literaturi? V ta kompleks vprašanj segajo tkzv. kosezi, ki o njih D. (zmotno) trdi, da so bili činitelj, ki je odločal pri izvolitvi in umeščanju domačih knezov in pozneje celo koroškega vojvode, dasi na drugem mestu (str. 6) pravilno pravi, da je bil celokupni narod tisti, po čigar volji je prišel knez do vladarstva. Kosezov-plemičarjev tudi ne smemo isto- vetiti s kasnejšimi svobodniki (Freisassen); njihove sodstvene pravice so

mogle temeljiti kvečjemu na delegaciji gosposke, ne pa kot pravice kakega po rojstvu privilegiranega stanu. Popolnoma zmotna je trditev (str. 88), ko da bi že Schwabenspiegel pravil, da vmešča novega kor. vojvodo Edlinger iz Blažnje vasi. Nasprotno, ta vir izrečno izključuje vsakršen vpliv plemstva pri vojv. ustoličenju. Nejasno se mi zdi tudi razlikovanje med »prestolom« in »knežjim stolom«, ker je že ustaljeno, da se je vršilo ustoličenje na »knežjem kamnu« pri Krnskem gradu, na »vojvodskem stolu« na Gosposvetskem polju pa je novi vojvoda podeljeval fevde. — Kaj sodi pisatelj o stari in udomačeni razlagi besede krščenik, krščenica z ozirom na pravni in socialni položaj prvotnega krščanskega prebivalstva ob njegovi podjarmitvi po poganskih Slovencih? Na rovaš tiskarskega škrate ali nepazljivosti gre (na str. 63) trditev, da sta Posočje in Kras pripadala v zgod. sred. veku oglejskemu patriarhu in goriškemu škofu (pač: grofu), isto je s »Karantanijo ob zgornji Dravi in Muri« (str. 10) ali s Kastvom, Veprincem, Moščenicami in Reko v — Slovenski krajini (str. 117); glede Kastva prim. tudi nasprotujoče si podatke na str. 205. Vicedom ni skrajšani vicedomus (str. 125), temveč vicedominus.

Glede splošnoslovanske institucije pristavov pri uvedbi v posest meni prof. Dolenc (str. 41), da je veljala deloma morda le v primorskih predelih odn. da so jih vzhodni Slovenci poznali le kot eksekutorje (str. 54). Listina ogrskega kralja Andreja II. iz l. 1208 oz. 1213 (Kos, Gradivo, V, str. 425 sl.) mu daje celo v širšem pomenu prav. Kajti tam navedeni pristav ni le kak birič, marveč kraljev uradnik (v enem slučaju grofovskega stanu) z naročilom, da uvede lastnika v novo posest pri Lendavi.

Domneva, da je nemško besedo Wehrgeld (globa za ubitega moža) treba izvajati iz latinske besede vir (str. 47), je manj verjetna zaradi tega, ker že druga in tretja redakcija Ruske pravde pozna virnika in viro (vjero; Goetz, Das russische Recht, I, str. 16, 20), — pa si Rusi gotovo niso izposojevali besede od Germanov šele v kasnejši dobi latinskega vpliva. Za sužnja rabi Russkaja pravda izraz holop: hlapčevstvo torej istovetno s suženjstvom. Zanimivo je dalje, da pozna ruski zakonik tudi našega v brižinskih spomenikih omenjenega roba (rab), toda le za žensko sužnjo. Brižinski spomeniki poznajo »roto« analogno Ruski pravdi, ki sega v svoji prvi redakciji v prvo polovico 9. stoletja nazaj. Ta prvotna »rota« (ohranjen je danes le še glagol rotiti koga) se je morala pri Slovencih kasneje umakniti krščanski »prisegi« (pri-segati na evangelij, križ, oltar), slično kakor je »rota« po pokristjanjenju izginila tudi iz ruskega besednega zaklada, ki rabi potem za našo prisego »krestnoje cjelovanije« (ker so Rusi pri priseganju poljubovali križ).

Po vsem tem mislim, da bi bilo za conjuratores in consacramentales latinskih virov ter za nemške Eideshelfer treba vpeljati odn. obdržati pristno in staro našo besedo porotniki namesto okorne skovanke »prisežnih pomagačev« (Dolenc, str. 55). — Brižinski spomeniki imajo za uboj besedo razboj, ki jo v Ruski pravdi prav v isti obliki zopet srečamo kot juristični terminus. Navajajoč te primere in ta dejstva, sem hotel opozoriti na našo prvotno iz osnov sorodnega praslovanskega običajnega prava izhajajočo

skupno juridično terminologijo, ki nam ob pomanjkanju še drugih virov more razsvetliti marsikako doslej temno stran naše preteklosti.

Ne zaradi želje solnograške cerkve, marveč zaradi odpora Slovencev so le-ti plačevali nižjo cerkveno desetino nego ostali škofljani. Pri opisu razvoja stanovske oblasti (str. 86 sl.) bi bilo treba krepkeje poudariti analogen razvoj drugod, o čemer pripoveduje pisec razblinjeno na dveh krajih. Pogrešam tudi opozorila na izjavo, ki so jo l. 1338 podali koroški ministeriali pred vojvodom Albertom v Gradcu, da se namreč hočejo prilagoditi štajerskim zakonom, kar je važno za težnjo po pravni unifikaciji. Raffelstättski carinski red (str. 91) ne dokazuje predvsem, da so Slovenci »že imeli« pravico svobodne trgovine, ki bi jim bila priznana kot milost, marveč to, da so si znali zavarovati enakopravnost z Bavarci. Glede mestnih privilegijev (str. 95) pa bi bilo treba opozoriti, da so naselbine želele pridobiti mestne pravice baš zaradi tega, ker so morali okoličani pomagati pri vzdrževanju mestnega obzidja. Da so »meščani in obrtniki s plemstvom tekmovali v pospeševanju germanizacije slovenskega ozemlja« za srednji vek pač ne more veljati v tem smislu in obsegu, kakor se je to godilo v bližnji nacionalistični polpreteklosti na Sp. štajerskem ali še danes na Koroškem. Glede tkzv. slovenske kmetije ni nikjer dokazano, da je bila namenjena le nesvobodnikom, ali da so jo Nemci svojevolsjno vpeljali; posestniki slov. kmetij so bili prav tako tudi svobodnjaki. Bolj retorična bo menda trditev (str. 107), da so urbarji XIII. stol. (ko je k nam papir šele komaj prodiral!) »velike knjige ali folijanti«. Slična zamenjava z novejšo odn. najnovejšo dobo tiči tudi v trditvi (str. 117), da je bilo treba pismeno ugotoviti veljavno mestno pravo zlasti krajem na obali Jadranskega morja, »kjer je bil promet že zaradi tujcev večji«!

Iz tega, da se v loškem urbarju dvakrat omenja ime »praznik«, še ne smemo (po Hauptmannu) prenačljivo sklepati, da gre tu kar za cel sloj polsvodobnih litov (str. 102, 217). Táko domnevo bi bilo treba šele utemeljiti. Kajti dokaz zanjo z golo trditvijo in sklicevanjem na skopi vir, iz katerega bi bila mogoča in še celo mnogo bolj utemeljena prav tako i nasprotna dedukcija glede na socialni položaj praznika (prazen = nemanič, brezdelni potepin, po Mažuraniću tudi vlačugar) še ni podan, kakor ne bi mogel nikdo zidati na lakonično izrečeno enačbo, češ da ustanova staroruskega »nedeljšičika« (nižjega sodnega organa) ustreza našemu »prazniku«.

Pri opisovanju poslabšanega kmečkega položaja in pri klicu po »stari pravdi« (str. 110) je treba upoštevati vpeljavo rimskega prava in prodiranje denarnega gospodarstva, ko je mogel zemljiški gospod pridelke iz podložnih zemljišč trajno in dobro naložiti (za trošenje kjerkoli) v denarju, kar je bilo poprej pri hitro minljivih in težko prevoznih pridelkih nemogoče. Saj so ta čas nastale tudi prve borze. Ko trdi, da so vèče pognale najkrepkejše korenine prav v tem za kmeta tako neugodnem času, bi nam moral avtor to svojo ugotovitev jasneje razložiti kakor tudi trditev, da so vèče pozno-srednjeveška kombinacija med staroslov. vaško pravdo in nemškimi taidingi. To trditev bo vsekakor težko vzdržati, ker pozna vèče tudi že staro rusko pravo. Ponesrečeni kmečki upori se zrcalijo tudi iz urbarjev, ki izkazujejo posebno

kazensko »punftino« (Puntgeld). Iz te dobe kmečkih uporov, turških vpadov in reformacijskih preganjanj datirajo tudi »pustote«, ki ni neobdelan in še ne razdeljen svet (str. 149), marveč največkrat zasebna lastnina, ki je po omejenih katastrofah ležala pusta. Da je Jožef II. cehovstvo popolnoma odpravil (str. 217), ne more držati. V Ilirskih provincah se je to zgodilo pod Francozi, drugod pa šele kasneje, o čemer razpravlja Mohorjeva zgodovina, po kateri riše naša Pravna zgodovina ustanovo rihtarjev (ki so bili oproščeni samo le sodne tlake!), ne da bi ta vir navedla, kar se ponavlja tudi v drugih primerih (deljivost zemljišč, organizacija občin itd.).

V pravno zgodovino bi pri njenem obsegu sodilo tudi jezikovno vprašanje, ki je v Mohorjevi zgodovini precej podrobno obdelano. Zmotna je trditev, da je bil Gültbuch (v naših virih redko: Gültebuch) vpeljan šele sredi 18. stol. kot nova zemljiško-knjižna ustanova (str. 370), ker je za par stoletij starejša. Pri sramotilnih (zakaj: častnih?) kaznih naj bi razen sramotnega stebra navedel tudi kletko (Narrenköterle), ki so v njej izpostavljali grešnike pred ljubljanskim rotovžem, in pa potapljačo za ljubljanske peke, če so goljufali pri kruhu. »Suppleute« pa niso nikaki selski podžupani (str. 288), marveč skupnost podložnikov z istim županom. Ob gotovih prilikah kmetje niso bili prisiljeni le popivati v grajskih gostilnah, marveč so se morali posluževati tudi krčmarij v župniščih (Vrhovnik).

Zanimivo je, kar pripoveduje D. glede rekrutov, ki jih je običajno pravo kar nekam izbrisalo iz družinskega občestva kot člane, ki se predvidoma ne vrnejo in ki se nanje zato ni treba ozirati. Zato je tudi razumljiv strah, ki so ga imeli mladeniči nekoč pred vojaško suknjo, ki jih je tudi doma napravila za skoro brezpravne! Napačna je trditev (str. 490), da je Franc Jožef na dan 4. marca 1849 sklical splošni avstrijski drž. zbor, ker je vprav s tem dnem datirana oktroirana ustava, s katero je razgnal pravi ljudski parlament. Glede 20% popusta davka (str. 511) pod Francozi in pozneje pod Avstrijo (in pri zemljiški odvezi) bi bilo treba pojasniti, da je bila to le prevalitev bremena z ene rame na drugo. Lastin (lestin, Ueberlandgründe) prof. Dolenc ne omenja; so to večinoma dokupljena zemljišča, s katerimi je posestnik pri veljavni vezanosti glede deljivosti svobodno razpolagal. Pogrešam tudi zlasti na Dolenjskem in sosednjem Hrvatskem še v dobi Hacqueta razširjeni običaj, da je pri kupnih pogodbah slekel eden svoj kožuh in nasprotna stranka je »na kosmato udarila«, kar je zaleglo toliko kot prisega. Je-li to preostanek nekdanje uvedbe v posest?

Jezikovno je pričujoča Pravna zgodovina — v kolikor ni besedilo dvojezično — kar dobra, zlasti rabi pravilno »ki« za oziralni, »kateri« za vprašalni zaimsek, česar o nekaterih naših leposlovcih ne moremo trditi. Motijo pa številni nepotrebni hrvatizmi, kot so n. pr.: po vsej priliki (nam. verjetno), prilike (razmere), povelje (listina), ustanoviti (n. pr. kazen, prav: določiti kazen za kako dejanje), prigovarjati (ugovarjati), obavljati (vršiti), posvedočeno (dokazano), zavedeno deklet (zapeljano), pobrziti (pravdo), finansijski (finančno), poedin (posamezen), izvesten (gotov, določen), poznat

(znan), očuvati (obvarovati), posvedočen (dokazan), izbacnjenje (izobčenje), osobito (zlasti), pregovarjanje (dogovarjanje), Edlinger (Edlingerji), ujedinenje (zedinjenje), pojačanje (okrepitev), prilično (približno), gramoten (pristavlja po nepotrebnem v oklepaj za: pismen, kakor grajanski pri državljanski), po hrvatskem je napravljen tudi dožd (nam. dož), po nemškem misel-vodilja, novota je pa res za vsakogar novost. Delo zaključuje razen stvarnega kazala še kratek pregled najznamenitejših predstavnikov v književnosti našega pravoznanstva ter seznam najvažnejših uporabljenih del, med katerimi pa pogrešam n. pr. študije graškega profesorja F. Byloffa o alpskih čarovniških procesih. Pričakoval bi opozorila na vinogorske taidinge v Žitari vesi, ki obsegajo razdobje med l. 1444—1607 in ki jih je deloma priobčil Mell v Carinthiji (1913, str. 157—162); v tekstu pa bi razen suhe omembe bila umestna tudi primerjava teh gorskih pravad z ostalimi po slovenskem ozemlju. Tudi mi želimo, da bi se izpolnile piščeve želje, da bi njivo, ki jo je on kot trdo ledino z velikim trudom in nemajhno ljubeznijo v svojih številnih pravnozgodovinskih študijah s tako lepim uspehom začel obdelovati, še naprej preoravali znanstveni delavci, da bo čim prej rodila polni svoj sad.

Jos. Mal

Angjeo Uvodić, **Andrija Medulić**, nazvan Schiavone, dalmatinski slikar XVI. stoljeća. Izdanje Galerije umjetnina Primorske banovine, Split 1934, sv. III.

Izmed mnogih Schiavonov, ki so se vpletli v zgodovino italijanskega, posebno benečanskega slikarstva, nobeden ne presega slovanskega Tintoretta, Dalmatinca Andreja Medulića, Meldole-Schiavona. Njegov razcvet spada v sredo XVI. stoletja. Njegova umetnostna domovina so Benetke, njegov talent je tako izrazito slikarski, da se uvršča poleg viškov beneškega oljnega slikarstva Tiziana in Tintoretta. Ta dva in P. Veronese ter duhoviti Pietro Aretino predstavljajo krog, v katerem je deloval in se razvijal. Po svoji umetnosti se je na višku svojega delovanja po zunanji spretnosti pa tudi po duhu približal največjima sodobnikoma Tizianu in Tintoretu, s katerima so njegova dela pogosto zamenjavali. S Tintoretom je tudi skupno deloval. Baročni pisatelji so ga slavili z največjimi naslovi.

Za dalmatinsko umetnost XV. in XVI. stol. je značilno ozko sodelovanje dalmatinskih umetnikov slovanskega rodu z italijanskimi. Enega viškov tega sodelovanja predstavlja Andrej Medulić, ki je umrl v Benetkah l. 1563. Umetnostna galerija Primorske banovine je storila dobro delo, da je izdala njegovo delo v dobrih slikah, ki jim je dodano za ta namen popolnoma ustrezno besedilo. Pisatelju, A. Uvodiću moramo šteti v dobro, da se je odrekel znanstvenemu aparatu in to, kar je o tem slikarju posnel po tuji in domači literaturi, razumljivo in spretno povedal po hrvatsko. Dobro klišeje si je izposodil iz knjige gospe Lili Fröhlich-Bum, ki je napisala o Meduliću eno najpopolnejših študij.

Frst.

ZAPISKI

Smrt Miguela de Unamuna

Na novega leta popoldne je v Salamanci nekaj prijateljev, bolj ali manj razočaranih zaveznikov Duha, pokopalo največjega izmed sebe: Miguela de Unamuna. Bilo jih je malo; komaj toliko, da so se zdaj pa zdaj zavedeli, da to popoldne Španija doživlja simbol svoje usode. Topoli ob Ebru so zmrzovali goli kakor zapuščene duše v vetru od Pirenejev. Med njihovimi okorelimi, krčevito prepletenimi vejami je bilo videti pas zahodnega predvečernega neba, vsega solzavega in tegobnega v rojstvu krvave rose, ki je padala na pozelenele strehe katedral, alcazarjev in na svetlo zemljo, ki je — edina španska luč — zamolklo sijala izmed redkih pini in oljk. Na zahodu Španije je krvavelo nebo, na vzhodu je gorela zemlja z ljudmi, spomeniki in preteklostjo. In nad Evropo se je gnetla in gostila megla. Od čakajočega groba v Salamanci ni bilo videti nikamor. Don Miguel, veliki, svobodni iberski begunec, se topot ni mogel umakniti pred grozo, tesnobo in reakcijo čez nobeno mejo; nikjer ni bilo izhoda ne zanj ne za njegovo Španijo, katere podobo je ustvarjal desetletja. Megla, kri in ogenj so zapirali beg v bodočnost, stal je samo grob. Okrog groba in nad zemljo, ki je bila deležna Unamunove ljubezni in smrti, je za kratke trenutke leglo tragično čustvo španskega življenja, razpoloženje iz njegovih novel v »El espejo de la Muerte«, iz Cervantesovih simboličnih legend ali iz prašpanskih čustvovanj v romanih Pia Baroje.

Unamunovo umiranje se je pričelo z rojstvom zadnjega njegovega otroka, revolucije. Zveze med njim in med revolucijo so tesnejše in bolj bistvene, kakor je moči sklepati iz Unamunovega strastnega, besnega odpora do nje. On, čigar največji življenjski ponos je izražalo počesčenje, ki mu ga je dala republika z naslovom »oče republike«, se je zgrozil nad revolucijo, ki je samo nadaljevanje in dopolnilo nebogljene republike.

A Unamuno je bil ideolog, ne politik, duhovni tvorec, ne agitator; vse življenje ni stremel za drugim, kakor da bi bil »naola meno que un hombre«, nič manj kakor človek, to se pravi, španski človek po Cervantesovi in svoji zamisli: apostol osebnosti in njenih možnosti, anarhičen ljubitelj svobode in nasprotnik slehernega vsiljevanega reda z desne ali z leve, od zgoraj ali z ulice. Bil je politično levičar, zvest svoji osnovni strasti in nujnosti: sovražstvu do nazadnjaške, otopele, izrojene monarhije in njenih pomagačev. A kljub svojemu političnemu stališču je odklanjal sleherni progresivni »napredek«, renesanso, kantijanstvo in pozitivizem ter prosvetljenstvo, ker je vse to tuje španskemu bistvu in nalogi španstva v Evropi. Španski človek je nerazumljiv sad zadnjega tisočletja mešajočih se krvi, verskih ter političnih strasti, bojev, ki so zmeraj istovetili politično nasprotje z narodnim in verskim, plen omejene, divje zemlje in melanholične vročine z neba, zmes mistike, revščine, ponosa, podjetnosti in smisla za vse nemogoče in fantastično. Izraz njegove nesposobnosti za presnavljanje življenjskega reda in za politično treznost je mračna sila sodobnega anarhizma, ki se je mogel ohraniti samo v Španiji, drugje ga je povsod uničilo stremljenje za redom

te ali one vrste. Ideologijo in nujnost tega španstva, ki se poraja iz posebnega pokrajinskega okolja, iz tradicije in iz nadzgodovinskih bitnosti, je zasnoval Unamuno 1895 s svojo »Vrnitvijo h casticizmu« (En torno al casticismo). Casticizem je označba za čistokrvnost v jezikovnem smislu in pomeni ideal stilno čistega kastilijanskega izražanja. Unamuno pa je besedo skušal preroditi v idejo in v dejanje ter jo določil za označbo španskega duhovnega bistva.

Človeško uresničenje, in sicer naravno, neprisiljeno, nagonsko uresničenje tega španstva je za Unamuna bil Don Kihot, največji, »edini« španski človek. A Cervantesov fantastični Španec je samo sestav naravnih danosti, ki ne kaže izdelane in poudarjene simbolne podobe. V njem je snov za idejo novega in starega, pravega španstva, toda ideja ni iz snovi izvedena, ker po Unamunovem Cervantes ni Kihota mogel doumeti v njegovem pomenu in smislu. Zato je ta pesniški in idejni katekizem španstva moral dobiti Unamunovo izpopolnitev in razlago v knjigi »Življenje dona Kihota in Sancha« (1905).

Unamuno je menil, da je z njo prinesel samo razlago in dopolnilo Cervantesa, toda dal je docela novo delo, ki se začne v končnih resničnostih Cervantesove pesnitve in preide v dvajseto stoletje. Cervantesov epos ima svoje težišče v neskončnosti, v večnosti, v vizionarnosti in okoreli nespremenljivosti usode, melanholične krajine in življenja. V njem igra debelec Sancho predvsem spako resničnosti in končnosti. Je sicer delu potreben, a zlasti zato, da povzdigne sebi nasprotno načelo.

Unamuno pa išče v simboliki dona Kihota predvsem resničnosti, zgodovinske dokazljivosti, bi dejal, išče stvarno vsebino bežnih pojavov — išče torej žive ideje. To najde samo s samostojnim in svojevoljnim razlaganjem obeh Cervantesovih postav. Kljub obliki komentarja ostaja njegovo delo neodvisna tvorba, ideologija španskega tradicionalizma, očiščenega po zahtevah in potrebah dvajsetega stoletja. Ta ideologija naj bi tvorila samo pol španskega razvojnega programa, samo temelj za novi stvarni nacionalizem, ki naj si državnih in socialnih oblik išče sam na podlagi tega katekizma.

Ob Unamunovem nastopu kakega modernega nacionalizma v Španiji ni bilo. Vladajoča družba kakor nikjer tudi v Španiji ni bila več sposobna, da bi prenesla, kaj šele vzdrževala in ostvarjala kako novo, močno idejo. Razpad kolonijalnega imperija je začel porajati duhovni, biološki in idejni razkroj v devetnajstem stoletju. Dinastija, plemstvo, vladajoče meščanstvo, ki so vsi goreli za absolutistični politični red, ki jim je zajamčil zadnji obstanek, niso razkroja čutili. Vsako obnovitveno gibanje jim je veljalo za nevarno, za protišpansko in protihierarhično.

Unamuno je v casticizmu in svoji ideologiji španskega nacionalizma našel ne samo politični nazor, temveč vero. Ni bil filozof, marveč filozofski diletant, ki je v filozofiji iskal samo pobude za rešitev stvarnih vprašanj. Bil je realist v toliko, da je bil vse od začetka prepričan, da mora Španija na njegovo pot, če hoče dobiti bodočnost. Čeprav ni bil nikdar agitator, kar so mu nasprotniki od dinastije, Prima de Rivere pa do Ilje Ehrenburga

in falangistov očitali, je vendar vso svojo silo, bojevitost in genialnost usmeril v boj proti vsemu, kar je oviralo špansko prebujenje. Bil je Španec, najčistejši po svojem evangeliju, zato ni čudno, da je znal sovražiti stvarno, skoraj telesno vse, kar je nasprotovalo njegovemu prepričanju in mesničevalnemu teženju. Tu se je rodil njegov boj proti dinastiji, plemstvu in Cerkvi. Ta boj je trajal trideset let in je morda v zadnji zgodovini največji boj med duhom in oblikami. V njem je Unamuno preveč razmetaval s strastjo, ki ga je v nečem zaslepila: ni videl španske prihodnosti v stvarnih oblikah in je vseskozi dopuščal in skoraj kot nujno priznaval majhno, megleno revolucijo, ne da bi se on, najbistvenejši Španec, natančno, prijemljivo zavedal, kako in kam se sodobna revolucija v Španiji mora razplameneti. To je rodilo nesrečo njegovih zadnjih ur.

Unamunu so strastni boj s staro vladajočo Španijo, njegova pregnanstva in izseljevanja prinesla več slovesa, vidnosti in vesoljnosti, kakor prava vrednost njegovega genija. Postal je simbol novega proti staremu; stari tabor pa je kljub stvarnemu sovraštvu cenil v njem duha, umetnika in ohranjevalca tradicije. Njegovo književno, estetsko in ideološko delo je prešinilo in presnovalo špansko mlajše razumništvo, ga po miselnem razvoju privedlo do političnega preobrata. Množicam pa je kljub njihovi zaostalosti postal simbol v boju proti krivičnemu staremu redu in njegovim ljudem. Čeprav sam ni nikdar imel stvarnih političnih namenov in voditeljskih zahtev, sta ti dve dejstvi iz Unamuna naredili političnega človeka brez njegove volje — in Unamuno je ustvaril špansko republiko.

Ta uspeh ga je po tridesetih letih boja opojil. Ob sedemdesetletnici 1935 je sanjal, da stoji njegova Španija tik pred bodočnostjo, pred uresničenjem. Malo pesnikov in genijev je bilo v zgodovini deležnih tolikega priznanja in slavja kakor Unamuno. V siloviti agitaciji nervoznih političnih trenutkov v 1935 je Unamuno za en dan pomiril Španijo: vse skupine so njegov jubilej proglasile za premirje. Republika mu je dala uradno priznanje: oče republike. Unamuno, poosebljeni nemir, je postal za kratko stožec španskega miru. V njegovi Salamanci so ustanovili na vseučilišču stolico Miguela Unamuna, kjer naj bi mojster do smrti predaval kar bi hotel, kadar bi hotel, kakor bi hotel.

A dobri dve leti po tem svojem zmagoslavju je Unamuno umrl v »svoji« Salamanci, sam, mrk, zagrenjen in obupan kakor pes, ki je izgubil gospodarja. Nikdar ni trpel tako do dna samega sebe kakor zadnje mesece življenja. Ni ga grenilo toliko, da ga je izdala republika in njeni ljudje; še manj mu je bilo do časti, s katero ga je sprejel mladi španski nacionalizem v Burgosu za kratko kot svojega vzornika, a ga po prvi razočarani besedi spet vrgel v pogubljenje in brezpomembnost. Unamuna je strlo zadnje dejanje tragedije, ki se je razvijala vzporedno z njegovim bojem za novo Španijo. Bila je to tragedija duha v sodobnosti, tragedija genija v času, žaloigra »popolnega človeka«, ki mu je zamisli, stremljenja, utvare in prepričanja strla revolucija, množica v svojem enostranskem, revnem zaletu.

Unamunov konec ni samo žalosten finale ostarelega španskega učenjaškega življenja, ki se ni moglo več »znajti«, ki je postalo »reakcionarno«,

kakor so se drli v njegovo razočarano samoto evropski kričači levega dinamizma, ki je njihovemu obstanku prav Unamuno pripravil možnosti bolj kakor kdorkoli. To je bila usoda evropskega duha, starega morda, toda duha, čigar znamenja nosi na sebi še vse naše življenje. Unamunova smrt je pokazala, da besedam o rešitvi in obrambi kulture v imenu desnega ali levega programa ni mogoče verjeti. Ideologija, oziroma njeno najbrezobzirnejše uresničenje, revolucija te ali one vrste pripravlja najprej obračun z duhom, s človekom, ki bi bil rad svoboden, popoln, neomejen, recimo idealen v smislu stoletnih teženj in uporov. Za tega človeka v revoluciji ni rešitve, ne ohranjenja, prav tako ne za kulturo, ki je področje in uresničevanje njegovega duha. Lahko, da bi v revoluciji šlo za kulturo, a ne za tisto, ki bi rada obstala. Gre morda za nekaj bodočega, kar bo po zmedi, slepoti in nebogljenosti čez desetletja, verjetnega čez stoletja začelo vstajati.

Unamuno ni mogel videti zadnjega smisla za svoje delo v tem, da bi pripravljaj pot nečemu, kar bi uničilo ali vsaj zameglilo razvoj, ki ga je zasnoval. Tega bi ne mogel hoteti niti, če bi bil materialist, zakaj prav materialist ima najmanj razlogov, da bi se odrekel svojemu na ljubo čemu bodočemu, nejasnemu, novemu. Unamunu je zakon biološke in duhovne zapovrstnosti ter zakon logike to prepovedoval. Bil je iskalec resnice vsepovsod, obseden od čistega gona za objektivnostjo — torej človek, ki se mora danes razočarati. Danes kaže, da na svetu ni prostora za take človeške primere, ne za priznavalce razvoja k popolnosti in k boljšemu v vsej širini življenja. Čas daje možnost samo poslušalcem ideologij, ki so ali topi po izvoru ali pa otopeli iz obupa. Zlasti ni možnosti več za individualiste. Značilno in porazno za sodobnost je, da se obrača proti individualizmu predvsem tam, kjer se mu z vsemi dialektikami ni moči ogniti. Kdo si more misliti maso Gorkih, Rollandov, Chestertonov ali Unamunov? Gorki in Unamuno ostaneta zmeraj velika posameznika, individua in individualista po zamislih, potih in delih — in v tem bo v vseh časih in v vsakem redu njuna sila in pomen. Masa genijev — kdo bi še verjel vanjo.

Unamunov individualizem je bil življenjski, splošen, dočim je bil individualizem Gorkega literaren. Zato je Unamuno moral doživeti tragedijo pri prvem udaru z množico, katere majavi malik je bil.

Sinteza njegovega individualizma in osebne filozofije je strnjena v delu »El sentimiento trágico de la vida«. V njem obravnava Unamuno razmerje posameznika do Boga. Unamuno ni bil brez vere, temveč je ostal religiozni, individualistični kristjan, poln sovraštva do španske Cerkve in hierarhije. Ta njegova knjiga je ne le Unamunovo, temveč značilno špansko individualistična: individualizem, ki se ne ukloni nobeni avtoriteti, zlasti pa ne nobenemu organiziranemu redu, ker za to nima smisla, temveč prirojen, če hočete, rasni odpor proti njemu. Iz teh podlag je Unamuno zastopal zahteve človeka do Boga, do nesmrtnosti in do večnega življenja. To je stališče docela osebnega, čisto stvarnega človeka, ki ni le iz mesa in krvi, marveč iz mesa in kosti, kakor ga je označeval Unamuno, da mu je dal čim stvarnejšo podobo. Tragično življenjsko občutje je v razdoru med božjim nehanjem in med osebnimi željami in nazori človekovimi. Ta tragika ni zgolj verska, marveč

je tragika celotnega španskega človeka in Unamuna še posebe, saj je hotel postati in je bil za svojo dobo glasnik Španije. Usodo španstva je doživljal v razklanosti, v sporu med individualizmom in organiziranim, nasilnim redom desetletja prej, preden je usoda vrgla na to pot njegovo zemljo.

Izpovedoval je svojo življenjsko, umetniško in špansko vero dosledno in se odrekel takoj slehernemu zavezniku, če je zaslutil v njem stremljenje k nasilnosti, k barbarizmu, uničevanju ali samo nasprotje svojemu idealu. »Izumevajo naj drugi,« je bilo njegovo geslo, »Španija je zibel mistikov, dežela protireformacije, ločena od Evrope, od evropskega obračunavanja in njenega urejevanja zato, da v Evropi in za Evropo varuje smisel za vse nadsvetno. Njeno poslanstvo ni za en dan, marveč za večnost.« V tem pojmovanju španskega poslanstva, ki je sorodno Calderonovi, Ignacijevi in Terezijini nastrojenosti, je Unamuno zadnji veliki verski borilec španskega naroda.

S tem osebnim in španskim individualizmom v duši je moral Unamuno takoj udariti ob sodobne in poldobne evropske, izvenšpanske socialne ter politične tokove, ki so začeli siliti čez Pireneje. V njih je videl Unamuno naskok na špansko bistvo in na špansko poslanstvo, videl je, da nosijo konec njegovim zamislim in njegovemu osebnemu hotenju. Ni se zavedel, da jim je z brezobzirnim bojem trideset let, s poslanicami iz izgnanstva in s strastnimi besedami, ki so razkrajale mrtvo stanje v domovini, sam kazal pot. Da s tem pripravlja svojemu španstvu in sebi kot umetniku in človeku nevarnost, se je zavedel šele ob prvih ognjih, ki so ožarili nebo na polotoku in ko je pod pinijami in trto zasmrdelo po tujem človeku in krvi. Vihar ni prihajal nad Španijo v okviru caballerskih idil, marveč brezobzirno, barbarško. Tisto malo revolucije in državljanske vojne, ki jo je Unamuno Španiji dopuščal, se je razgorelo v grozo, kakršne nista poznala ne Goya ne Lope de Vega. *Finis Hispaniae!*

Ko je Unamuno zagledal nad Španijo to znamenje, je padel. Genij treh španskih rodov, polbog republike in največji moderni duh izrojene iberske zemlje je videl, da udara v Španijo tujina s svojimi ideologijami, ki trenutno spadajo bolj v okvir žalostnega španskega življenja kakor njegove donkihotovske nacionalistične vizije. In videl je, da je kot voditelj, kot genij in umetnik proti njim brez moči kakor je bil brez moči proti Oceanu na biskajskih obalah ali proti vetrovom na Sierrah. Revolucija je zgrabila tisto, brez česar Unamunove Španije ni: tradicijo in njene spomenike.

Poleg vsega zunanjega je bil Unamuno umetnik. To morda bolj kakor ideolog in mislec predvsem po svojem življenjskem stališču. Bil je romanski zapadnjak, ki mu je brez kulture tako kakor brez kruha. Pisatelj »Dona Kihota«, »Brata Juana«, »Tete Tule«, »Megle«, »Zrcala smrti«, novel in lirike, ki se po prosojnosti meri z Rillejem. Pesnik, ki jih je podobnih Evropa v njegovem času imela samo nekaj, edinstven po svoji silni osebnosti, po plamtečem zagonu svojega nramnega hotenja, po resnosti svoje vere, po apostolatu vsega svojega življenja, ki je bilo posvečeno usodi Španije in z njo usodi Evrope. Pripovednik, lirik, dramatik, kritik, esejist, kronolog, časnikar, esteta in človek, ki je stal pred umetnostnimi stvaritvami kakor pred sveetiščem. Evropa ga je v glavnem poznala kot umetnika. Po rodu je bil Bask,

potomec gorjancev in ribičev, kar je dajalo njegovi umetnosti hrapavost in globino, ki spominja na severnjake. Življenje in umetnost sta se v njem vezala v enoto: v enem in drugem je hotel biti spet naola *meno que todo un hombre* — nič manj kakor cel človek, zagledan v lepoto in zato sovražnik barbarstva, naj je prihajalo nad stvari in človeka v imenu katerekoli ideje.

Zato zanj ni bilo v Španiji zadnji čas več mesta.

Ni bežal pred resničnostjo — vse življenje je stal sredi nje, jo priznaval in pobijal. Dod Kihot se je boril z utvarami, Unamuno z resničnostjo, a oba sta padla in si tako izenačila usodo. A Unamuno je verjel v duha, v lepoto, v razvoj kulture in človeka, verjel, da mora duh premagati sleherni čas, da ima v stisnjeni sodobnosti še zlasti važno mesto in da mora zmagati nad njo. Oznanjevalec človeške polnosti, poln nasprotij v sebi, borilec s samim seboj, mož, ki je s srcem priznaval in z razumom zanikaval — kako naj bi obstal pred organizirano brezumnostjo, pred zakonito omejenostjo, pred strastmi gladu in krvi.

Lanski julij ga je razočaral nad republiko. Iz njenega očeta je postal njen sovražnik, tako mu je velevala poštenost. Dasi je bil svobodoumni demokrat in republikanec, je od anarhizma v republici bežal k nacionalistom, kjer je zaslutil mlado, morda svoji zamisli bližnjo Španijo. A zagledal je tu prav tako krvavi obraz revolucije in barbarstva ter udaril proti njemu. Nacionalizem mu ni bil nazadnje nič bolj naklonjen od levice, odstavil ga je od rektorstva v Salamanci.

Zadnje tedne je Unamuno živel v samoti in pozabljenju. Zavrit v kuto stoletnih bratovščin je hodil za procesijami in po na pol podrtilih svetiščih molil za Španijo.

Colin Ross, ki ga je srečal lanskega oktobra v Salamanci, pripoveduje:

»Bil je že podoben mrtvecu. Učinkoval je kakor mož, ki vam govori iz groba, iz nekega onstranstva, iz pekla brezmejnega obupa. Malo ljudi mi je pustilo tako gledati v dno svoje duše in v tak prepad brezupnosti kakor pesnik »Tragičnega občutja življenja«.

Redkokdaj sem preživel tako pretresljivo uro, kakor je bila ura z mislecem, zapisanim smrti. Najpretresliveje pa je morda bilo, ko je stopal z menoj ob dolgih policah knjig, kjer so bila razporejena njegova dela v nešteti jeziki. Segel je zdaj po tem španskem izvorniku, zdaj po kakem prevodu. Ko je knjigo odprl in jo prelistaval, so njegove jasne oči žarele v vas kakor kristali. In mož, ki je vse to mislil in oblikoval, je stal zdaj pred mano kot drhteč starec brez slehernega upanja. Mož, ki se je boril proti nauku golega napredka in zunanje civilizacije, ki je svojemu narodu pridigal, da mu bodi danes kakor včeraj glavna skrb rešitev duše, ta mož je pred smrtjo izgubil svojo dušo brez upanja. Kakor grozoten simbol je učinkovalo, ko je Unamuno nazadnje segel pa »Agoniji krščanstva« in mi odprl zadnje vrste. Bila je njegova agonija, ki jo je neslutno — ali pa slute — napisal.«

Ta usoda ni samo usoda Unamuna, marveč usoda duha v sedanjosti. Z njim je leglo v grob ne le nekaj Španije, marveč morda še več Evrope.

Mirko Javornik

SODOBNA BALADA

Joža Lovrenčič

Sto in sto je kljuk pritisnil,
sto in sto odprl je vrat
po uradih, pri podjetjih —
kruha, dela mož bi rad.

»Delo že biló bi, delo,
a razmere, saj vesté...
Sicer pa vložite prošnjo
in še kaj počakajte!«

Vložil prošnjo je in čakal
in še vsakotoliko v urad,
če je rešena, prihajal
upajoč je spraševat.

»Prošnja? Kdaj ste jo vložili?«
Tega dne in tega meseca...
»Nič ni še... V prihodnji seji
bo nemara rešena!...«

Prišla je ,prihodnja' seja
in za njo nešteto sej —
mož ob zraku in ob vodi
upal je še slejkoprej...

Sredi upanja prehitel
je moža volivni čas
in tedaj se je zavedel,
kako ceno ima — glas.

Nič ni hodil več v urade,
nič ni več moledoval —
stranke so moledovale,
da bi glas jim svoj oddal.

In režimovec zdaj bil je,
zdaj bil z opozicijo:
delo z dveh strani dobil je,
a — tik pred volitvijo...

Po volitvah? V delo, kajpak —
kljuge je pritiskat šel:
sit obljub in praznih upov,
mož na lepem je — znorel.

PREJELI SMO V OCENO

Lj. Karaman, *Starohrvatsko groblje na »Majdanu« kod Solina*. Split 1936. Posebno izdanje »Bihaća«. (Važna razprava o starohrvatskem nakitu in njega razmerju do bizantinskega. Avtor dokazuje, da so obstajale v IX. in X. stol. samostojne hrvatske delavnice, ki so ustvarile veliko množino tipov, katerih ne srečujemo niti v Bizancu niti v krajih, kjer so razpečavali bizantinsko blago. Razpravica je posebno važna tudi za staroslovensko arheologijo.)

Umetnost, št. 1., I. l. Izd. Društvo sloven. likovnih umetnikov v Ljubljani. Napoveduje se nadaljevanje pod vodstvom slikarja M. Maleša.

Fr. Stelè, *Monumenta artis slovenicae II. Slikarstvo baroka in romanike*, 1. snop. Slikarstvo XVII. stol. Izd. Akademska založba v Lj. 1937.

Ivan Meštrović, *Gospa od anđela*. Zadužbina porodice Račić Cavtat. Zagreb, Nova Evropa 1937.

Dr. M. Petanjek, *Dr. Maček*. Čovjek — djelo — narod. Zagreb, Binoza 1937.

Dr. H. Vinković, *Jugoslavische Literatur im »Morgenblatt«* (2. I. 1886 — 31. XII. 1935, Zagreb 1936). — Bibliografija prevodov iz srbohrvatske in slovenske literature, objavljenih v Agramer in Zagreber Tagblattu, Morgenblattu in Morgenu.

Ema Deisinger, *Deška predpubertetna doba* (doba pred dozorevanjem leti od 11. do 14. leta). Ljubljana, Jugoslov. knjigarna 1936.

Dragutin Tadijanović, *Dani Djetinstva*. Pesmi. Zagreb, Hrvatska revija 1937.

F. S. Finžgar, *Nova zapoved*. Igra v 2 dejanjih. Ljudske igre 19. zv. Ljubljana 1936.

C. Goldoni - N. Kuret, *Zdraha na vasi*. Ljudska komedija v 3 dej. Ljudske igre, 20. zv. Lj. 1937.

Ivan Cankar, *Zbrani spisi*. 20. zvezek. Uvod in opombe napisal Fr. Koblar. Ljubljana, Nova založba 1936.

Ivan Dončević, *Propast*. Zagreb, Društvo Hrvat. književnika, 1937.
II. Evharistični kongres za Jugoslavijo v Ljubljani 1935. Sest. I. Martelanc, Lj. 1936.

Misijonski koledar za l. 1937. Groblje pri Domžalah 1936.

A. S. Puškin, *Macart i Salieri*, preveo I. S. Šajković, Helsinki 1937.

Ivan Šajković, *Iz Puškinove lirike*. Helsinki 1937.

Musolini, *O korporativnoj državi*. Beograd 1937.

Za boljši kemični institut. Ljubljana 1937.

Knjige Goriške Matice (Unione Editoriale Goriziana) za l. 1936:

1. Koledar za l. 1937.

2. G. Verga, *Pastir Jeli* in druge novele.

3. Tone Čemažar, *Vesele zgodbe*.

4. J. Potrata, *Higiena matere*, III.

5. D. Defoe, *Robinzon*.

Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani:

Ivan Grafenauer, Karolinška kateheza ter izvor brižinskih spomenikov in čina nad ispovedajaštim se. Ljubljana 1936.

R. Nahtigal, Starocerkvenoslovenske študije. Ljubljana 1936.

Milko Kos, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Ljubljana 1936.

Dr. Anton Ocvirk, *Teorija primerjalne literarne zgodovine*. Ljubljana 1936.

Sibe Miličić, *Moje selo Brusje* (cir.). Beograd 1936.

Jaroslav Marcha, *Zpěvy na Jugoslavii*. Pesmi. Moravské kolo spisovatelů, Brno 1936. (Predgovor napisal B. Borko).

Dr. L. A. Veit, *Volksfrommes Brauchtum und Kirche im deutschen Mittelalter*. Ein Durchblick. Freiburg i. Br., Herder & Co., 1936.

V primerno ilustrirani, lahko čitljivi, na virih grajeni knjigi riše avtor običaje nemškega ljudstva v luči verskega doživljanja in odkriva v njih važen kulturno zgodovinski vir. Delo je razdelil v 3 oddelke. V prvem oddelku se bavi z ljudsko pobožnostjo. Najprej odkrije nekaj načelnih pogledov na srednjeveško ljudsko pobožnost, oriše nato razmerje med Cerkvijo in priprostim srednjeveškim človekom ter pokaže končno sledove srednjeveške ljudske pobožnosti v ljudskih navadah. Drugi del oriše ljudsko pobožnost v običajih, zvezanih z dogodki cerkvenega leta, v poglavjih o nedelji, o praznikih in postih v ljudskem življenju. V tretjem odstavku se bavi z vlogo Cerkve v človeškem življenju in razlaga postanek in pomen posebnih navad ob rojstvu, krstu, poroki, v vsakdanjem življenju in ob smrti. Zadnje poglavje je posvečeno prekinitvi srednjeveške tradicije pod vplivom protestanstva v XVI. stol. in o prizadevanjih katoliške duhovščine, da pobožne in verske navade obdrži pri življenju.

Ker smo se Slovenci razvijali v kulturnem krogu Srednje Evrope, nudi ta knjiga mnogo aktualnih pojasnil tudi za nas in naše ljudsko verske običaje ter more služiti našemu narodno etičnemu samospoznanju. Frst.

Heinrich Günter, *Das deutsche Mittelalter*, 1. del: *Das Reich Hochmittelalter*. V zbirki *Geschichte der führenden Völker*, zv. 12. Zal. Herder & Co., Freiburg i. Br. 1936.

Vsebina prvega dela te knjige nam opisuje usode nemške države od kronanja Otona I. s cesarsko krono dne 2. februarja 962 do smrti Friderika II. dne 13. decembra 1251. V poglavjih: Od rodu do države, Nemško vodstvo (962—1056), Ravnotežje se premakne, Obnovitev države, Reformatio imperii pod bremenom sicilske dediščine, Od države do teritorija, Friderik II., dokazuje pisatelj, da je krščanska državna misel skozi stoletja živa. Ta misel daje nemški zgodovini smisel, veličino in zaslužnost, čeprav se ji je cilj opiral na nemožnosti in je moral onemoči v borbi z notranjim in zunanjim partikularizmom.

Knjiga je dobro ilustrirana in opremljena z zemljevidi, ki kažejo vsakokratni položaj.